

3 1761 07963854 0

PRICES

OF THE

OXFORD POCKET CLASSICS.

	Paper.	Bo
	s. d.	s.
Æschylus	2 6	3
Aristophanes. 2 vols.	5 0	6
Aristotelis Ethica	1 6	2
Cæsar	2 0	2
Cicero De Officiis, de Senectute, et de Amicitia	1 6	2
Cornelius Nepos	1 0	1
Demosthenes de Corona et Æschines in Ctesiphontem	1 6	2
Euripides. 3 vols.	5 0	6
————— Tragœdiæ VI.	3 0	3
Herodotus. 2 vols.	5 0	6
Homeri Ilias	3 0	3
————— Odyssea	2 6	3
Horatius	1 6	2 ⁷ / ₈

LL

Cl. Sem.

T1186 Nz.2

C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA,

AD FIDEM EDITIONIS ORELLIANÆ.

TOM. II.

OXONII,

JOHANNES HENRICUS PARKER :

ET LONDINI, 377, STRAND.

M DCCC LIV.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

HISTORIARUM

LIBER PRIMUS.

INITIUM mihi operis Servius Galba iterum Titus 1
Vinius consules erunt. Nam post conditam urbem
octingentos et viginti prioris ævi annos multi auctores
retulerunt, dum res populi Romani memorabantur, pari
eloquentia ac libertate. Postquam bellatum apud Ac- 2
tium atque omnem potentiam ad unum conferri pacis
interfuit, magna illa ingenia cessere; simul veritas
pluribus modis infracta, primum inscitia rei publicæ ut
alienæ, mox libidine assentandi aut rursus odio adversus
dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos
vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facile averseris, 3
obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur: quippe
adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa
species libertatis inest. Mihi Galba Otho Vitellius nec 4
beneficio nec injuria cogniti. Dignitatem nostram a
Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano
longius provectam non abnuerim: sed incorruptam
fidem professis neque amore quisquam et sine odio
dicendus est. Quodsi vita suppeditet, principatum divi 5
Nervæ et imperium Trajani, uberiolem securiolemque

materiam, senectuti seposui, rara temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet.

- 2 Opus aggredior opimum casibus, atrox præliis, discors
 2 seditioibus, ipsa etiam pace sævum. Quatuor prin-
 2 cipes ferro interempti. Trina bella civilia, plura externa
 ac plerumque permixta. Prosperæ in Oriente, adversæ
 3 in Occidente res. Turbatum Illyricum; Galliæ nu-
 tantæ; perdomita Britannia et statim missa; coortæ
 in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes; nobilitatus
 cladibus mutuis Dacus; mota prope etiam Parthorum
 4 arma falsi Neronis ludibrio. Jam vero Italia novis
 cladibus vel post longam seculorum seriem repetitis
 5 afflicta. Haustæ aut obrutæ urbes fecundissima Cam-
 panix ora. Et urbs incendiis vastata, consumptis an-
 tiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus
 6 incenso. Pollutæ cærimonix, magna adulteria. Ple-
 num exiliis mare, infecti cædibus scopuli. Atrocius in
 7 urbe sævitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores
 pro crimine, et ob virtutes certissimum exitium. Nec
 minus præmia delatorum invisæ quam scelera, cum alii
 sacerdotia et consulatus ut spolia adepti, procurationes
 alii et interiorum potentiam, agerent verterent cuncta
 8 odio et terrore. Corrupti in dominos servi, in patronos
 liberti; et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi.
 3 Non tamen adeo virtutum sterile seculum ut non et
 bona exempla prodiderit. Comitata profugos liberos
 matres, secutæ maritos in exilia conjuges; propinqui
 audentes, constantes generi; contumax etiam adversus
 tormenta servorum fides; supremæ clarorum virorum
 necessitates; ipsa necessitas fortiter tolerata, et lauda-
 2 tis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multi-
 plices rerum humanarum casus cælo terraque prodigia et
 fulminum monitus et futurorum præsgia, læta tristia,

A. D. 69.]

ambigua manifesta. Nec enim unquam atrocioribus 3
populi Romani cladibus magisve justis iudiciis approba-
tum est non esse curæ deis securitatem nostram, esse
ultionem.

Ceterum antequam destinata componam, repetendum 4
videtur qualis status urbis, quæ mens exercituum, quis
habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe vali-
dum, quid ægrum fuerit, ut non modo casus eventusque
rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam 2
causæque noscantur. Finis Neronis ut lætus primo
gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum
non modo in urbe apud patres aut populum aut ur-
banum militem, sed omnes legiones ducesque concive-
rat, exulgato imperii arcano, posse principem alibi quam
Romæ fieri. Sed patres læti, usurpata statim libertate 3
licentius ut erga principem novum et absentem; pri-
mores equitum proximi gaudio patrum; pars populi
integra et magnis domibus annexa, clientes libertique
damnatorum et exulum in spem erecti: plebs sordida et
circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut
qui adesis bonis per dedecus Neronis alebantur, mæsti et
rumorum avidi. Miles urbanus longo Cæsarum sacramen- 5
to imbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et
impulsu quam suo ingenio traductus, postquam neque dari
donativum sub nomine Galbæ promissum, neque magnis
meritis ac præmiis eundem in pace quem in bello locum,
præventamque gratiam intelligit apud principem a legi-
onibus factum, pronus ad novas res, scelere insuper Nym-
phidii Sabini præfecti imperium sibi molientis agitur.
Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus: sed 2
quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque
militum conscientia, nec deerant sermones senium atque
avaritiam Galbæ increpantium. Laudata olim et mili- 3

tari fama celebrata severitas ejus angebat aspernantes veterem disciplinam, atque ita quatuordecim annis a Nerone assuefactos, ut haud minus vitia principum
 4 amarent quam olim virtutes verebantur. Accessit Galbæ vox pro re publica honesta, ipsi anceps, legi a se militem, non emi. Nec enim ad hanc formam cetera erant.
 6 Invalidum senem Titus Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum contemptu inertiae destruebant. Tardum Galbæ iter et cruentum, interfectis Cingonio Varrone consule designato et Petronio Turpiliano consulari: ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis, inauditi atque
 3 indefensi tanquam innocentes perierant. Introitus in urbem trucidatis tot millibus inermium militum infaustus omine, atque ipsis etiam qui occiderant formidolosus. Inducta legione Hispana, remanente ea quam e classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito.
 5 Multi ad hoc numeri e Germania ac Britannia et Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum et bellum quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cæptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti
 7 parata. Forte congruerat ut Clodii Macri et Fonteii Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum in Africa haud dubie turbantem Trebonius Garutianus procurator jussu Galbæ, Capitonem in Germania, cum similia cæptaret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens legati legionum
 2 interfecerant, antequam juberentur. Fuere qui crederent Capitonem ut avaritia et libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse; sed a legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum ultro compositum; et Galbam mobilitate ingenii, an ne altius scrutaretur, quoquo

A. D. 69.]

modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. Ceterum utraque cædes sinistre accepta; et invisio semel principe seu bene seu male facta premunt. Jam afferebant venalia cuncta præpotentes liberti; servorum manus subitis avidæ et tanquam apud senem festinantes; eademque novæ aulæ mala æque gravia, non æque excusata. Ipsa ætas Galbæ irrisui ac fastidio erat assuetis juventæ Neronis et imperatores forma ac decore corporis, ut est mos vulgi, comparantibus. Et hic quidem Romæ, tanquam in tanta multitudine, habitus animorum fuit. E provinciis Hispaniæ præerat Cluvius Rufus, vir facundus et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis et in posterum tributi levamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur. Germani exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati, superbia recentis victoriæ, et metu tanquam alias partes fovissent. Tarde a Nerone desciverant; nec statim pro Galba Verginius. An imperare voluisset, dubium: delatum ei a milite imperium conveniebat. Fonteium Capitonem occisum etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiae; quem non remitti atque etiam reum esse tanquam suum crimen accipiebant. Superior exercitus legatum Hordeonium Flaccum spernebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate, ne quieto quidem milite regimen: adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutius sine consulari fuere, donec missu Galbæ A. Vitellius aderat, censoris Vitellii ac ter consulis

- 3 filius: id satis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum: non sane aliæ legiones per omnes civilium bellorum motus innocentius egerunt, seu quia procul et Oceano divisæ, seu crebris expeditionibus doctæ
- 4 hostem potius odisse. Quies et Illyrico, quanquam excitæ a Nerone legiones, dum in Italia cunctantur,
- 5 Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis nec viribus miscebantur.
- 10 Oriens adhuc immotus. Syriam et quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque
- 2 juxta famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiose coluerat; mox attritis opibus, lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia, in secretum Asiæ repositus tam prope ab exule fuit quam postea a principe.
- 3 Luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus. Nimis voluptates, cum vacaret:
- 4 quotiens expedierat, magnæ virtutes. Palam laudares: secreta male audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas variis illecebris potens; et cui
- 5 expeditius fuerit tradere imperium quam obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem cum Nero
- 6 delegerat,) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversus Galbam votum aut animus: quippe Titum filium ad venerationem cultumque ejus miserat,
- 7 ut suo loco memorabimus. Occulta fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus im-
- 11 perium post fortunam credidimus. Ægyptum copiasque, quibus coerceretur, jam inde a divo Augusto equites Romani obtinent loco regum: ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ fecundam, superstitione ac lascivia discordem et mobilem,
- 2 legum, ignaram magistratum, domi retinere. Regebat

A. D. 69.]

tum Tiberius Alexander, ejusdem nationis. Africa ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contenta qualicumque principe post experimentum domini minoris. Duæ Mauritaniæ, Rætia, Noricum, Thracia et quæ 3 aliæ procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinæ, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciæ atque ipsa in primis 4 Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status, 5 cum Servius Galba iterum Titus Vinus consules inchoavere annum sibi ultimum, rei publicæ prope supremum.

Paucis post Kalendas Januarias diebus Pompeii Pro- 12 pinqui procuratoris e Belgica litteræ afferuntur, superioris Germaniæ legiones rupta sacramenti reverentia imperatorem alium flagitare, et senatui ac populo Romano arbitrium eligendi permittere, quo seditio mollius acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbæ 2 jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sane crebrior tota civitate sermo per illos 3 menses fuerat, primum licentia ac libidine talia loquendi, dein fessa jam ætate Galbæ. Paucis judicium aut rei 4 publicæ amor: multi stulta spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in Titi Vinii odium, qui in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. Quippe hiantes in magna 5 fortuna amicorum cupiditates ipsa Galbæ facilitas intendebat, cum apud infirmum et credulum minore metu et majore præmio peccaretur. Potentia principatus 13 divisa in Titum Vinium consulem et Cornelium Laconem prætorii præfectum. Nec minor gratia Icelo Galbæ 2 liberti, quem annulis donatum equestri nomine Marcianum vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus 3 sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi succes-

4 soris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M.
 Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum
 5 aliquem fovebant quam alium. Neque erat Galbæ
 ignota Othonis ac Titi Vinii amicitia; et rumoribus
 nihil silentio transmittentium, (quia Vinio vidua filia,
 6 cælebs Otho,) gener ac socer destinabantur. Credo et
 rei publicæ curam subisse, frustra a Nerone translatae,
 7 si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueri-
 tiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat, gratus
 8 Neroni æmulatione luxus. Eoque jam Poppæam Sa-
 binam, principale scortum, ut apud conscium libidinum,
 9 deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur. Mox
 suspectum in eadem Poppæa in provinciam Lusitaniam
 10 specie legationis seposuit. Otho comiter administrata
 provincia primus in partes transgressus, nec segnis, et
 donec bellum fuit, inter præsentis splendidissimus,
 spem adoptionis statim conceptam acrius in dies ra-
 piebat, faventibus plerisque militum, prona in eum aula
 14 Neronis ut similem. Sed Galba post nuntios Germa-
 nicæ seditionis, quanquam nihil adhuc de Vitellio
 certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne
 urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum
 rebatur, comitia imperii transigit; adhibitoque super
 Vinium ac Laconem Mario Celso consule designato ac
 Ducenio Gemino præfecto urbis, pauca præfatus de
 sua senectute, Pisonem Licinianum accersi jubet, seu
 propria electione, sive (ut quidam crediderunt,) Lacone
 instante, cui apud Rubellium Plautum exercita cum
 Pisone amicitia: sed callide ut ignotum fovebat, et
 prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat.
 2 Piso M. Crasso et Scribonia genitus, nobilis utrinque,
 vultu habituque moris antiqui, et æstimatione recta
 severus, deterius interpretantibus tristior habebatur.

A. D. 69.]

Ea pars morum ejus quo suspectior sollicitis, adoptanti 3
placebat. Igitur Galba, apprehensa Pisonis manu, in 15
hunc modum locutus fertur:—" Si te privatus lege cu-
riata apud pontifices, ut moris est, adoptarem, et mihi
egregium erat Cn. Pompeii et M. Crassi subolem in pe-
nates meos adsciscere, et tibi insigne Sulpiciæ ac Lutatiæ
decora nobilitati tuæ adjecisse. Nunc me deorum ho- 2
minumque consensu ad imperium vocatum præclara
indoles tua et amor patriæ impulit, ut principatum, de
quo majores nostri armis certabant, bello adeptus quies-
centi offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium
Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos,
postremo Tiberium Neronem privignum in proximo sibi
fastigio collocavit. Sed Augustus in domo successorem 3
quæsit, ego in re publica, non quia propinquos aut
socios belli non habeam: sed neque ipse imperium am-
bitione accepi, et judicii mei documentum sint non meæ
tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuæ.
Est tibi frater pari nobilitate, natu major, dignus hac
fortuna, nisi tu potior esses. Ea ætas tua, quæ cupi- 4
ditates adolescentiæ jam effugerit; ea vita, in qua nihil
præteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tan- 5
tum adversam tulisti: secundæ res acrioribus stimulis
animos explorant, quia miseriæ tolerantur, felicitate
corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua 6
humani animi bona, tu quidem eadem constantia reti-
nebis, sed alii per obsequium imminuent. Irrumpet 7
adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectus venenum,
sua cuique utilitas. Et jam ego ac tu simplicissime 8
inter nos hodie loquimur: ceteri libentius cum fortuna
nostra quam nobiscum. Nam suadere principi quod 9
oporteat, multi laboris: assentatio erga quemcunque
principem sine affectu peragitur. Si immensum imperii 16

corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram a
 quo res publica inciperet: nunc eo necessitatis jam pri-
 dem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus po-
 pulo Romano possit quam bonum successorem, nec tua
 2 plus iuventa quam bonum principem. Sub Tiberio et
 Caio et Claudio unius familiæ quasi hereditas fuimus:
 3 loco libertatis erit quod eligi cœpimus. Et finita Julio-
 rum Claudiorumque domo optimum quemque adoptio
 4 inueniet. Nam generari et nasci a principibus fortui-
 tum, nec ultra æstimatur: adoptandi iudicium inte-
 5 grum; et si velis eligere, consensu monstratur. Sit ante
 oculos Nero, quem longa Cæsarum serie tumentem non
 Vindex cum inermi provincia aut ego cum una legione,
 sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis de-
 pulerunt; neque erat adhuc damnati principis exem-
 6 plum. Nos bello et ab æstimantibus adsciti cum
 invidia, quamvis egregii, erimus. Ne tamen territus
 fueris, si duæ legiones in hoc concussi orbis motu
 7 nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res
 accessi; et audita adoptione desinam videri senex, quod
 8 nunc mihi unum objicitur. Nero a pessimo quoque
 semper desiderabitur: mihi ac tibi providendum est
 9 ne etiam a bonis desideretur. Monere diutius neque
 temporis hujus, et impletum est omne consilium, si te
 10 bene elegi. Utilissimus idem ac brevissimus bonarum
 malarumque rerum delectus est, cogitare quid aut
 11 volueris sub alio principe aut nolueris. Neque enim
 hic, ut gentibus quæ regnantur, certa dominorum domus
 et ceteri servi: sed imperaturus es hominibus qui nec
 totam servitutem pati possunt nec totam libertatem.”
 12 Et Galba quidem hæc ac talia, tanquam principem
 17 faceret, ceteri tanquam cum facto loquebantur. Pisonem
 ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in

A. D. 69.]

eum omnium oculis, nullum turbati aut exultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem imperatoremque reverens, de se moderatus; nihil in vultu habituque mutatum, quasi imperare posset magis quam vellet. Consultatum inde, pro Rostris an in senatu an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra placuit: honorificum id militibus fore, quorum favorem ut largitione et ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud spernendum. Circumsteterat interim Palatium publica expectatio, magni secreti impatiens; et male coercitam famam suppressentes augebant. Quartum Idus Januarias, fœdum imbribus diem, tonitrua et fulgura et cælestes minæ ultra solitum turbaverant. Observatum id anti- quitus comitiis dirimendis non terruit Galbam quo minus in castra pergeret, contemptorem talium ut fortuitorum; seu quæ fato manent, quamvis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, imperatoria brevitate, adoptari a se Pisonem more divi Augusti et exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat. Ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro asseverat quartam et duodevicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errasse, et brevi in officio fore. Nec ullum orationi aut lenocinium addit aut pretium. Tribuni tamen centurionesque et proximi militum grata auditu respondent: per ceteros mæstitia ac silentium, tanquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem bello perdidissent. Constat potuisse conciliari animos quantulacunque parci senis liberalitate: nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui jam pares non sumus. Inde apud senatum non comptior Galbæ, non longior quam apud militem sermo: Pisonis comis oratio. Et patrum favor aderat: multi voluntate effusius; qui noluerant, medie; ac plurimi

obvio obsequio, privatas spes agitantes sine publica
 3 cura. Nec aliud sequenti quadriduo (quod medium inter
 adoptionem et cædem fuit,) dictum a Pisone in publico
 4 factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis
 nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque
 5 omnia nova, cum tristia sunt, censuerant patres mitten-
 dos ad Germanicum exercitum legatos. Agitatum se-
 creto num et Piso proficisceretur, majore prætextu, illi
 auctoritatem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus.
 6 Placebat et Laconem prætorii præfectum simul mitti :
 is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus
 electionem Galbæ permiserat,) fœda inconstantia nomi-
 nati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi,
 20 ut quemque metus vel spes impulerat. Proxima pecu-
 niæ cura ; et cuncta scrutantibus justissimum visum est
 2 inde repeti ubi inopiæ causa eræt. Bis et vicies millies
 sestertium donationibus Nero effuderat. Appellari siu-
 gulos jussit, decima parte liberalitatis apud quemque
 3 eorum relicta. At illis vix decimæ super portiones
 erant, îdem erga aliena sumptibus quibus sua prode-
 gerant, cum rapacissimo cuique ac perditissimo non agri
 aut fenus, sed sola instrumenta vitiorum manerent.
 4 Exactioni triginta equites Romani præpositi, novum
 officii genus et ambitu ac numero onerosum. Ubique
 hasta et sector, et inquieta urbs actionibus. Ac tamen
 grande gaudium, quod tam pauperes forent quibus do-
 5 nasset Nero quam quibus abstulisset. Exactorati per
 eos dies tribuni, e prætorio Antonius Taurus et Anto-
 nius Naso, ex urbanis cohortibus Æmilius Pacensis, e
 6 vigiliis Julius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit,
 sed metus initium, tanquam per artem et formidinem
 singuli pellerentur omnibus suspectis.

21 Interea Othonem, cui compositis rebus nulla spes,

A. D. 69.]

omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant, luxuria etiam principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et 2 metum, quo magis concupisceret. Prægravem se Neroni fuisse, nec Lusitaniam rursus et alterius exilii honorem expectandum. Suspectum semper invisumque 3 dominantibus qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi apud senem principem; magis nociturum apud juvenem ingenio trucem et longo exilio efferatum. Occidi Othonem posse. Proinde agendum audendum-4 que, dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis conatibus transitus rerum; 5 nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies quam temeritas. Mortem omnibus ex natura æqualem, obli-6 vione apud posteros vel gloria distingui. Ac si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse merito perire. Non erat Othonis mollis et corpori similis 22 animus. Et intimi libertorum servorumque, corruptius quam in privata domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulteria, matrimonia ceterasque regnorum libidines avido talium, si auderet, ut sua ostentantes, quiescenti ut aliena exprobrabant, urgentibus etiam mathematicis, dum novos motus et clarum Othoni annum observatione siderum affirmant, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur. Multos secreta Poppææ mathe- 2 maticos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant; e quibus Ptolemæus Othoni in Hispania comes, cum superfuturum eum Neroni promisisset, postquam ex eventu fides, conjectura jam et rumore senium Galbæ et juventam Othonis computantium persuaserat fore ut in imperium adscisceretur. Sed Otho 3 tanquam peritia et monitu factorum prædicta accipiebat,

- cupidine ingenii humani libentius obscura credendi.
- 23 Nec deerat Ptolemæus, jam et sceleris instinator, ad quod facillime ab ejusmodi voto transitur. Sed sceleris cogitatio incertum an repens: studia militum jam pridem spe successionis aut paratu facinoris affectaverat, in itinere, in agmine, in stationibus vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus contubernales appellando; alios agnoscere, quosdam requirere, et pecunia aut gratia juvare, inserendo sæpius querelas et ambiguos de Galba sermones,
- 24 quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatumum, duritia imperii atrocius accipiebantur, cum Campaniæ lacus et Achaiæ urbes classibus adire soliti Pyrenæum et Alpes et immensa viarum spatia ægre sub armis eniterentur. Flagrantibus jam militum animis velut faces addiderat Mævius Pudens, e proximis Tigellini. Is mobilissimum quemque ingenio aut pecuniæ indigum et in novas cupiditates præcipitem alliciendo, eo paulatim progressus est ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret; quam velut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos præmiis intendebat, adeo animosus corruptor ut Cocceio Proculo speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum sua pecunia emptum dono dederit, per socordiam præ-
- 25 facti, quem nota pariter et occulta fallebant. Sed tum e libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, a quo Barbium Proculum tesserarium speculatorum et Veterium optionem eorundem perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, data pecunia ad pertentandos plurimum
- 2 animos. Suscepere duo manipulares imperium populi

A. D. 69.]

Romani transferendum, et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti. Suspensos ceterorum 3 animos diversis artibus stimulant, primores militum per beneficia Nymphidii ut suspectos, vulgus et ceteros ira et desperatione dilati toties donativi. Erant quos 4 memoria Neronis ac desiderium prioris licentiæ accenderet. In commune omnes metu mutandæ militiæ 5 terrebantur. Infecit ea tabes legionum quoque et 26 auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat labare Germanici exercitus fidem. Adeoque parata 2 apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum [dierum] redeuntem a cœna Othonem rapturi fuerint, ni incerta noctis et tota urbe sparsa militum castra nec facilem inter temulentos consensum timuissent, non rei publicæ cura, quam fœdare principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici vel Germanici exercitus militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa : quædam apud Galbæ aures præfectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, et adversus peritos pervicax. Octavo decimo 27 Kalendas Februarias sacrificanti pro æde Apollinis Galbæ haruspex Umbricius tristia exta et instantes insidias ac domesticum hostem prædicit, audiente Othone (nam proximus adstiterat,) idque ut lætum e contrario et suis cogitationibus prosperum interpretante. Nec multo 2 post libertus Onomastus nuntiat exspectari eum ab architecto et redemptoribus; quæ significatio coëuntium jam militum et paratæ conjurationis convenerat. Otho, causam digressus requirentibus, cum emi sibi 3 prædia vetustate suspecta eoque prius exploranda sinx-

- isset, innixus liberto per Tiberianam domum in Velabrum, inde ad miliarium aureum sub ædem Saturni
 4 pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatam imperatorem, ac paucitate salutantium trepidum, et sellæ festinanter impositum strictis mucronibus rapiunt. Totidem ferme milites in itinere aggregantur, alii conscientia, plerique miraculo, pars clamore et gaudiis, pars silentio, animum ex eventu sumpturi.
- 28 Stationem in castris agebat Julius Martialis tribunus. Is magnitudine subiti sceleris, an corrupta latius castra, et, si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque
 2 suspicionem conscientiæ. Anteposuerunt ceteri quoque tribuni centurionesque præsentia dubiis et honestis.
- 3 Isque habitus animorum fuit ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.
- 29 Ignarus interim Galba et sacris intentus fatigabat alieni jam imperii deos, cum affertur rumor rari in castra incertum quem senatorem, mox, Othonem esse qui raperetur; simul ex tota urbe, ut quisque obuius fuerat, alii formidine augentes, quidam minora vero, ne tum
 2 quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit pertentari animum cohortis quæ in Palatio stationem agebat, nec per ipsum Galbam, cujus integra
 3 auctoritas majoribus remediis servabatur. Piso pro gradibus domus vocatos in hunc modum allocutus est: —“Sextus dies agitur, commilitones, ex quo ignarus futuri, et sive optandum hoc nomen sive timendum
 4 erat, Cæsar adscitus sum. Quo domus nostræ aut rei publicæ fato, in vestra manu positum est, non quia meo nomine tristiorem casum paveam, ut qui adversas res expertus cum maxime discam ne secundas quidem minus discriminis habere: patris et senatus et ipsius imperii vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse

A. D. 69.]

est aut, quod æque apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi motus habebamus incruentam urbem 5 et res sine discordia translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem bello locus esset. Nihil arrogabo mihi nobilitatis aut modestiæ. Neque 30 enim relatu virtutum in comparatione Othonis opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, evertere imperium, 2 etiam cum amicum imperatoris ageret. Habitune et incessu, an illo muliebri ornatu mereretur imperium? falluntur quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc et 3 comissiones et feminarum cœtus volvit animo: hæc principatus præmia putat, quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Nemo 4 enim unquam imperium flagitio quæsitum bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba 5 consentientibus vobis Cæsarem dixit. Si res publica et senatus et populus vacua nomina sunt, vestra, com-militones, interest ne imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversus duces suos audita est ali-6 quando: vestra fides famaue illæsa ad hunc diem mansit. Et Nero quoque vos destituit, non vos Nero-7 nem. Minus triginta transfugæ et desertores, quos centurionem aut tribunum sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? admittitis exemplum? et quies-cendo commune crimen facitis? transcendet hæc licentia in provincias; et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. Nec est plus quod pro cæde 8 principis quam quod innocentibus datur, sed perinde a nobis donativum ob fidem quam ab aliis pro facinore accipietis." Dilapsis speculatoribus, cetera cohors non 31 aspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis et nullo adhuc consilio parat signa *quam*, quod

2 postea creditum est, insidiis et simulatione. Missus et
 Celsus Marius ad electos Illyrici exercitus, Vipsania in
 3 porticu tendentes. Præceptum Amulio Sereno et Do-
 mitio Sabino primipilaribus ut Germanicos milites e
 4 Libertatis atrio accerserent. Legioni classicæ diffidebat,
 infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim
 5 introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra
 prætorianorum tribuni, Cetrius Severus, Subrius Dexter,
 Pompeius Longinus, si incipiens adhuc et necdum
 6 adulta seditio melioribus consiliis flecteretur. Tribuno-
 rum Subrium et Cetrium adorti milites minis, Longinum
 manibus coërcent exarmantque, quia non ordine militiæ,
 sed e Galbæ amicis, fidus principi suo et desciscensibus
 7 suspectior erat. Legio classica nihil cunctata prætoria-
 nis adjungitur. Illyrici exercitus electi Celsum ingestis
 8 pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavere,
 invalidis adhuc corporibus et placatis animis, quod eos
 a Nerone Alexandriam præmissos atque inde rursus
 longa navigatione ægros impensiore cura Galba refove-
 32 bat. Universa jam plebs Palatium implebat, mixtis
 servitiis, et dissono clamore cædem Othonis et con-
 juratorum exitium poscentium, ut si in circo ac theatro
 ludicrum aliquod postularent: neque illis iudicium aut
 veritas, quippe eodem die diversa pari certamine pos-
 tularis, sed tradito more quemcunque principem
 adulandi licentia acclamationum et studiis inanibus.
 2 Interim Galbam duæ sententiæ distinebant. Titus
 Vinus manendum intra domum, opponenda servitia, fir-
 3 mandos aditus, non eundem ad iratos censebat. Daret
 malorum pænitiæ, daret bonorum consensui spatium.
 4 Scelera impetu, bona consilia mora valescere. Denique
 eundi ultro, si ratio sit, eandem mox facultatem; re-
 33 gressus, si pæniteat, in aliena potestate. Festinandum

A. D. 69.]

ceteris videbatur, antequam cresceret invalida adhuc
conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, 2
qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione
nunc et segnitia terentium tempus imitari principem
discat. Non exspectandum, ut compositis castris forum 3
invadat et prospectante Galba Capitolium adeat, dum
egregius imperator cum fortibus amicis janua ac limine
tenus domum cludit. Obsidionem nimirum toleraturos : 4
et præclarum in servis auxilium, si consensus tantæ
multitudinis, et, quæ plurimum valet, prima indignatio
elanguescat. Proinde intuta quæ indecora. Vel si ca- 5
dere necesse sit, occurrendum discrimini : id Othoni
invidiosius et ipsis honestum. Repugnantem huic sen- 6
tentia Vinium Laco minaciter invasit, stimulante Icelo
privati odii pertinacia in publicum exitium. Nec diutius 34
Galba cunctatus speciosiora suadentibus accessit. Præ-
missus tamen in castra Piso ut juvenis magno nomine, 2
recenti favore, et infensus Tito Vinio, seu quia erat, seu
quia irati ita volebant ; et facilius de odio creditur.
Vixdum egresso Pisone occisum in castris Othonem
vagus primum, et incertus rumor : mox, ut in magnis
mendaciis, interfuisse se quidam et vidisse affirmabant,
credula fama inter gaudentes et incuriosos. Multi 3
arbitrabantur compositum auctumque rumorem mixtis
jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam læta falso
vulgaverint. Tum vero non populus tantum et imperita 35
plebs in plausus et immodica studia, sed equitum plerique
ac senatorum, posito metu incauti, refractis Palatii
foribus ruere intus ac se Galbæ ostentare, præreptam
sibi ultionem querentes. Ignavissimus quisque, et, ut res 2
docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ
feroces ; nemo scire, et omnes affirmare, donec inopia
veri, et consensu errantium victus, sumpto thorace

- Galba, irruenti turbæ neque ætate neque corpore sistens, sella levaretur. Obvius in Palatio Julius Atticus speculator, cruentum gladium ostentans, occisum a se Othonem exclamavit; et Galba, "Commilito," inquit, "quis jussit?" insigni animo ad coërcendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.
- 36 Haud dubiæ jam in castris omnium mentes; tantusque ardor ut non contenti agmine et corporibus in suggestu, in quo paulo ante aurea Galbæ statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent.
- 2 Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles caveri insuper præpositos jubebat. Strepere cuncta clamoribus et tumultu et exhortatione mutua, non tanquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed ut quemque affluentium militum aspexerant, prensare manibus, complecti armis, collocare juxta, præire sacramentum, modo imperatorem militibus modo milites imperatori commendare. Nec deerat Otho, protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classicorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, et quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos
- 37 in commune ratus, pro vallo castrorum ita cœpit:—"Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum, quia nec privatim me vocare sustineo princeps a vobis nominatus, nec principem alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur imperatorem populi Romani in castris an hostem habeatis. Auditisne ut pœna mea et supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est neque perire vos neque salvos esse nisi una posse. Et, cujus lenitatis est Galba, jam fortasse promisit, ut qui nullo exposcente tot millia innocentissimorum militum trucidaverit. Horror ani-

A. D. 69.]

num subit, quotiens recordor feralem introitum et hanc solam Galbæ victoriam, cum in oculis urbis decimari deditos juberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis urbem ingressus, quam gloriam 6 ad principatum attulit nisi occisi Obultronii Săbini et Cornelii Marcelli in Hispania, Betui Chilonis in Gallia, Fonteii Capitoni in Germania, Clodii Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in urbe, Nymphidii in castris? Quæ usquam provincia, quæ castra sunt, nisi 7 cruenta et maculata, aut ut ipse prædicat, emendata et correcta? nam quæ alii scelera, hic remedia vocat, dum falsis nominibus severitatem pro sævitia, parsimoniam pro avaritia, supplicia et contumelias vestras disciplinam appellat. Septem a Neronis fine menses sunt, et 8 jam plus rapuit Icelus quam quod Polycliti et Vatini et Ægiali paraverunt. Minore avaritia ac licentia 9 grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc et subjectos nos habuit tanquam suos, et viles ut alienos. Una illa domus sufficit donativo, quod vobis nunquam 10 datur et quotidie exprobratur. Ac, ne qua saltem in 38 successore Galbæ spes esset, accersit ab exsilio quem tristitia et avaritia sui simillimum judicabat. Vidistis, 2 commilitones, notabili tempestate etiam deos infaustam adoptionem aversantes. Idem senatus, idem populi 3 Romani animus est. Vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robor, et sine quibus quamvis egregia invalida sunt. Non ad bellum vos nec 4 ad periculum voco: omnium militum arma nobiscum sunt. Nec una cohors togata defendit nunc Galbam, 5 sed detinet. Cum vos aspexerit, cum signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet. Nullus cunctationis locus est in eo consilio 6 quod non potest laudari nisi peractum." Aperire

- 7 deinde armamentarium jussit. Rapta statim arma, sine more et ordine militiæ, ut prætorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur: miscentur auxiliariis galeis scutisque, nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator; et præcipuum pessimorum incitamentum, quod boni mærebant.
- 39 Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam et foro appropinquantem assecutus erat; jam Marius Celsus haud læta retulerat, cum alii in Palatium redire, alii Capitolium petere, plerique Rostra occupanda censerent, plures tantum sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelici-
- 2 bus, optima viderentur quorum tempus effugerat. Agitasse Laco ignaro Galba de occidendo Tito Vinio dicitur, sive ut pœna ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio.
- 3 Hæsitationem attulit tempus ac locus, quia initio cædis orto difficilis modus. Et turbavere consilium trepidi nuntii ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis qui primo alacres fidem atque animum ostentaverant.
- 40 Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu, completis undique basilicis ac 2 templis, lugubri prospectu. Neque populi aut plebis ulla vox, sed attoniti vultus et conversæ ad omnia 3 aures. Non tumultus, non quies, quale magni metus et magnæ iræ silentium est. Othoni tamen armari 4 plebem nuntiabatur. Ire præcipientes et occupare pericula jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri ac non imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disjecta plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidi equis forum irrumpunt. Nec illos Capitolii

A. D. 69.]

aspectus et imminentium templorum religio et priores et futuri principes terruere, quo minus facerent scelus cujus ultor est quisquis successit. Viso cominus 41 armatorum agmine, vexillarius comitatae Galbam cohortis (Atilium Vergilionem fuisse tradunt,) dereptam Galbae imaginem solo affixit. Eo signo manifesta in 2 Othonem omnium militum studia, desertum fuga populi forum, destrecta adversus dubitantes tela. Juxta Curtii 3 lacum trepidatione ferentium Galba projectus e sella ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique 4 odium aut admiratio fuit, varie prodidere. Alii suppliciter interrogasse quid mali meruisset; paucos dies exsolvendo donativo deprecatum. Plures obtulisse 5 ultro percussoribus jugulum: agerent ac ferirent, si ita e re publica videretur. Non interfuit occidentium 6 quid diceret. De percussore non satis constat. Quidam Terentium evocatum, alii Lecanium; crebrior fama tradidit Camurium quintae decimae legionis militem impresso gladio jugulum ejus hausisse. Ceteri crura bra- 7 chiaque (nam pectus tegebatur,) foede laniavere; pleraque vulnera feritate et saevitia trunco jam corpori adjecta. Titum inde Vinium iuvasere. De quo et ipso ambigi- 42 tur, consumpseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit non esse ab Othone mandatum ut occideretur. Quod seu finxit formidine seu conscientiam 2 conjurationis confessus est, huc potius ejus vita famaue inclinat, ut conscius sceleris fuerit cujus causa erat. Ante aedem divi Julii jacuit primo ictu in poplitem, mox 3 ab Julio Caro legionario milite in utrumque latus transverberatus. Insignem illa die virum Sempronium Den- 43 sum aetas nostra vidit. Centurio is praetoriae cohortis, a Galba custodiae Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis et scelus exprobrans, ac modo manu

- modo voce vertendo in se percussores, quanquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ pervasit, exceptusque misericordia publici servi et contubernio ejus abditus, non religione nec cærimoniis sed latebra imminens exitium differebat, cum advenere missu Othonis, nominatim in cædem ejus ardentibus, Sulpicius Florus e Britannicis cohortibus, nuper a Galba civitate donatus, et Staius Murcus speculator; a quibus
- 44 protractus Piso in foribus templi trucidatur. Nullam cædem Otho majore lætitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur, seu tum primum levata omni sollicitudine mens vacare gaudio cœperat, seu recordatio majestatis in Galba, amicitia in Tito Vinio quamvis imitem animum imagine tristi confuderat: Pisonis ut inimici et æmuli cæde lætari jus fasque cre-
- 2 debat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus qui occiderant, qui interfuerant, qui vere qui falso ut pulchrum et memorabile facinus jacta-
- 3 bant. Plures quam centum viginti libellos præmium exposcentium ob aliquam notabilem illa die operam Vitellius postea invenit; omnesque conqueri et interfici jussit, non honore Galbæ, sed tradito principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem.
- 45 Alium crederes senatum, alium populum. Ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum; quantoque magis falsa
- 2 erant quæ fiebant, tanto plura facere. Nec aspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum
- 3 voce vultuque temperans. Marium Celsum consulem designatum et Galbæ usque in extremas res amicum fidumque *ad* supplicium expostulabant, industriæ ejus

A. D. 69.]

innocentiæque quasi malis artibus infensi. Cædis et 4
prædarum initium et optimo cuique perniciem quæri
apparebat. Sed Othoni nondum auctoritas inerat ad 5
prohibendum scelus: jubere jam poterat. Ita simula-
tione iræ, vinciri jussum et majores pœnas daturum
affirmans, præsentī exitio subtraxit. Omnia deinde arbi- 46
trio militum acta. Prætorii præfectos sibi ipsi legere,
Plotium Firmum e manipularibus quondam, tum vigili-
bus præpositum et incolū adhuc Galba partes Othonis
secutum. Adjungitur Licinius Proculus, intima familia- 2
ritate Othonis, suspectus consilia ejus fovisse. Urbi
Flavium Sabinum præfecere, judicium Neronis secuti,
sub quo eandem curam obtinuerat, plerisque Vespasia-
num fratrem in eo respicientibus. Flagitatum ut va- 3
cationes præstari centurionibus solitæ remitterentur.
Namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat.
Quarta pars manipuli sparsa per commeatus aut in ipsis 4
castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret,
neque modum oneris quisquam neque genus quæstus
pensi habebat. Per latrocinia et raptus aut servilibus 5
ministeriis militare otium redimebant. Tum locuple-
tissimus quisque miles labore ac sævitia fatigari, donec
vacationem emerct. Ubi sumptibus exhaustus socordia 6
insuper elanguerat, inops pro locuplete et iners pro
strenuo in manipulum redibat; ac rursus alius atque
alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditiones
et discordias et ad extremum bella civilia ruebant. Sed 7
Otho ne vulgi largitione centurionum animos averteret,
fiscum suum vacationes annuas exsoluturum promisit,
rem haud dubie utilem, et a bonis postea principibus
perpetuitate disciplinæ firmatam. Laco præfectus, tan- 8
quam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad

cædem ejus Otho præmiserat, confossus; in Marcianum Icelum ut in libertum palam animadversum.

- 47 Exacto per scelera die novissimum malorum fuit lætitia. Vocat senatum prætor urbanus; certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres; discernitur Othoni tribunicia potestas et nomen Augusti et omnes principum honores, adnitentibus cunctis abolere convicia ac præbra, quæ promise jacta hæsisse animo ejus nemo sensit. Omisisset offensas an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium in Capitolium atque inde in Palatium vectus concedi corpora sepulturæ cremarique permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, Titum Vinium Crispina filia composuere, quæsitis redemptisque capitibus, quæ venalia interfectores servaverant. Piso unum et tricesimum ætatis annum explebat, fama meliore quam fortuna. Fratres ejus Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatrinduo Cæsar, properata adoptione ad hoc tantum majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. Titus Vinium quinquaginta septem annos variis moribus egit. Pater illi prætoriam familiam, mater avus e proscriptis. Prima militia infamis legatum Calvisium Sabinum habuerat, cujus uxor mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias et cetera militiæ munia eadem lascivia temerasset, in ipsis principiis stuprum ausa; et criminis hujus reus Titus Vinium arguebatur. Igitur jussu C. Cæsaris oneratus catenis, mox mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso legioni post præturam præpositus probatusque, servili deinceps probro respersus est tanquam scyphum aureum in convivio

A. D. 69.]

Claudii furatus ; et Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius pro-6 consulatu Galliam Narbonensem severe integreque rexit. Mox Galbæ amicitia in abruptum tractus, audax, calli-7 dus, promptus et, prout animum intendisset, pravus aut industrius, eadem vi. Testamentum Titi Vinii 8 magnitudine opum irritum ; Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit. Galbæ corpus diu neglectum 49 et licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum dispensator Argius, e prioribus servis, humili sepultura in privatis ejus hortis contextit. Caput per lixas calones-2 que suffixum laceratumque, ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus a Galba fuerat,) postera demum die repertum et cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Servius Galba, tribus et 3 septuaginta annis quinque principes prospera fortuna emensus, et alieno imperio felicior quam suo. Vetus 4 in familia nobilitas, magnæ opes : ipsi medium ingenium, magis extra vitia quam cum virtutibus. Famæ nec 5 incuriosus nec venditor. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorum-6 que, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens, si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas 7 natalium et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigeat aetas, militari 8 laude apud Germanias floruit. Pro consule Africam moderate, jam senior citeriorem Hispaniam pari justitia continuit, major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.

Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis scele- 50 ris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper de Vitellio nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, ut tantum superioris Germaniæ exercitum

- 2 descivisse crederetur. Tum duos omnium mortalium impudicitia ignavia luxuria deterrimos velut ad perdendum imperium fataliter electos non senatus modo et eques, quibus aliqua pars et cura rei publicæ, sed vulgus
- 3 quoque palam mærerere. Nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum, Pharsaliam Philippos et Perusiam ac Mutinam, nota publicarum cladum nomina,
- 4 loquebantur. Prope eversum orbem etiam cum de principatu inter bonos certaretur; sed mansisse C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore imperium; mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque rem publicam.
- 5 Nunc pro Othone an pro Vitellio in templa ituros? utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos quorum bello solum id scires, deteriorem fore qui
- 6 vicisset. Erant qui Vespasianum et arma Orientis augurarentur. Et ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama; solusque omnium ante se principum in melius mutatus est.
- 51 Nunc initia causasque motus Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox præda gloriaque exercitus, ut cui sine labore ac periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem,
- 2 præmia quam stipendia malebat. Diu infructuosam et asperam militiam toleraverant ingenio loci cælique et severitate disciplinæ, quam in pace inexorabilem discordiæ civium resolvunt, paratis utrinque corruptoribus
- 3 et perfidia impunita. Viri, arma, equi ad usum et ad decus supererant. Sed ante bellum centurias tantum suas turmasque noverant; exercitus finibus provinciarum
- 4 discernebantur. Tum adversus Vindicem con-

A. D. 69.]

tractæ legiones, seque et Gallias expertæ, quærere
rursum arma novasque discordias; nec socios, ut olim,
sed hostes et victos vocabant. Nec deerat pars Gal- 5
liarum, quæ Rhenum accolit, easdem partes secuta,
ac tum acerrima instigatrix adversum Galbianos: hoc
enim nomen fastidito Vindice indiderant. Igitur Se- 6
quanis Æduisque ac deinde, prout opulentia civitatibus
erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agro-
rum, raptus penatium hauserunt animo, super avaritiam
et arrogantiam, præcipua validiorum vitia, contumacia
Gallorum irritati, qui remissam sibi a Galba quartam
tributorum partem et publice donatos in ignominiam
exercitus jactabant. Accessit callide vulgatum, temere 7
creditum, decimari legiones et promptissimum quemque
centurionum dimitti. Undique atroces nuntii, sinistra 8
ex urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et, pertinaci
pro Nerone fide, fecunda rumoribus. Sed plurima ad 9
fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio,
metu, et ubi vires suas respexerant, securitate. Sub 52
ipsas superioris anni Kalendas Decembres Aulus Vi-
tellius inferiorem Germaniam ingressus, hiberna le-
gionum cum cura adierat. Redditi plerisque ordines, 2
remissa ignominia, allevatæ notæ, plura ambitione, quæ-
dam judicio, in quibus sordem et avaritiam Fonteii
Capitonis adimendis assignandisve militiæ ordinibus
integre mutaverat. Nec consularis legati mensura, sed 3
in majus omnia accipiebantur. Et *ut* Vitellius apud
severos humilis, ita comitatem bonitatemque faventes
vocabant, quod sine modo, sine judicio donaret sua,
largiretur aliena; simul aviditate imperandi ipsa vitia
pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque ex- 4
ercitu, sicut modesti quietique, ita mali et strenui.
Sed profusa cupidine et insigni temeritate legati le-

- 5 gionum, Alienus Cæcina et Fabius Valens; e quibus Valens infensus Galbæ tanquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingratis tulisset, instigare Vitellium, ardorem militum ostentans.
- 6 Ipsum celebri ubique fama, nullam in Flacco Hordeonio moram; affore Britanniam, secutura Germanorum auxilia; male fidas provincias, precarium seni imperium
- 7 et brevi transiturum. Panderet modo sinum et venienti Fortunæ occurreret. Merito dubitasse Verginium equestri familia, ignoto patre, imparem, si recepisset
- 8 imperium, tutum, si recusasset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Cæsaris et imponere jampridem imperatoris dignationem et auferre privati
- 53 securitatem. Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis quam ut speraret. At in superiore Germania Cæcina decora juvena, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone, erecto incessu studia militum
- 2 illexerat. Hunc juvenem Galba, quæstorem in Bætica, impigre in partes suas transgressum legioni præposuit; mox compertum publicam pecuniam avertisse, ut e-
- 3 culatorem flagitari jussit. Cæcina ægre passus miscere cuncta et privata vulnera rei publicæ malis operire
- 4 statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiæ, quod et bello adversus Vindicem universus affuerat, nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præ-
- 5 ventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur; unde
- 54 et in Verginium favor cuicumque alii profuturus. Miserat civitas Lingonum vetere instituto dona legionibus, dextras, hospitii insigne. Legati eorum in

A. D. 69.]

squalorem mæstitiamque compositi, per principia per contubernia modo suas injurias modo vicinarum civitatum præmia, et ubi pronis militum auribus accipiebantur, ipsius exercitus pericula et contumelias conquerentes accendebant animos. Nec procul seditione aberant, 3 cum Hordeonius Flaccus abire legatos, utque occultior digressus esset, nocte castris excedere jubet. Inde 4 atrox rumor, affirmantibus plerisque interfectos, ac nisi ipsi consulerent, fore ut acerrimi militum et præsentia conquesti per tenebras et inscitiam ceterorum occiderentur. Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. 5 Adsciscitur auxiliorum miles, primo suspectus tanquam circumdatis cohortibus alisque impetus in legiones pararetur, mox eadem acrius volvens, faciliore inter malos consensu ad bellum quam in pace ad concordiam. Inferioris tamen Germaniæ legiones sollemni Kalendarum 55 Januariarum sacramento pro Galba adactæ, multa cunctatione et raris primorum ordinum vocibus, ceteri silentio proximi cujusque audaciam exspectantes, insita mortali natura, propere sequi quæ piget inchoare. Sed 2 ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani quintanique turbidi adeo ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint: quinta decima ac sexta decima legiones nihil ultra fremitum et minas ausæ initium erumpendi circumspectabant. At in superiore exercitu quarta ac 3 duodevicesima legiones, isdem hibernis tendentes, ipso Kalendarum Januariarum die dirumpunt imagines Galbæ, quarta legio promptius, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, 4 senatus populique Romani oblitterata jam nomina sacramento advocabant, nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis 5

aut suggestu locutus. Neque enim erat adhuc cui im-
 56 putaretur. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus con-
 sularis legatus aderat, non compescere ruentes, non
 retinere dubios, non cohortari bonos ausus, sed segnis,
 2 pavidus et socordia innocens. Quatuor centuriones
 duodevicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius
 Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus,
 cum protegerent Galbæ imagines, impetu militum ab-
 3 repti vinctique. Nec cuiquam ultra fides aut memoria
 prioris sacramenti, sed quod in seditionibus accidit,
 unde plures erant, omnes fuere.

Nocte quæ Kalendas Januarias secuta est, in colo-
 niam Agrippinensem aquilifer quartæ legionis epulanti
 Vitellio nuntiat quartam et duodevicesimam legiones,
 projectis Galbæ imaginibus, in senatus ac populi Ro-
 4 mani verba jurasse. Id sacramentum inane visum:
 occupari nutantem fortunam et offerri principem pla-
 5 cuit. Missi a Vitellio ad legiones legatosque qui de-
 scivisse a Galba superiorem exercitum nuntiarent:
 proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut, si
 concordia et pax placeat, faciendum imperatorem; et
 57 minore discrimine sumi principem quam quæri. Prox-
 ima legionis primæ hiberna erant, et promptissimus e
 2 legatis Fabius Valens. Is die proximo coloniam Agrip-
 pinensem cum equitibus legionis auxiliariorumque gres-
 3 sus imperatorem Vitellium consalutavit. Secutæ in-
 . genti certamine ejusdem provinciæ legiones; et superior
 exercitus, speciosis senatus populique Romani nomini-
 bus relictis, tertium Nonas Januarias Vitellio accessit.
 4 Scires illum priore biduo non penes rem publicam
 fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses Treviri
 Lingones æquabant, auxilia equos arma pecunias of-
 ferentes, ut quisque corpore opibus ingenio validus.

A. D. 69.]

Nec principes modo coloniarum aut castrorum, quibus 5
 præsentia ex affluentia et parta victoria magnæ spes :
 sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua et
 balteos phalerasque, insignia armorum argento decora,
 loco pecuniæ tradebant, instinctu et impetu et avaritia.
 Igitur laudata militum alacritate, Vitellius ministeria 58
 principatus, per libertos agi solita, in equites Romanos dis-
 ponit; vacationes centurionibus ex fisco numerat; sævi-
 tiam militum plerosque ad pœnam exposcentium sæpius
 approbat, partim simulatione vinculorum frustratur.
 Pompeius Propinquus, procurator Belgicæ, statim inter-2
 fectus. Julium Burdonem, Germanicæ classis præfec-
 tum, astu subtrahit. Exarserat in eum iracundia exer-3
 citus, tanquam crimen ac mox insidias Fonteio Capi-
 toni struxisset. Grata erat memoria Capitonis; et apud 4
 sævientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo lice-
 bat. Ita in custodia habitus, et post victoriam demum, 5
 stratis jam militum odiis, dimissus est. Interim, ut pia-
 culum, objicitur centurio Crispinus; sanguine Capitonis
 se cruentaverat; eoque et postulantibus manifestior et
 punienti vilior fuit. Julius deinde Civilis periculo exemp- 59
 tus, præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens
 alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Bata-2
 vorum cohortes, quartæ decimæ legionis auxilia, tum dis-
 cordia temporum a legione digressæ, prout inclinâssent,
 grande momentum sociæ aut adversæ. Nonium, Dona-3
 tium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus su-
 pra retulimus, occidi jussit, damnatos fidei crimine, gra-
 vissimo inter desciscentes. Accessere partibus Valerius 4
 Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius
 generum adscivit, et Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ
 rector, cum Italica legione et ala Taurina, Lugduni
 tendentibus. Nec in Ræticiis copiis mora, quo minus 5

statim adjungerentur. Ne in Britannia quidem dubitatum.

- 60 Præerat Trebellius Maximus, per avaritiam ac sorde contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Cælius legatus vicesimæ legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrocius proruperat.
- 2 Trebellius seditionem et confusum ordinem disciplinæ Cælio, spoliatas et inopes legiones Cælius Trebellio objectabat, cum interim fœdis legatorum certaminibus modestia exercitus corrupta, eoque discordiæ ventum ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et aggregantibus se Cælio cohortibus alisque, desertus
- 3 Trebellius ad Vitellium perfugerit. Quies provinciæ quanquam remoto consulari mansit: rexere legati legionum, pares jure, Cælius audendo potentior.
- 61 Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens allicere, vel, si abnuerent, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam irrumperere, Cæcina propiore
- 2 transitu, Pœninis jugis degredi jussus. Valenti inferioris exercitus electi, cum aquila quintæ legionis et cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data; triginta millia Cæcina e superiore Germania ducebat, quorum
- 3 robur legio una, prima et vicesima, fuit. Addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque
- 62 copias supplevit, tota mole belli secuturus. Mira inter exercitum imperatoremque diversitas. Instare miles, arma poscere, dum Galliæ trepident, dum Hispaniæ
- 2 cunctentur. Non obstare hiemem neque ignavæ pacis moras. Invadendam Italiam, occupandam urbem. Nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto
- 3 magis quam consulto opus esset. Torpebat Vitellius, et fortunam principatus inertis luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei tenulentus et sagina gravis,

A. D. 69.]

cum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator et strenuis vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique signum 4 profectionis exposcunt. Nomen *Germanici* Vitellio statim additum: Cæsarem se appellari etiam victor prohibuit. Lætum augurium Fabio Valenti exercituique, 5 quem in bellum agebat, ipso profectionis die aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ prævolavit; longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ et prosperæ rei omen acciperetur. Et Treviros 63 quidem, ut socios, securi adiere. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est,) quanquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit, raptis derepente armis ad cædem innoxia civitatis, non ob prædam aut spoliandi cupidinem, sed furore et rabie et causis incertis, eoque difficilioribus remediis, donec precibus ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere. Cæsa tamen ad quatuor 2 millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias feminis puerisque, quæque alia placamenta hostilis iræ, non quidem in bello sed pro pace, tendebantur. Nuntium de cæde Galbæ et 64 imperio Othonis Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium aut formidine 2 permotus: bellumolvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida par- 3 tibus. Benigne excepti modestia certavere. Sed brevis lætitia fuit cohortium intemperie, quas a legione quarta decima, ut supra memoravimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia primum, mox rixa 4 inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia

- militum aggregantur, prope in prælium exarsere, ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversus Æduos quæsita belli causa: jussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus præbuere. Quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica et ala Taurina abductæ: cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens legatus Italicæ legionis, quanquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit. Secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum et, quo incautior deciperetur, palam laudatum.
- 65 Veterem inter Lugdunenses et *Viennenses* discordiam proximum bellum accenderat. Multæ in vicem clades, crebrius infestiusque quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium occasione iræ in fiscum verterat; multus contra in *Viennenses* honor. Unde æmulatio et invidia et uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum et in eversionem *Viennensium* impellere, obsessam ab illis coloniam suam, adjutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ referendo. Et ubi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicæ preces: irent ultores, excinderent sedem Gallici belli. Cuncta illic externa et hostilia: se coloniam Romanam et partem exercitus et prosperarum adversarumque rerum socios.
- 66 Si fortuna contra daret, iratis ne relinquerentur. His et pluribus in eundem modum perpulerant, ut ne legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitus arbitrarentur, cum haud ignari discriminis sui *Viennenses*, velamenta et infulas præferentes, ubi agmen

A. D. 69.]

incesserat, arma, genua, vestigia prensando flexere militum animos. Addidit Valens trecenos singulis militibus 2 sestertios. Tum vetustas dignitasque coloniæ valuit, et verba Fabii salutem incolumitatemque Viennensium commendantis æquis auribus accepta. Publice tamen 3 armis multati, privatis et promiscuis copiis juvere militem. Sed fama constans fuit ipsum Valentem magna 4 pecunia emptum. Is diu sordidus, repente dives mutationem fortunæ male tegebat, accensis egestate longa cupidinibus immoderatus, et inopi juvena senex prodigus. Lento deinde agmine per fines Allobrogum ac 5 Vocontiorum ductus exercitus, ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante duce, fœdis pactionibus adversus possessores agrorum et magistratus civitatum, adeo minaciter ut Luco (municipium id Vocontiorum est,) faces admoverit, donec pecunia mitigaretur. Quoties pecuniæ materia deesset, stupris et 6 adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Irritaverant 67 turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello 2 fuit avaritia ac festinatio unetvicesimæ legionis. Raperant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. Ægre id passi Helvetii, interceptis epistolis quæ nomine 3 Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodia retinebant. Cæcina belli avidus proximam quamque culpam, antè 4 quam pæniteret, ultum ibat. Mota propere castra, vastati agri, direptus longa pace in modum municipii exstructus locus, amœno salubrium aquarum usu frequens. Missi ad Rætica auxilia nuntii, ut versos in 5

- 68 legionem Helvetios a tergo aggredierentur. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quanquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere.
- 2 Exitiosum adversus veteranos prœlium, intuta obsidio dilapsis vetustate mœnibus. Hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Ræticiæ alæ cohortesque et ipsorum Rætorum juvenus, sueta armis et more militiæ exercita.
- 3 Undique populatio et cædes. Ipsi *in* medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii aut palantes, in montem
- 4 Vocetium perfugere. Ac statim immissa cohorte Thracum depulsi, et, consecrantibus Germanis Rætisque, per
- 5 silvas atque in ipsis latebris trucidati. Multa hominum millia cæsa, multa sub corona venundata. Cumque dirutis omnibus Aventicum gentis caput justo agmine peteretur, missi qui dederent civitatem; et deditio
- 6 accepta. In Julium Alpinum e principibus, ut concitorum belli, Cæcina animadvertit: cæteros veniæ vel sævitæ Vitellii reliquit. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minus placabilem imperatorem an militem
- 2 iuenerint. Civitatis excidium poscunt, tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat, cum Claudius Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem apta trepidatione occultans atque eo validior, militis animum mitigavit, ut est mos vulgo, mutabilem subitis et tam pronum in misericordiam quam immodicus sævitia fuerat.
- 3 Effusis lacrimis, et meliora constantius postulando, im-
- 70 punitatem salutemque civitati impetravere. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italia nuntium accipit, alam Silianam circa Padum
- 2 agentem sacramento Vitellii accessisse. Proconsulem

A. D. 69.]

Vitellium Siliani in Africa habuerant; mox a Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italia manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti robur adventantium legionum et famam Germanici exercitus attollebant, transiere in partes, et ut donum aliquod novo principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia Mediolanum ac Novariam et Eporediam ac Vercellas adjunxere. Id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia 3 præsidio alæ unius latissima Italiæ pars defendi nequibat, præmissis Gallorum Lusitanorum Britannorumque cohortibus et Germanorum vexillis cum ala Petrina, ipse paululum cunctatus num Ræticiis jugis in Noricum flecteret adversus Petronium †urbi (*Urbicum?*) procuratorem, qui concitis auxiliis et interruptis fluminum pontibus fidus Othoni putabatur. Sed metu ne amit- 4 teret præmissas jam cohortes alasque, simul reputans plus gloriæ retenta Italia, et ubicunque certatum foret, Noricos in cætera victoriæ præmia cessuros, Pœnino itinere subsignanum militum et grave legionum agmen hibernis adhuc Alpibus traduxit.

Otho interim, contra spem omnium, non deliciis neque 71 desidia torpescere. Dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita. Eoque 2 plus formidinis afferebant falsæ virtutes et vitia reditura. Marius Celsus consulem designatum, per speciem vin- 3 culorum sævitæ militum subtractum, acciri in Capitolium jubet. Clementiæ titulus e viro claro et partibus 4 invisio petebatur. Celsus constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit. Nec Otho quasi ignosceret, sed ne hostes metueret 5 conciliationis adhibens, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter duces delegit. Mansitque 6

Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra et
 7 infelix. Læta primoribus civitatis, celebrata in vulgus
 Celsi salus ne militibus quidem ingrata fuit, eandem
 72 virtutem admirantibus cui irascebantur. Par inde ex-
 ultatio disparibus causis consecuta, impetrato Tigellini
 2 exitio. Sophonius Tigellinus, obscuris parentibus, fœda
 pueritia, impudica senecta, præfecturam vigilum et præ-
 torii et alia præmia virtutum quia velocius erat vitiiis
 adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam et virilia
 scelera exercuit, corrupto ad omne facinus Nerone,
 quædam ignaro ausus, ac postremo ejusdem desertor ac
 3 proditor. Unde non alium pertinacius ad pœnam fla-
 gitavere, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat
 4 et quibus desiderium. Apud Galbam Titi Vinii potentia
 defensus, prætexentis servatam ab eo filiam. Et haud
 dubie servaverat, non clementia, quippe tot interfectis,
 sed effugium in futurum, quia pessimus quisque, diffi-
 dentia præsentium mutationem pavens, adversus publi-
 cum odium privatam gratiam præparat; unde nulla inno-
 5 centiæ cura, sed vices impunitatis. Eo infensior populus,
 addita ad vetus Tigellini odium recenti Titi Vinii invidia,
 concurrere e tota urbe in Palatium ac fora, et ubi plurima
 vulgi licentia, in circum ac theatra effusi seditionis voci-
 bus obstrepere; donec Tigellinus, accepto apud Sinues-
 sanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter supra
 concubinarum et oscula et deformes moras, sectis nova-
 cula faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et
 73 inhonesto. Per idem tempus expostulata ad supplicium
 Galvia Crispinilla variis frustrationibus et, adversa dissi-
 2 mulantis principis fama, periculo exempta est. Magistra
 libidinum Neronis, transgressa in Africam ad instigan-
 dum in arma Clodium Macrum, famem populo Romano
 haud obscure molita, totius postea civitatis gratiam

A. D. 69.]

obtinet, consulari matrimonio subnixa et apud Galbam Othonem Vitellium illæsa, mox potens pecunia et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxta valent.

Crebræ interim, et muliebribus blandimentis infectæ, 74 ab Othone ad Vitellium epistolæ offerebant pecuniam et gratiam et quemcunque quietis locum prodigæ vitæ legisset. Paria Vitellius ostentabat, primo mollius, 2 stulta utrinque et indecora simulatione: mox, quasi rixantes, supra et flagitia in vicem objectavere, neuter falso. Otho, revocatis quos Galba miserat legatis, rursus 3 alios ad utrumque Germanicum exercitum et ad legionem Italicam easque quæ Lugduni agebant copias specie senatus misit. Legati apud Vitellium remansere, promptius 4 quam ut retenti viderentur. Prætoriani, quos per simulationem officii legatis Otho adjunxerat, remissi antequam legionibus miscerentur. Addidit epistolas Fabius 5 Valens, nomine Germanici exercitus, ad prætorias et urbanas cohortes, de viribus partium magnificas et concordiam offerentes. Increpabat ultro quod tanto ante 6 traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent. Ita promissis simul ac minis tentabantur, ut bello impa- 75 res, in pace nihil amissuri. Neque ideo prætorianorum fides mutata. Sed insidiatores ab Othone in Germa- 2 niam, a Vitellio in urbem missi. Utrisque frustra fuit, Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem mutua ignorantia fallentibus: Othoniani novitate vultus, omnibus in vicem gnaris, prodebantur. Vitellius li- 3 teras ad Titianum fratrem Othonis composuit, exitium ipsi filioque ejus minitans, ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur. Et stetit domus utraque, sub Othone 4 incertum an metu: Vitellius victor clementiæ gloriam tulit. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nun- 76 tius, jurasse in eum Dalmatiæ ac Pannoniæ et Mœsiæ

- 2 legiones. Idem ex Hispania allatum, laudatusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cognitum est con-
- 3 versam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quanquam ab Julio Cordo in verba Othonis obstricta,
- 4 diu mansit. Nusquam fides aut amor: metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad
- 5 proximos et validiores. Longinquæ provinciæ, et quicquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis ac prætexto senatus, et occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegere.
- 7 Simul Ægyptus omnesque versæ in Orientem provinciæ nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium,
- 8 initio Carthagine orto. Neque exspectata Vipstani Aproniani proconsulis auctoritate, Crescens Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se rei publicæ faciunt,) epulum plebi, ob lætitiâ recentis imperii, obtulerat, et populus pleraque sine modo festi-
- 9 navit. Carthaginem cæteræ civitates secutæ.
- 77 Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatus fortunam bello opus erat; Otho ut in multa pace munia imperii obibat, quædam ex dignitate rei publicæ, pleraque contra decus ex præ-
- 2 senti usu properando. Consul cum Titiano fratre in Kalendas Martias ipse; proximos menses Verginio destinat ut aliquod exercitui Germanico delenimentum.
- 3 Jungitur Verginio Pompeius Vopiscus prætexto veteris amicitia; plerique Viennensium honori datum inter-
- 4 pretabantur. Cæteri consulatus ex destinatione Neronis aut Galbæ mansere, Cælio ac Flavio Sabinis in Julias, Arrio Antonino et Mario Celso in Septembres; quorum

A. D. 69.]

honoris ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho 5 pontificatus auguratusque honoratis jam senibus cumulum dignitatis addidit; aut recens ab exilio reversos nobiles adulescentulos avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, 6 Sævino Pomptinio senatorius locus. Repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant: placuit ignoscentibus verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem, cujus tum odio etiam bonæ leges peribant. Eadem largitione civitatum quoque ac provinciarum 78 animos aggressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciæ Bæticiæ Maurorum civitates dono dedit; nova jura Cappadociæ, nova Africae, ostenta magis quam mansura. Inter quæ, necessitate præsen- 2 tium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatus consultum reposuit. Creditus est etiam de celebranda 3 Neronis memoria agitavisse, spe vulgum alliciendi. Et fuere qui imagines Neronis proponerent; atque etiam Othoni quibusdam diebus populus et miles, tanquam nobilitatem ac decus adstruerent, “Neroni Othoni,” acclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu vel 4 agnoscendi pudore.

Conversis ad civile bellum animis externa sine cura 79 habebantur. Eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magna spe ad Mæsiam irruperant, novem millia equitum, ex ferocia et successu prædæ magis quam pugnae intenta. Igitur 2 vagos et incuriosos tertia legio, adjunctis auxiliis, repente invasit. Apud Romanos omnia prælio apta: Sarmatæ 3 dispersi aut cupidine prædæ graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum adempta equorum pernicitate, velut

4 *vinci cædebantur. Namque mirum dictu ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos: nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; ubi per turmas advenere,*
5 *vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die et soluto gelu neque conti neque gladii, quos prælongos utraque manu regunt, usui, lapsantibus equis et cataphractarum*
6 *pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegimen, ferreis laminis aut præduro corio consertum, ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine et mollitia nivis*
7 *hauriebantur. Romanus miles facilis lorica et missili pilo aut lanceis assultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim scuto defendi mos est,) cominus fodiebat, donec pauci, qui prælio superfuerant, paludibus abderentur: ibi sævitia hiemis et vi vuln-*
8 *erum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius Mæsiam obtinens triumphali statua, Fulvius Aurelius et Julianus Titius ac Numisius Lupus legati legionum consularibus ornamentis donantur, læto Othone et gloriam in se trahente, tanquam et ipse felix bello, et suis ducibus suisque exercitibus rem publicam auxisset.*
90 *Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio prope urbi excidio fuit. Septimam decimam cohortem e colonia Ostiensi in urbem acciri Otho jusserat; ar-*
mandæ ejus cura Vario Crispino, tribuno e prætorianis,
2 *data. Is quo magis vacuus quietis castris jussa exsequeretur, venicula cohortis incipiente nocte onerari,*
3 *aperto armamentario, jubet. Tempus in suspicionem, causa in crimen, affectatio quietis in tumultum evaluit; et visa inter temulentos arma cupidinem sui movere. Fremit miles, et tribunos centurionesque proditi-*
onis arguit, tanquam familiæ senatorum ad perniciem Othonis armarentur, pars ignari et vino graves, pessimus quis-

A. D. 69.]

que in occasionem prædarum, vulgus, ut mos est, cujuscunque motus novi cupidum: et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum et severis simos centurionum obruncant: rapta arma, nudati gladii: insidentes equis urbem ac Palatium petunt. Erat Othoni celebre convivium primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor an dolus imperatoris, manere ac deprehendi an fugere et dispergi periculosius foret, modo constantiam simulare, modo formidine detegi, simul Othonis vultum intueri. Utque eventit, inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatus quam suo territus, et præfectos prætorii ad mitigandas militum iras statim miserat, et abire propere omnes e convivio jussit. Tum vero passim magistratus, projectis insignibus, vitata comitum et servorum frequentia, senes feminæque per tenebras diversa urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta et ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivere. Militum impetus ne foribus quidem Palatii coercitus, quo minus convivium irrumperent, ostendi sibi Othonem expostulantes, vulnerato Julio Martiale tribuno et Vitellio Saturnino, præfecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Undique arma et minæ, modo in centuriones tribunosque, modo in senatum universum, lymphatis cæco pavore animis, et quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus, donec Otho, contra decus imperii, toro insistens, precibus et lacrimis ægre cohibuit, redieruntque in castra inviti neque innocentes. Postera die velut capta urbe clausæ domus, rarus per vias populus, mæsta plebs; dejecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ quam pœnitentiæ. Manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus et Plotius Firmus præ-

fecti, ex suo quisque ingenio mitius aut horridius. Finis
 sermonis in eo ut quina millia nummum singulis militibus
 5 numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque
 illum tribuni centurionesque circumstant, abjectis mili-
 6 tiæ insignibus otium et salutem flagitantes. Sensit
 invidiam miles, et compositus in obsequium auctores
 83 seditionis ad supplicium ultro postulabat. Otho, quan-
 quam turbidis rebus et diversis militum animis, cum
 optimus quisque remedium præsentis licentiæ posceret,
 vulgus, et plures seditionibus et ambitioso imperio læti,
 per turbas et raptus facilius ad civile bellum impelleren-
 tur; simul reputans non posse principatum scelere
 quæsitum subita modestia et prisca gravitate retineri,
 sed discrimine urbis et periculo senatus anxius, pos-
 2 tremo ita disseruit:—“ Neque ut affectus vestros in amo-
 rem mei accenderem, commilitones, neque ut animum ad
 virtutem cohortarer, (utraque enim egregie supersunt,)
 sed veni postulaturus a vobis temperamentum vestræ
 3 fortitudinis et erga me modum caritatis. Tumultus
 proximi initium non cupiditate vel odio, quæ multos
 exercitus in discordiam egere, ac ne detrectatione quidem
 aut formidine periculorum: nimia pietas vestra acrius
 4 quam considerate excitavit. Nam sæpe honestas rerum
 causas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus conse-
 5 quuntur. Imus ad bellum. Num omnes nuntios palam
 audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari ratio
 rerum aut occasionum velocitas patitur? tam nescire
 6 quædam milites quam scire oportet. Ita se ducum
 auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa etiam
 7 centuriones tribunosque tantum juberi expediat. Si,
 ubi jubeantur, quærere singulis liceat, pereunte obsequio
 8 etiam imperium intercidit. An et illic nocte intempesta
 rapiuntur arma? unus alterve perditus ac temulentus

A. D. 69.]

(neque enim plures consternatione proxima insanisse crediderim,) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet, imperatoris sui tentorium irrumpet? Vos quidem 84 istud pro me: sed in discursu ac tenebris et rerum omnium confusione patefieri occasio etiam adversus me potest. Si Vitellio et satellitibus ejus eligendi facultas 2 detur quem nobis animum, quas mentes imprecentur, quid aliud quam seditionem et discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur, hinc confusi pedites equitesque in exitium ruamus. Parendo 3 potius, commilitones, quam imperia ducum sciscitando res militares continentur; et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium et virtutis 4 vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit. Cæteri abolete memoriam fœdissimæ noctis: 5 nec illas adversus senatum voces ullus usquam exercitus audiat. Caput imperii et decora omnium provinciarum 6 ad pœnam vocare non hercule illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. Ulline Italiæ 7 alumni, et Romana vere juvenus, ad sanguinem et cædem depoposcerint ordinem, cujus splendore et gloria sordes et obscuritatem Vitellianarum partium præstringimus? Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem 8 quandam exercitus habet: senatus nobiscum est. Sic fit ut hinc res publica, inde hostes rei publicæ constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc urbem 9 domibus et tectis et congestu lapidum stare creditis? Muta ista et inanima intercidere ac reparari promiscua sunt: æternitas rerum et pax gentium et mea cum vestra salus incolumitate senatus firmatur. Hunc aus- 10 picato a parente et conditore urbis nostræ institutum, et a regibus usque ad principes continuum et im-

mortalem, sicut a majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur." Et oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures quam in duos animadverti jusserrat,) grate accepta, compositique ad præsens qui coerceri non poterant. Non tamen quies urbis redierat: strepitus telorum et facies belli, et militibus ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos occulto habitu, et maligna cura in omnes, quos nobilitas aut opes aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem ad studia partium noscenda plerique credebant. Unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine. Sed plurimum trepidationis in publico, ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversis, ne diffidere dubiis ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto vero in curiam senatu arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper atque eadem dicenti nota adulatio. Igitur versare sententias et huc atque illuc torquere, hostem et parricidam Vitellium vocantes, providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra jacere, in clamore tamen, et ubi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes. Prodigia insuper terrebant diversis auctoribus vulgata: in vestibulo Capitoli omissas habenas bigæ cui Victoria iustiterat; erupisse cella Junonis majorem humana speciem; statuam divi Julii in insula Tiberini amnis sereno et immoto die ab Occidente in Orientem conversam; prolocutum in Etruria bovem, insolitos animalium partus, et plura alia, rudibus sæculis etiam in pace observata, quæ nunc tantum in metu audiuntur. Sed

A. D. 69.]

præcipuus et cum præsentis exitio etiam futuri pavor, subita inundatione Tiberis : qui immenso auctu, proruto ponte sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modo jacentia et plana urbis loca, sed secunda ejusmodi casuum implevit. Rapti e publico plerique, plures in 3 tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopia quæstus et penuria alimentorum. Corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein, remeante flumine, dilapsa. Utque primum vacuus a 4 periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius et via Flaminia, iter belli, esset obstructum a fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladum vertebatur.

Otho, lustrata urbe, et expensis belli consiliis, quando 87 Peninæ Cotticæque Alpes et cæteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam aggredi statuit; classe valida et partibus fida, quod reliquos cæsorum ad pontem Milvium, et sævitia Galbæ in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat, facta et cæteris spe honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi urbanas cohortes et plerosque e Prætorianis, vires et robur exercitus, atque ipsis Ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum a Galba Tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem comitatus. Ped- 3 tum equitumque copiis Suetonius Paulinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, Prætorii Præfecto. Is urbanæ 4 militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paulini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, crimi-

nando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat.

- 88 **S**epositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arcta custodia, neque obscura: nullum ob crimen, sed vetusto nomine et propinquitate Galbæ monstratus. Multos e Magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet: in quibus et L. Vitellium, eodem quo cæteros
- 3 **c**ultu, nec ut Imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur mota urbis cura: nullus ordo metu aut periculo vacuus. Primores Senatus ætate invalidi et longa pæcæ desides: segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiæ Eques: quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. Nec deerant e contrario, qui ambitione stolidi, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et irritamenta libidinum, ut instrumenta belli, mercarentur.
- 5 **S**apientibus quietis et rei publicæ cura: levissimus quisque et futuri improvidus, spe vana tumens: multi afflictæ fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.
- 89 **S**ed vulgus, et magnitudine nimia communium curarum expers populus, sentire paulatim belli mala, conversa in militum usum omni pecunia, intentis alimentorum pretiis: quæ motu Vindicis haud perinde plebem attriverant, secunda tum urbe et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit.
- 2 **N**am ex quo divus Augustus res Cæsarum composuit, procul, et in unius sollicitudinem aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio et Caio tantum pacis adversa rei publicæ pertinuere. Scriboniani contra

A. D. 69.]

Claudium incepta simul audita et coërcita. Nero nun- 3
 tiis magis et rumoribus quam armis depulsus. Tum
 legiones classesque et, quod raro alias, prætorianus
 urbanusque miles in aciem deducti: Oriens Occidens-
 que et quicquid utrinque virium est, a tergo; si duci-
 bus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere 4
 qui proficiscenti Othoni moras religionemque nondum
 conditorum ancilium afferrent. Aspernatus est om-
 nem cunctationem ut Neroni quoque exitiosam: et
 Cæcina jam Alpes transgressus exstimulabat. Pridie 90
 Idus Martias commendata patribus re publica reliquias
 Neronianarum sectionum, nondum in fiscum conversas,
 revocatis ab exilio concessit, justissimum donum et in
 speciem magnificum, sed, festinata jam pridem exactione,
 usu sterile. Mox vocata concione, majestatem urbis et 2
 consensum populi ac senatus pro se attollens, adversum
 Vitellianas partes modeste disseruit, iuscitiam potius
 legionum quam audaciam increpans, nulla Vitellii men-
 tione, sive ipsius ea moderatio, seu scriptor orationis sibi
 metuens contumeliis in Vitellium abstinuit, quando, ut
 in consiliis militiæ Suetonio Paulino et Mario Celso,
 ita in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem
 uti credebatur. Et erant qui genus ipsum orandi no- 3
 scerent, crebro fori usu celebre et ad implendas populi
 aures latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more
 adulandi, nimix et falsæ. Quasi dictatorem Cæsarem 4
 aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis
 votisque certabant; nec metu aut amore, sed ex libidine
 servitii, ut in familiis, privata cuique stimulatio et vile
 jam decus publicum. Profectus Otho quietem urbis 5
 curasque imperii Salvio Titiano fratri permisit.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

HISTORIARUM

LIBER SECUNDUS.

1 STRUEBAT jam fortuna in diversa parte terrarum
initia causasque imperio, quod varia sorte lætum rei
publicæ aut atrox, ipsis principibus prosperum aut
2 exitio fuit. Titus Vespasianus e Judæa, incolumi adhuc
Galba, missus a patre causam profectionis officium erga
principem et maturam petendis honoribus juventam
3 ferebat. Sed vulgus fingendi avidum disperserat acci-
tum in adoptionem. Materia sermonibus senium et
orbitas principis et intemperantia civitatis, donec unus
4 eligatur, multos destinandi. Augebat famam ipsius Titi
ingenium quantæcunque fortunæ capax, decor oris cum
quadam majestate, prosperæ Vespasiani res, præsaga
responsa, et, inclinatis ad credendum animis, loco omni-
5 num etiam fortuita. Ubi Corinthi Achaïæ urbe certos
nuntios accepit de interitu Galbæ, et aderant qui arma
Vitellii bellumque affirmarent, anxius animo, paucis
6 amicorum adhibitis, cuncta utrinque perlustrat. Si
pergeret in urbem, nullam officii gratiam in alterius
honorem suscepti; ac se Vitellio sive Othoni obsidem
7 fore. Sin rediret, offensam haud dubiam victoris, sed,
incerta adhuc victoria et concedente in partes patre,

A. D. 69.]

filium excusatum. Sin Vespasianus rem publicam sus- 8
 ciperet, obliviscendum offensarum de bello agitantibus.
 His ac talibus inter spem metumque jactatum spes 2
 vicit. Fuere qui accensum desiderio Berenices reginæ
 vertisse iter crederent. Neque abhorrebat a Berenice 2
 juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo
 impedimentum. Lætam voluptatibus adolescentiam
 egit, suo quam patris imperio modestior. Igitur oram 3
 Achaïæ et Asiæ ac læva maris prævectus, Rhodum et
 Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis
 petebat. Atque illum cupido incessit adeundi visendi- 4
 que templum Paphiæ Veneris, inclitum per indigenas
 advenasque. Haud fuerit longum initia religionis,
 templi ritum, formam deæ (neque enim alibi sic ha-
 betur,) paucis disserere. Conditorem templi regem 3
 Aërian vetus memoria, quidam ipsius deæ nomen id
 perhibent. Fama recentior tradit a Cinyra sacratum
 templum, deamque ipsam conceptam mari huc appulsam.
 Sed scientiam artemque haruspicum accitam, et Cilicem 2
 Tamiram intulisse; atque ita pactum ut familiæ utrius-
 que posterî cærimoniis præsiderent. Mox, ne honore 3
 nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret,
 ipsa quam intulerant scientia hospites cessere: tantum
 Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiæ, ut quisque 4
 vovit, sed mares deliguntur: certissima fides hædorum
 fibris. Sanguinem aræ offundere vetitum: precibus et
 igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quan-
 quam in aperto, madescent. Simulacrum deæ non 5
 effigie humana, continuus orbis latiore initio tenuem in
 ambitum metæ modo exurgens; et ratio in obscuro.
 Titus, spectata opulentia donisque regum, quæque alia 4
 lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati
 affingit, de navigatione primum consuluit. Postquam 2

pandi viam et mare prosperum accepit, de se per
 3 ambages interrogat cæsis compluribus hostiis. Sos-
 tratus (sacerdotis id nomen erat,) ubi læta et con-
 gruentia exta magnisque consultis annuere deam videt,
 pauca in præsens et solita respondens, petito secreto
 4 futura aperit. Titus aucto animo ad patrem pervectus
 suspensis provinciarum et exercituum mentibus ingens
 rerum fiducia accessit.

5 Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus, oppug-
 natione Hierosolymorum reliqua, duro magis et arduo
 opere ob ingenium montis et pervicaciam superstitionis,
 quam quo satis virium obsessis ad tolerandas neces-
 6 sitates superesset. Tres, ut supra memoravimus, ipsi
 Vespasiano legiones erant, exercitæ bello: quatuor
 Mucianus obtinebat in pace; sed æmulatio et proximi
 exercitus gloria depulerat segnitiam, quantumque illis
 roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat
 7 integra quies et inexperti belli † labor (*amor?*). Auxilia
 utrique cohortium alarumque, et classes regesque,
 5 ac nomen dispari fama celebre. Vespasianus acer mili-
 titiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque
 consilio ac, si res posceret, manu hostibus obniti, cibo
 fortuito, veste habituque vix a gregario milite discre-
 pans; prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par.
 2 Mucianum e contrario magnificentia et opes et cuncta
 privatum modum supergressa extollebant; aptior ser-
 mone, dispositu provisuque civilium rerum peritus:
 egregium principatus temperamentum, si, demptis utri-
 3 usque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Cæterum hic
 Syriæ, ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum
 administrationibus, invidia discordes, exitu demum
 Neronis positus odiis in medium consulere, primum
 per amicos: dein præcipua concordiae fides Titus prava

A. D. 69.]

certamina communi utilitate aboleverat, natura atque arte compositus alliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque et vulgus militum industria, 4 licentia, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur. Antequam Titus adventaret, 6 sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut assolet, nuntiis, et tarda mole civilis belli, quod longa concordia quietus Oriens tunc primum parabat. Namque olim validissima inter se civium 2 arma in Italia Galliave viribus Occidentis cœpta; et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant; auditique sæpius in Syria Judæaque Cæsares quam inspecti. Nulla seditio legionum; tantum ad- 3 versus Parthos minæ, vario eventu. Et proximo civili bello turbatis aliis inconcussa ibi pax; dein fides erga Galbam. Mox, ut Othonem ac Vitellium scelestis 4 armis res Romanas raptum ire vulgatum est, ne penes cæteros imperii præmia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles et vires suas circumspicere. Septem legiones statim et cum ingentibus auxi- 5 liis Syria Judæaque; inde continua Ægyptus duæque legiones, hinc Cappadocia Pontusque et quicquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia et cætera pro- 6 vinciæ nec virorum inopes et pecuniæ opulentæ. Quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello 7 secundum tutumque ipsum mare. Non fallebat duces impetus militum: sed bellantibus aliis placuit expectari belli exitum. Victores victosque nunquam solida fide coalescere. Nec referre, Vitellium an Othonem 2 superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces inolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriam; et suismet vitiis alterum bello, alterum

- 3 victoria periturum. Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, cæteri olim mixtis consiliis; optimus quisque amore rei publicæ: multos dulcedo prædarum stimulabat, alios ambiguae
- 4 domi res. Ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.
- 8 Sub idem tempus Achaia atque Asia falso exteritæ velut Nero adventaret, vario super exitu ejus rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. Cæterorum casus conatusque in contextu operis dicemus: tunc servus e Ponto sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italia, citharæ et cantus peritus, (unde illi super similitudinem oris propior ad fallendum fides,) adjunctis desertoribus quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur; ac, vi tempestatum Cythnum insulam detrusus, et militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit, vel abnuentes interfici jussit, et, spoliatis negotiatoribus, mancipiorum
- 3 valentissimum quemque armavit. Centurionemque Sisennam, dextras, concordiae insignia, Syriaci exercitus nomine ad prætorianos ferentem, variis artibus aggressus est, donec Sisenna, clam relicta insula, trepidus et vim
- 4 metuens aufugeret. Inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis rerum novarum cupidine et odio
- 9 præsentium. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat. Datae e classe Misnensi duæ triremes ad prosequendum, cum quibus
- 2 Cythnum insulam tenuit. Nec defuere qui trierarchos nomine Neronis accirent. Is, in mæstitiam compositus et fidem suorum quondam militum invocans, ut eum in
- 3 Syria aut Ægypto sisterent orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, alloquendos sibi milites et paratis omnium

A. D. 69.]

animis reversuros firmaverunt. Sed Asprenati cuncta 4
ex fide nuntiata; cujus cohortatione expugnata navis
et interfectus quisquis ille erat. Corpus, insigne oculis 5
comaque et torvitate vultus, in Asiam atque inde Romam
pervectum est.

In civitate discordi, et ob crebras principum mutatio- 10
nes inter libertatem ac licentiam incerta, parvæ quoque
res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecunia, 2
potentia, ingenio, inter claros magis quam inter bonos, An-
nium Faustum, equestris ordinis, qui temporibus Neronis
delationes factitaverat, ad cognitionem senatus vocabat.
Nam recens, Galbæ principatu, censuerant patres ut 3
accusatorum causæ noscerentur. Id senatus consultum
varie jactatum et, prout potens vel inops reus inciderat,
infirmum aut validum retinebatur. Ad hoc terroris et 4
propria vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui
pervertere; traxeratque magnam senatus partem, ut
indefensum et inaubitum dedi ad exitium postularent.
Contra apud alios nihil æque reo proderat quam nimia 5
potentia accusatoris: dari tempus, edi crimina, quamvis
invisum ac nocentem more tamen audiendum, censebant.
Et valere primo, dilataque in paucos dies cognitio.
Mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu 6
civitatis quem pessimis moribus meruerat. Quippe
ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exer-
cuisse meminerant, nec pœna criminis sed ultor displi-
cebat.

Læta interim Othoni principia belli, motis ad impe- 11
rium ejus e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. Fuere 2
quatuor legiones, e quibus bina millia præmissa;
ipsæ modicis intervallis sequebantur, septima a Galba
conscripta, veteraũ undecima ac tertia decima et
præcipui fama quartadecimani, rebellione Britannia

3 compressa. Addiderat gloriam Nero eligendo ut potis-
 simos; unde longa illis erga Neronem fides et erecta in
 Othonem studia. Sed quo plus virium ac roboris, e
 4 fiducia tarditas inerat. Agmen legionum alæ cohortes-
 que præveniebant. Et ex ipsa urbe haud spernenda
 manus, quinque prætoriarum cohortes et equitum vexilla
 cum legione prima, ac deforme insuper auxilium, duo
 millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis
 5 ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius
 Gallus, cum Vestricio Spurinna ad occupandas Padi
 ripas præmissus, quoniam prima consiliorum frustra
 ceciderant, transgresso jam Alpes Cæcina, quem sisti
 6 intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comita-
 bantur speculatorum lecta corpora, cum cæteris præ-
 toriis cohortibus, veterani e prætorio, classicorum
 ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu
 iter, sed lorica ferrea usus est, et ante signa pedester,
 12 horridus, incomptus, famæque dissimilis. Blandie-
 batur cæptis fortuna, possessa per mare et naves
 majore Italiae parte penitus usque ad initium ma-
 2 ritimarum Alpium. Quibus tentandis aggrediendæ-
 que provinciae Narbonensi Suedium Clementem, Anto-
 nium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat.
 3 Sed Pacensis per licentiam militum vinctus; Antonio No-
 vello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso impe-
 rio regebat, ut adversus modestiam disciplinæ corruptus,
 4 ita præliorum avidus. Non Italia adiri nec loca sedes-
 que patriæ videbantur: tanquam externa litora et urbes
 hostium urere, vastare, rapere, eo atrocius quod nihil
 usquam provisum adversum metus. Pleni agri, apertæ
 5 domus. Occursantes domini juxta conjuges et liberos
 securitate pacis et belli malo circumveniebantur. Ma-
 ritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus.

A. D. 69.]

Is concita gente (nec deest juvenus,) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæsi 6 disjectique montani, ut quibus temere collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoria decus esset neque in fuga flagitium. Irritatus eo 13 prælio Othonis miles vertit iras in municipium Albintimilium. Quippe in acie nihil prædæ, inopes agrestes et vilia arma; nec capi poterant, pernix genus et gnari locorum. Sed calamitatibus insontium expleta avaritia. 2

Auxit invidiam præclaro exemplo fœmina Ligus, quæ, filio abdito, cum simul pecuniam occultari milites credidissent, eoque per cruciatus interrogarent ubi filium occuleret, uterum ostendens, “latere” respondit; nec ullis deinde terroribus aut morte constantiam vocis egregiæ mutavit. Imminere provinciæ Narbonensi, in 14 verba Vitellii adactæ, classem Othonis trepidi nuntii Fabio Valenti attulere. Aderant legati coloniarum 2 auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, universam Trevirorum alam cum Julio Classico præfecto misit; e quibus pars in colonia Foro-Julieni retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis acceleraret. Duodecim equi- 3 tum turmæ et lecti e cohortibus adversus hostem iere; quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Pannonii, nondum sub signis. Nec mora 4 prælio, sed acie ita instructa ut pars classicorum, mixtis paganis, in colles mari propinquos exurgeret, quantum inter colles ac litus æqui loci, prætorianus miles exple- ret, in ipso mari ut annexa classis et pugnæ parata, con- versa et minaci fronte prætenderetur: Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Trevirorum turmæ obtulere se hosti incaute, cum 5

- exciperet contra veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus, qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoria idem 6 audebant. Additus percussis terror invecta in terga pugnantium classe. Ita undique clausi; deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinisset 15 obscurum noctis, obtentui fugientibus. Nec Vitelliani, quanquam victi, quievire. Accitis auxiliis securum hostem ac successu rerum socordius agentem invadunt.
- 2 Cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves, donec, sidente paulatim metu, occupato juxta colle de- 3 fensi, mox irrupere. Atrox ibi cædes, et Tungrarum cohortium præfecti, sustentata diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos conversi equites circumvenerunt.
- 4 Ac velut pactis induciis, ne hinc classis inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolin Narbonensis Galliæ municipium, Othoniani Albingaunum interioris Liguriæ revertere.
- 16 Corsicam ac Sardiniam cæterasque proximi maris insulas fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope affixit Decumi Pacarii procuratoris temeritas, tanta mole belli nihil in summa profutura, 2 ipsi exitiosa. Namque Othonis odio juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiam si provenisset. Vocatis principibus insulæ consilium aperit, et contra dicere ausos, Claudium Pyrrhicum trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quintium Certum equitem 3 Romanum, interfici jubet. Quorum morte exterriti qui aderant, simul ignara et alieni metus socia imperito- 4 rum turba, in verba Vitellii juravere. Sed ubi delectum agere Pacarius et inconditos homines fatigare militiæ muneribus coepit, laborem insolitum perosi infirmitatem

A. D. 69.]

suam reputabant: insulam esse quam incolerent, et longe Germaniam viresque legionum; direptos vastatosque classe etiam quos cohortes alæque protegerent. Et 5 aversi repente animi; nec tamen aperta vi, aptum tempus insidiis legere. Digressis qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops balineis interficitur; trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores 6 ad Othonem tulere; neque eos aut Otho præmio affecit aut puniit Vitellius, in multa colluvie rerum majoribus flagitiis permixtos.

Aperuerat jam Italiam bellumque transmiserat, ut 17 supra memoravimus, ala Siliana, nullo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium mallent: sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus et melioribus incuriosos. Florentissimum Italiæ 2 latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et præmissæ a Cæcina cohortes advenerant,) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam; intercepti centum equites ac mille classici inter Placentiam Ticinumque. Quo suc- 3 cessu Vitellianus miles non jam flumine aut ripis arcebatur. Irritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse; quem repente contra Placentiam transgressi, raptis quibusdam exploratoribus ita cæteros terruere ut adesse omnem Cæcinæ exercitum trepidi ac falsi nuntiarent. Certum erat Spurrinæ (is enim Pla- 18 centiam obtinebat,) necdum venisse Cæcinam, et, si propinquaret, coërcere intra munimenta militem, nec tres prætorias cohortes et mille vexillarios cum paucis equitibus veterano exercitui objicere. Sed indomitus 2 miles et belli ignarus correptis signis vexillisque ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque: quin prodi Othonem et accitum Cæcinam

- 3 clamitabant. Fit temeritatis alienæ comes Spurrina,
 primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis
 19 inesset consiliis, si seditio mitesceret. Postquam in
 conspectu Padus et nox appetebat, vallari castra pla-
 cuit. Is labor urbano militi insolitus contundit animos.
 2 Tum vetustissimus quisque castigare credulitatem suam,
 metum ac discrimen ostendere, si cum exercitu Cæcina,
 patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset.
 3 Jamque totis castris modesti sermones, et inserentibus
 se centurionibus tribunisque laudari providentia ducis,
 quod coloniam virium et opum validam robur ac sedem
 4 bello legisset. Ipse postremo Spurrina, non tam cul-
 pam exprobrans quam ratione ostendens, relictis explo-
 ratoribus cæteros Placentiam reduxit minus turbidos et
 5 imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita,
 auctæ turres, provisa parataque non arma modo sed
 obsequium et parendi amor; quod solum illis partibus
 defuit, cum virtutis haud pæniteret.
- 20 At Cæcina, velut relicta post Alpes sævitia ac licentia,
 modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius
 municipia et coloniæ in superbiam trahebant, quod
 versicolori sagulo, bracas barbarum tegmen indutus,
 2 togatos alloqueretur. Uxorem autem ejus Saloninam,
 quanquam in nullius injuriam insigni equo ostroque
 veheretur, tanquam læsi gravabantur, insita mortalibus
 natura recentem aliorum felicitatem acribus oculis in-
 trospicere, modumque fortunæ a nullis magis exigere
 3 quam quos in æquo viderunt. Cæcina Padum trans-
 gressus, tentata Othonianorum fide per colloquium et
 promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia
 speciosis et irritis nominibus jactata sunt, consilia
 curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore
 vertit, gnarus, ut initia belli provenissent, famam in

A. D. 69.]

cætera fore. Sed primus dies impetu magis quam vete- 21
 rani exercitus artibus transactus: aperti incautique
 muros subiere, cibo vinoque prægraves. In eo certa 2
 mine pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra
 muros, conflagravit, sive ab oppugnatoribus incensum,
 dum faces et glandes et missilem ignem in obsessos
 jaculantur, sive ab obsessis, dum retorta ingerunt.
 Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata 3
 ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis coloniis,
 invidia et æmulatione, quod nulla in Italia moles tam
 capax foret. Quocunque casu accidit, dum atrociora 4
 metuebantur, in levi habitum; reddita securitate, tan-
 quam nihil gravius pati potuissent, mærebant. Cæte-
 rum multo suorum cruore pulsus Cæcina; et nox
 parandis operibus assumpta. Vitelliani pluteos crates- 5
 que et vineas suffodiendis muris protegendisque oppug-
 natoribus, Othoniani sudes et immensas lapidum ac
 plumbi ærisque moles perfringendis obruendisque hos-
 tibus expediunt. ✓ Utrinque pudor, utrinque gloria, et 6
 diversæ exhortationes, hinc legionum et Germanici
 exercitus robur, inde urbanæ militiæ et prætoriarum
 cohortium decus attollentium; illi ut segnem et desi-
 dem et circo ac theatris corruptum militem, hi peregri-
 num et externum increpabant. Simul Othonem ac 7
 Vitellium celebrantes culpantesve, uberioribus inter se
 probris quam laudibus stimulabantur. ✓ Vixdum orto die 22
 plena propugnatoribus mœnia, fulgentes armis viris-
 que campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum
 manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere,
 neglecta aut ævo fluxa comminus aggredi. Ingerunt 2
 desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu,
 adversus temere subeuntes cohortes Germanorum cantu
 truci et more patrio nudis corporibus super humeros

- 3 scuta quatientium. Legionarius pluteis et cratibus
 tectus subruit muros, instruit aggerem, molitur portas.
 Contra prætoriani dispositos ad id ipsum molares in-
 4 genti pondere ac fragore provolvunt. Pars subeuntium
 obruti; pars confixi et exsanguis aut laceri, cum augetet
 stragem trepidatio, eoque acrius e mœnibus vulneraren-
 5 tur, rediere infracta partium fama. Et Cæcina, pudore
 cœptæ temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem
 castris assideret, trajecto rursus Pado Cremonam petere
 6 intendit. Tradidere sese abeunti Turullius Cerialis
 cum compluribus classicis, et Julius Breganticus cum
 paucis equitum, hic præfectus alæ, in Batavis genitus,
 ille primipilaris, et Cæcinæ haud alienus, quod ordines
 in Germania duxerat.
- 23 Spurrina, comperto itinere hostium, defensam Placentiam
 quæque acta et quid Cæcina pararet, Annium
 2 Gallum per literas docet. Gallus legionem primam in
 auxilium Placentiæ ducebat, diffusus paucitate cohortium,
 ne longius obsidium et vim Germanici exercitus
 3 parum tolerarent. Ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam
 accepit, ægre coërcitam legionem et pugnandi ardore usque
 ad seditionem progressam, Bedriaci sistit. Inter Veronam
 Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus
 notus infaustusque.
- 4 Iisdem diebus a Marcio Macro haud procul Cremona
 prospere pugnatum. Namque promptus animi Marcius transvectos
 navibus gladiatores in adversam Padi ripam
 5 repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et, cæteris
 Cremonam fugientibus, cæsi qui restiterant. Sed repressus
 vincentium impetus, ne novis subsidiis
 6 firmati hostes fortunam prælii mutarent. Suspectum id
 Othonianis fuit, omnia ducum facta prave æstimantibus.
 Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore,

A. D. 69.]

Annium Gallum et Suetonium Paulinum et Marium Celsum († nam eos quoque Otho præfecerat,) variis criminibus incesserant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta interfectores Galbæ. Scelere et metu vecordes miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem literis; qui humillimo cuique credulus, bonos metuens trepidabat, rebus prosperis incertus et inter adversa melior. Igitur Titianum fratrem accitum bello præposuit.

Interea Paulini et Celsi ductu res egregiæ gestæ. 24
 Angebant Cæcinam nequicquam omnia cœpta et senescens exercitus sui fama. Pulsus Placentia, cæsis nuper 2
 auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu prælia, inferior, propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, recuperare gloriam avidius quam consultius properabat. Ad duodecimum a Cremona (locus Castorum 3
 vocatur,) ferocissimos auxiliarium imminentibus viæ lucis occultos componit. Equites procedere longius jussi, et, irritato prælio sponte refugi, festinationem sequentium elicere, donec insidiæ coërentur. Prodi- 4
 tum id Othonianis ducibus, et curam peditum Paulinus, equitum Celsus sumpsere. Tertiæ decimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem viæ tres prætoriæ cohortes altis ordinibus obtinuerunt; dextra fronte prima legio incessit cum duabus auxiliariis cohortibus et quingentis equitibus. Super hos e præ- 5
 torio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis aut subsidium laborantibus, ducebantur. Antequam mis- 25
 cerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus doli prudens repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes :

cedente sensim Celso, longius secuti ultro in insidias præcipitantur. Nam a lateribus cohortes, † legionum (*legionariorum?*) adversa frons, et subito discursu terga 2 cinxerant equites. Signum pugnæ non statim a Suetonio Paulino pediti datum. Cunctator natura, et cui cauta potius consilia cum ratione quam prospera ex casu placerent, compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem jubebat; satis cito incipi victoriam ratus, ubi 3 provisum foret ne vincerentur. Ea cunctatione spatium Vitellianis datum in vineas, nexu traducum impeditas, refugiendi. Et modica silva adhærebat; unde rursus ausi promptissimos prætorianorum equitum interfecere. Vulneratur rex Epiphanes, impigre pro Othone pugnam 26 cieus. Tum Othonianus pedes erupit. Protrita hostium acie, versi in fugam etiam qui subveniebant. Nam Cæcina non simul cohortes sed singulas acciverat; quæ res in prælio trepidationem auxit, cum dispersos 2 nec usquam validos pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quod non universi ducerentur. Vincetus præfectus castrorum Julius Gratus, tanquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret, cum fratrem ejus, Julium Frontonem tribunum, Othoniani 3 sub eodem crimine vinxissent. Cæterum ea ubique formido fuit apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni Suetonius Paulinus receptui cecinisset, utrisque in 4 partibus percrebruerit. Timuisse se Paulinus ferebat tantum insuper laboris atque itineris, ne Vitellianus miles recens e castris fessos aggrederetur, et percussis nullum retro subsidium foret. Apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

27 Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit quam ad modestiam composuit; nec solum apud

A. D. 69.]

Cæcinam, qui culpam in militem conferebat seditioni magis quam prælio paratum: Fabii quoque Valentis copiae (jam enim Ticinum venerat,) posito hostium contemptu et recuperandi decoris cupidine reverentius et æqualius duci parebant. Gravis alioquin seditio² exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Cæcina gestarum ordinem interrumpi oportuerat,) repetam. Cohortes Batavorum, quas, bello Neronis a quarta³ decima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus, superbe agebant, ut cujusque legionis tentoria accessissent, coercitos a se quattordecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam jactantes. Contume-⁴liosum id militibus, acerbum duci; corrupta jurgiis aut rixis disciplina; ad postremum Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat. Igitur nuntio allato²⁸ pulsam Trevirorum alam Tungrosque a classe Othonis, et Narbonensem Galliam circumiri, simul cura socios tuendi et militari astu cohortes turbidas ac, si una forent, prævalidas dispergendi, partem Batavorum ire in subsidium jubet. Quod ubi auditum vulgatumque,² mærare socii, fremere legiones. Orbari se fortissimorum virorum auxilio; veteres illos et tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci. Si provincia urbe et salute imperii potior sit,³ omnes illuc sequerentur: sin victoriæ sanitas, sustentaculum, columen in Italia verteretur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos artus. Hæc ferociter jactando,²⁹ postquam, immissis lictoribus, Valens coercere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. Spolia Galliarum et Viennensium aurum² et pretia laborum suorum occultare clamitantes, direptis

sarcinis, tabernacula ducis ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur. Nam Valens servili veste apud
 3 decurionem equitum tegebatur. Tum Alfenius Varus præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus,
 4 omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti et id ipsum, quod nemo regeret, paventes. Silentio, patientia, postremo precibus ac lacrimis veniam quærebant.
 5 Ut vero deformis et flens et præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiā, ut est vulgus utroque immodicum. Laudantes gratantesque circumdatum aquilis signisque in tribunal
 6 ferunt. Ille utili moderatione non supplicium cujusquam poposcit; ac, ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit; gnarus civilibus bellis plus militibus
 30 quam ducibus licere. Munientibus castra apud Ticinum de adversa Cæcinæ pugna allatum, et prope renovata seditio, tanquam fraude et cunctationibus Valentis prælio defuissent. Nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, urgere signiferos. Rapido agmine
 2 Cæcinæ junguntur. Improspira Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: expositos se tanto pauciores integris hostium viribus querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem
 3 attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quanquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant, super benignitatem animi, qua promptior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate
 4 corporis et quodam inani favore. Hinc æmulatio ducibus; Cæcina ut fœdum ac maculosum, ille ut tumidum
 5 ac vanum irridebant. Sed condito odio eandem utilita-

A. D. 69.]

tem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniæ, probra Othoni objectantes, cum duces partium Othonis quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia abstinerent. Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, 31 Vitellius flagitiosissimam meruere, minus Vitellii ignavæ voluptates quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium 2 cædes Galbæ: contra illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gula sibi inhonestus, Otho luxu, sævitia, audacia, rei publicæ exitiosior ducebatur.

Conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis nulla ultra 3 penes Vitellianos mora quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum an fortunam experiri placeret. Tunc Suetonius Paulinus dignum fama sua 4 ratus, quæ nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere, “festinationem hostibus, moram ipsis utilem” disseruit: “Exercitum 32 Vitellii universum advenisse, nec multum virium a tergo, quoniam Galliæ tumeant, et deserere Rhæni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat. Britannicum militem hoste et mari distineri; Hispanias 2 armis non ita redundare; provinciam Narbonensem incursu classis et adverso prælio contremuisse; clausam Alpius, et nullo maris subsidio, transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitus vastam; non frumentum usquam exercitui, nec exercitum sine copiis retineri posse. Jam Germanos, quod genus militum apud 3 hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cælique haud toleraturos. Multa bella, impetu valida, per tardia et moras evanuisse. Contra ipsis omnia opulenta et fida, Panno- 4 niam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus, Italiam et caput rerum urbem, senatumque

- et populum, nunquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; publicas privatasque opes et immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem; 5 corpora militum aut Italiæ sueta aut æstibus. Objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes; e quibus nullam hosti cessuram Placentiæ defensione exploratum.
- 6 Proinde duceret bellum. Paucis diebus quartam decimam legionem, magna ipsam fama, cum Mœsiaci copiiis affore: tum rursus deliberaturum, et, si prælium 33 placuisset, auctis viribus certaturos." Accedebat sententiæ Paulini Marius Celsus; idem placere Annio Gallo, paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi qui 2 consilium ejus sciscitarentur retulerant. Otho pronus ad decertandum; frater ejus Titianus, et præfectus prætorii Proculus, imperitia properantes, fortunam et deos et numen Othonis adesse consiliis, affore conati- 3 bus testabantur. Neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, interesse pugnæ imperatorem an seponi 4 melius foret dubitavere. Paulino et Celso jam non adversantibus, ne principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere ut Brixellum concederet, ac, dubiis præliorum exemptus, 5 summæ rerum et imperii se ipsum reservaret. Is primus dies Othonianas partes afflixit. Namque et cum ipso prætoriarum cohortium et speculatorum equitumque valida manus discessit, et remanentium fractus animus, quando suspecti duces, et Otho, cui uni apud militem fides, dum et ipse nonnisi militibus credit, imperia ducum *in* incerto reliquerat.
- 34 Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis: et exploratores, cura diversa scisci- 2 tandi, sua non occultabant. Quietis intentique Cæcina

A. D. 69.]

ac Valens, quando hostis imprudentia rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segue otium tereret. Naves pari inter se spatio, validis utrinque 3 trabibus connexæ, adversum in flumen dirigebantur, jactis super ancoris, quæ firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut, augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem imposita turre et in extremam 4 navem educta, unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur. Othoniani in ripa turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur. Et erat insula amne 35 medio, in quam gladiatores, navibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac forte plures transgressos, completis Liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus 2 ad prælia quæ militibus; nec perinde nutantes e navibus quam stabili gradu e ripa vulnera dirigebant. Et cum variis trepidantium inclinationibus mixti remiges 3 propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros, aut comminus mergere. Quæ cuncta in oculis utriusque 4 exercitus, quanto lætiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur. Et 36 prælium quidem, abreptis quæ supererant navibus, fuga diremptum: Macer *ad* exitium poscebatur. Jamque 2 vulneratum eminus lancea strictis gladiis invaserant, cum intercurso tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo post Vestricius Spurrina jussu Othonis, 3 relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, 4 Otho rectorem copiis misit quibus Macer præfuerat,

læto milite ad mutationem ducum, et ducibus ob crebras seditiones tam infestam militiam aspernantibus.

- 37 Invenio apud quosdam auctores pavore belli, seu fastidio utriusque principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies fama noscebantur, dubitâsse exercitus num, posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, 2 vel senatui permitterent legere imperatorem. Atque eo duces Othonianos spatium ac moras suasisse, præcipua spe Paulini, quod vetustissimus consularium, et militia clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditio- 3 nibus meruisset. Ego ut concesserim apud paucos tacito voto quietem pro discordia, bonum et innocentem principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetiturum, ita neque Paulinum, qua prudentia fuit, sperâsse corruptissimo sæculo tantam vulgi moderationem reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent; neque aut exercitus linguis moribusque dissonos in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magna ex parte luxus, egestatis, sce- 4 rum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis 38 suis principem passuros. ✓Wetus ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido cum imperii magnitudine 2 adolevit erupitque. Nam rebus modicis æqualitas facile habebatur: sed ubi, subacto orbe et æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina 3 exarsere. Modo turbulenti tribuni, modo consules prævalidi, et in urbe ac foro tentamenta civilium bello- rum; mox e plebe infima C. Marius et nobilium sævis- 4 sime Lucius Sulla victam armis libertatem in domina- 5 tionem verterunt. ✓Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et nunquam postea nisi de principatu 5 quæsitum. Non discessere ab armis in Pharsalia ac

A. D. 69.]

Philippis civium legiones : nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint. Eadem illos deum ira, eadem hominum rabies, eadem scelerum causæ in discordiam egere. Quod singulis velut ictibus 6 transacta sunt bella, ignavia principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit : nunc ad rerum ordinem venio.

Profecto Brixellum Othone honor imperii penes 39 Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum præfectum. Celsus et Paulinus, cum prudentia eorum 2 nemo uteretur, inani nomine ducum alienæ culpæ prætendebantur. Tribuni centurionesque ambigui, quod, 3 sprete melioribus, deterrimi valebant. Miles alacer ; qui tamen jussa ducum interpretari quam exsequi mallet. Promoveri ad quartum a Bedriaco castra 4 placuit, adeo imperite ut, quanquam verno tempore anni et tot circum annibus, penuria aquæ fatigarentur. Ibi 5 de prælio dubitatum, Othone per literas flagitante ut maturarent, militibus ut imperator pugnæ adesset poscentibus. Plerique copias trans Padum agentes acciri 6 postulabant. Nec perinde dijudicari potest quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse quod factum est. Non ut ad pugnam sed ad bellandum profecti, 40 confluentes Padi et Adduæ fluminum, sedecim inde millium spatio distantes, petebant. Celso et Paulino 2 abnudentibus militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere hosti, non admissuro quo minus expeditus et vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos et vallum molientes aggredere-tur, Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sane citus equo Numida 3 cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpita ducum

segnitia, rem in discrimen mitti jubebat, æger mora et spei impatiens.

- 41 Eodem die ad Cæcinam operi pontis intentum duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. Audire condiciones ac reddere parabat, cum præcipites exploratores adesse hostem
 2 nuntiavere. Interruptus tribunorum sermo; eoque incertum fuit, insidias an proditorem vel aliquod
 3 honestum consilium cœptaverint. Cæcina, dimissis tribunis, revector in castra, datum jussu Fabii Valentis
 4 pugnae signum et militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere; et, mirum dictu, a paucioribus Othonianis, quo minus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute
 5 deterriti sunt. Ea, strictis mucronibus, redire pulsos et pugnam resumere cœgit. Disposita Vitellianarum legionum acies sine trepidatione: etenim, quanquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis pro-
 6 hibebatur. Apud Othonianos pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixæ, et, præruptis utrinque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii; incertus
 7 undique clamor accurrentium, vocitantium. Ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem
 42 prorumpebant aut relabebantur. Attonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis qui descivisse a Vitellio exercitum ementirentur.
 2 Is rumor, ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsa Othonis parte seu dolo seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnae ardore Othoniani ultro salutavere; et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris quæ causa salutandi, metum proditorem

A. D. 69.]

fecere. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero præstantior: Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi, prælium tamen acriter sumpserunt. Et per locos arboribus ac vineis impeditos non una pugnae facies: comminus eminus, catervis et cuneis concurrebant. In aggere viae collato gradu corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, cæteris conspicui, in eventum totius belli certabant. Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt, pro Vitellio unetvicesima, cui cognomen Rapaci, vetere gloria insignis; e parte Othonis prima Adjutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. Primani, stratis unetvicesimanorum principiis, aquilam abstulere; quo dolore accensa legio et impulit rursus primanos, interfecto Orfidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte alia propulsa quintanorum impetu tertia decima legio; circumventi plurium accursu quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alfenius cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam navibus transvectam oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant. Ita victores latus hostium inventi. Et media acie perrupta fugere passim Othoniani, Bedriacum petentes. Immensum id spatium; obstructæ strage corporum viae. Quo plus cædis fuit: neque enim civilibus bellis capti in prædam vertuntur. Suetonius Paulinus et Licinius Proculus diversis itineribus castra vitavere. Vedium Aquilam, tertiæ decimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pavor obtulit. Multo adhuc die vallum ingressus clamore seditioso-

- rum et fugacium circumstrepitur; non probris, non manibus abstinent; desertorem proditoremque increpant, nullo proprio crimine ejus, sed more vulgi suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis compressisque militibus, quos Annius Gallus consilio, precibus, auctoritate flexerat, ne super cladem adversæ pugnæ suismet ipsi cædibus sævirent: sive finis bello venisset seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum.
- 4 Cæteris fractus animus: prætorianus miles non virtute se sed proditione victum fremebat. Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, rapta legionis aquila; superesse cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit; venire Mæsicæ legiones; magnam exercitus partem Bedriaci remansisse: hos certe nondum victos, et si ita ferret, honestius in acie perituros. His cogitationibus truces aut pavidī, extrema desperatione ad iram sæpius quam in formidinem stimulabantur.
- 45 At Vitellianus exercitus ad quintum a Bedriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eadem die oppugnationem castrorum; simul voluntaria deditio sperabatur.
- 2 Sed expeditis, et tantum ad prælium egressis, munimentum fuere arma et victoria. Postera die, haud ambigua Othoniani exercitus voluntate, et qui ferociores fuerant ad pænitentiam inclinantibus, missa legatio; nec apud duces Vitellianos dubitatum quo minus pacem concederent. Legati paulisper retenti. Ea res hæsitationem attulit ignavis adhuc an impetrâssent. Mox remissa legatione patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrimas effusi, sortem civilium armorum misera lætitia detestantes. Iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes et præmia in

A. D. 69.]

ambiguo, certa funera et luctus, nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem mæreret. Requisite Orfidii legati corpus honore solito crematur; paucos necessarii ipsorum sepelivere; cæterum vulgus super humum relictum.

Opperiebatur Otho nuntium, pugnae nequaquam trepidus, et consilii certus. Mæsta primum fama, dein profugi e prælio perditas res patefaciunt. Non expectavit militum ardor vocem imperatoris. Bonum haberet animum jubebant: superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros ausurosque. Neque erat adulatio: ire in aciem, excitare partium fortunam furore quodam et instinctu flagrabant. Qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua, promptissimo Plotio Firmo. Is prætorii præfectus identidem orabat ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret: majore animo tolerari adversa quam relinqui; fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei, timidos et ignavos ad desperationem formidine properare. Quas inter voces ut flexerat vultum aut induraverat Otho, clamor et gemitus. Nec prætoriani tantum, pro prius Othonis miles, sed præmissi e Mœsia eandem obstinationem adventantis exercitus, legiones Aquileiam ingressas nuntiabant; ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus. Ipse, aversus a consiliis belli, "Hunc," inquit, "animum, hanc virtutem vestram ultra periculis objicere nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus spei ostenditis, si vivere placeret, tanto pulchrior mors erit. Experti in vicem sumus, ego ac fortuna. Nec tempus computaveritis: difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu usurum. Civile bellum a Vitellio cœpit, et ut de principatu certaremus armis,

initium illic fuit : ne plus quam semel certemus, penes me exemplum erit. Hinc Othonem posteritas æstimet.

- 4 Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis : mihi non ultione neque solatiis opus est. Alii diutius imperium tenuerint : nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus sterni rursus
- 5 et rei publicæ eripi patiar ? Eat hic mecum animus, tanquam perituri pro me fueritis. Sed este superstites. Nec diu moremur, ego incolunitatem ves-
- 6 tram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui pars ignaviæ est. Præcipuum destinationis meæ documentum habete, quod de nemine queror : nam incusare deos vel homines, ejus est qui vivere velit.”
- 48 Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, irent prope ne remanendo iram victoris asperarent, juvenes auctoritate, senes precibus movebat, placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum
- 2 lacrimas coercens. Dari naves ac vehicula abeuntibus jubet ; libellos epistolasque studio erga se aut in Vitellium contumeliis insignes abolet ; pecunias distribuit,
- 3 parce, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum fratris filium, prima juvena, trepidum et mærentem ultro solatus est, laudando pietatem ejus, castigando formidinem : an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi tota domo ne hanc quidem sibi gratiam redderet ? Mereri se
- 4 festinato exitu clementiam victoris. Non enim ultima desperatione, sed poscente prælium exercitu, remisisse rei publicæ novissimum casum. Satis sibi nominis,
- 5 satis posteris suis nobilitatis quæsitum. Post Julios, Claudios, Servios, se primum in familiam novam imperium intulisse. Proinde erecto animo capesseret vitam, neu patrum sibi Othonem fuisse aut oblivisceretur
- 49 unquam aut nimium meminisset. Post quæ, dimo-

A. D. 69.]

tis omnibus, paulum requievit. Atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiata consternatione ac licentia militum. Namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissima in Verginium vi, quem clausa domo obsidebant. In-
crepitis seditionis auctoribus, regressus vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim hanstu gelidæ aquæ sedavit. Tum allatis pugionibus, cum utrumque pertentâset, 3 alterum capiti subdidit. Et explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque affirmatur, non insomnem egit. Luce prima in ferrum pectore incubuit. Ad gemitum morientis ingressi liberti servique, et 4 Plotius Firmus prætorii præfectus unum vulnus invenerunt. Funus maturatum. Ambitiosis id precibus petierat, ne amputaretur caput ludibrio futurum. Tulere 5 corpus prætorie cohortes, cum laudibus et lacrimis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum 6 juxta rogum interfecere se, non noxa neque ob metum, sed æmulatione decoris et caritate principis. Ac postea 7 promiscue Bedriaci, Placentiæ, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum 8 est modicum et mansurum. Hunc vitæ finem habuit septimo et tricesimo ætatis anno. Origo illi e municipio 50 Ferentino, pater consularis, avus prætorius; maternum genus impar, nec tamen indecorum. Pueritia ac 2 juvenia, qualem monstravimus. Duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonæ famæ quantum malæ. Ut con- 3 quirere fabulosa et fictis oblectare legentium animos procul gravitate cœpti operis crediderim, ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. Die quo Bedriaci 4 certabatur, avem invisitata specie apud Regium Lepi-

dum celebri luco consedissee incolæ memorant, nec deinde cœtu hominum aut circumvolitantium alitum territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret; tum ablatam ex oculis; et tempora reputantibus initium finemque miraculi cum Othonis exitu competisse.

- 51 In funere ejus novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat qui coërceret. Ad Verginium versi, modo ut reciperet imperium, nunc ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur, minitantes orabant.
- 2 Verginius, per aversam domus partem furtim degressus, 3 irrumpentes frustratus est. Earum quæ Brixelli egerant cohortium preces Rubrius Gallus tulit, et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem per Flavium Sabinum iis copiis quibus præfuerat.
- 52 Posito ubique bello, magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinæ relicta. Illuc adverso de prælio allatum.
- 2 Sed milites, ut falsum, rumorem aspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius; conviciis postremo ac probris causam et initium cædis quærebant, cum alius insuper metus senatoribus instaret, ne, prævalidis jam Vitellii partibus, cunctanter excepisse 3 victoriam crederentur. Ita trepidi, et utrinque anxii, coëunt, nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpæ tutior. Onerabat paventium curas ordo Mutinensis arma et pecuniam offerendo, appellabatque 53 patres conscriptos intempestivo honore. Notabile iurium fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium ut ambigua disserentem invasit. Nec cæteri sententias aperiebant: sed invisum memoria delationum, expositumque ad invidiam, Marcelli nomen irritaverat Cæcinam, ut novus adhuc, et in senatum nuper adscitus,

A. D. 69.]

magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum dirempti. Et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi; simul medio temporis plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus causam digressus, habere se suprema ejus mandata respondit; ipsum viventem quidem relictum, sed sola posteritatis cura et abruptis vitæ blandimentis. Hinc admiratio et plura interrogandi pudor; atque omnium animi in Vitellium inclinavere. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat, cum repente Cœnus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, affirmans superventu quartæ decimæ legionis, junctis a Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam. Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio revalerent. Et Cœnus quidem rapide in urbem vectus paucos post dies jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse quæ afferebantur. Intendebat formidinem, quod publici consilii facie discessum Mutina, desertæque partes forent. Nec ultra in commune congressi sibi quisque consulere, donec missæ a Fabio Valente epistolæ demerent metum. Et mors Othonis quo laudabilior, eo velocius audita.

At Romæ nihil trepidationis; Ceriales ludi ex more spectabantur. Ut cessisse Othonem, et a Flavio Sabino præfecto urbis, quod erat in urbe militum, sacramento Vitellii adactum, certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausere; populus cum lauru ac floribus Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis juxta lacum Curtii, quem locum Galba

- 3 moriens sanguine infecerat. In senatu cuncta longis aliorum principatibus composita statim decernuntur. Additæ erga Germanicum exercitum laudes gratesque, 4 et missa legatio quæ gaudio fungeretur. Recitatae Fabii Valentis epistolæ ad consules scriptæ haud immoderate: gratior Cæcinæ modestia fuit, quod non scripsisset.
- 56 Cæterum Italia gravius atque atrocius quam bello afflictabatur. Dispersi per municipia et colonias Vitelliani spoliare, rapere, vi et stupris polluere. In omne fas nefasque avidi aut venales non sacro, non profano abstinabant. Et fuere qui inimicos suos specie militum interficerent. Ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos in prædam aut, si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiiis dueibus et prohibere non ausis. Minus avaritiæ in Cæcina, plus ambitionis: Valens ob lucra et quæstus infamis, eoque 4 alienæ etiam culpæ dissimulator. Jam pridem attritis Italiæ rebus, tantum peditum equitumque, vis damnaque et injuriæ ægre tolerabantur.
- 57 Interim Vitellius, victoriæ suæ nescius, ut ad integrum bellum reliquas Germanici exercitus vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relictis, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium 2 legionum nomina supplerentur. Cura ripæ Hordeonio Flacco permissa; ipse e Britannico delectu octo millia sibi adjunxit. Et paucorum dierum iter progressus, prosperas apud Bedriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum, accepit. Vocata concione virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu ut libertum suum Asiaticum equestri dignitate donaret, 4 inhonestam adulationem compescit. Dein mobilitatē ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii

A. D. 69.]

largitur, honoravitque Asiaticum annulis, foedum mancipium et malis artibus ambitiosum.

Iisdem diebus accessisse partibus utramque Mauri- 58
tanium, interfecto procuratore Albino, nuntii venere.
Luceius Albinus, a Nerone Mauritaniæ Cæsariensi
præpositus, addita per Galbam Tingitanæ provinciæ
administratione, haud spernendis viribus agebat. De- 2
cem novem cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum
numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello
manus. Cæso Galba, in Othonem pronus, nec Africa 3
contentus, Hispaniæ, angusto freto diremptæ, im-
minebat. Inde Cluvio Rufo metus; et decimam 4
legionem propinquare litori ut transmissurus jussit.
Præmissi centuriones qui Maurorum animos Vitellio
conciliarent. Neque arduum fuit, magna per provin- 5
cias Germanici exercitus fama. Spargebatur insuper,
spreto procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis et
Jubæ nomen usurpare. Ita mutatis animis, Asinius 59
Pollio, alæ præfectus, e fidissimis Albino, et Festus ac
Scipio, cohortium præfecti, opprimuntur. Ipse Albinus, 2
dum e Tingitana provincia Cæsariensem Mauritaniam
petit, appulsu litoris trucidatus; uxor ejus, cum se
percussoribus obtulisset, simul interfecta est, nihil
eorum quæ fierent Vitellio anquirente. Brevi auditu
quamvis magna transibat, impar curis gravioribus.

Exercitum itinere terrestri pergere jubet: ipse Arare 3
flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere eges-
tate conspicuus, donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ
rector, genere illustri, largus animo et par opibus, circum-
daret principi ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso
ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis
velaret. Præsto fuere Lugduni victricium victarumque 4
partium duces Valentem et Cæcinam, pro concione

- 5 laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox universum exercitum occurrere infanti filio jubet; perlatumque et paludamento opertum sinu retinens Germanicum appellavit, cinxitque cunctis fortunæ principalis insignibus. Nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium
- 60 cessit. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum; unde præcipua in Vitellium alienatio per
- 2 Illyricos exercitus. Simul cæteræ legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur. Suetonium Paulinum ac Licinium Proculum tristi mora squalidos tenuit, donec auditi necessariis
- 3 magis defensionibus quam honestis uterentur. Proditionem ultro imputabant, spatium longi ante prælium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen ac pleraque fortuita fraudi suæ assignantes. Et Vitellius credidit de perfidia, et fidem absolvit.
- 4 Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate et ignavia excusatus. Mario Celso consulatus servatur. Sed creditum fama, objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, quod eum honorem pecunia mercari, nec sine exitio Celsi, voluisset.
- 5 Restitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici innoxium et inemptum. Trachalum adversus criminantes Galeria uxor Vitellii protexit.
- 61 Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu,) Mariccus quidam, e plebe Boiorum, inserere sese fortunæ et provocare arma Romana simulatione numi-
- 2 num ausus est. Jamque assertor Galliarum et deus, (nam id sibi indiderat,) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat, cum gravissima civitas electa juventute, adjectis a Vitellio cohortibus,
- 3 fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo prælio Mariccus, ac mox feris objectus quia non laniabatur,

A. D. 69.]

stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec spectante Vitellio interfectus est.

Nec ultra in defectores aut bona cujusquam sævi- 62
tum: rata fuere eorum qui acie Othoniana ceciderant
testamenta, aut lex intestatis. Prorsus, si luxuriæ
temperaret, avaritiam non timeres. Epularum fœda et 2
inexplebilis libido: ex urbe atque Italia irritamenta
gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari iti-
neribus; exhausti conviviorum apparatus principes
civitatum; vastabantur ipsæ civitates; degenerabat a
labore ac virtute miles assuetudine voluptatum, et
contemptu ducis. Præmisit in urbem edictum quo 3
vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet,
cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italia ma-
thematici. Cautum severe ne equites Romani ludo et
arena polluerentur. Priores id principes pecunia et 4
sæpius vi perpulerant; ac pleraque municipia et co-
loniæ æmulabantur corruptissimum quemque adolescen-
tium pretio illicere.

Sed Vitellius, adventu fratris, et, irrepentibus do- 63
minationis magistris, superbior et atrocior, occidi Do-
labellam jussit, quem in coloniam Aquinatem seposi-
tum ab Othone retulimus. Dolabella, audita morte 2
Othonis, urbem introierat. Id ei Plancius Varus,
prætura functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud
Flavium Sabinum præfectum urbis objecit, tanquam
rupta custodia ducem se victis partibus ostentâset.
Addidit tentatam cohortem, quæ Ostiæ ageret; nec 3
ullis tantorum criminum probationibus, in pœnitentiam
versus scam veniam post scelus quærebat. Cunctan- 4
tem super tanta re Flavium Sabinum Triaria L. Vitellii
uxor, ultra feminam ferox, terruit, ne periculo principis

- 5 famam clementiæ affectaret. Saonius, suopte ingenio
 nitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno
 discrimine sibi pavens, ne allevâsse videretur, impulit
 64 ruentem. Igitur Vitellius, metu et odio, quod Pe-
 troniam uxorem ejus mox Dolabella in matrimonium
 accepisset, vocatum per epistolas, vitata Flaminiae viæ
 celebritate, devertere Interamnium atque ibi interfici
 2 jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac ta-
 berna projectum humi jugulavit, magna cum invidia
 novi principatus, cujus hoc primum specimen nosce-
 3 batur. Et Triariae licentiam modestum e proximo ex-
 emplum onerabat, Galeria imperatoris uxor, non im-
 mixta tristibus; et pari probitate mater Vitelliorum
 4 Sextilia, antiqui moris. Dixisse quinetiam ad primas
 filii sui epistolas ferebatur non Germanicum a se sed
 5 Vitellium genitum. Nec ullis postea fortunæ illecebris
 aut ambitu civitatis in gaudium evicta, domus suæ
 tantum adversa sensit.
- 65 Digressum a Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus
 assequitur, omissa Hispania, lætitiâ et gratulationem
 vultu ferens, animo anxius, et petitum se criminationi-
 2 bus gnarus. Hilarius, Cæsaris libertus, detulerat, tan-
 quam, audito Vitellii et Othonis principatu, propriam
 ipse potentiam et possessionem Hispaniarum tentâsset,
 eoque diplomatibus nullum principem præscripsisset.
 3 Interpretabatur quædam ex orationibus ejus, contume-
 liosa in Vitellium et pro se ipso popularia. Auctoritas
 Cluvii prævaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius
 4 juberet. Cluvius comitatu principis adjectus, non ad-
 emptâ Hispania, quam rexit absens exemplo L. Ar-
 runtii. Eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius
 5 Cluvium nulla formidine retinebat. Non idem Trebellio

A. D. 69.]

Maximo honos. Profugerat Britannia ob iracundiam militum: missus est in locum ejus Vettius Bolanus e præsentibus.

Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam 66 fractus animus. Sparsæ per Italiam et victoribus permixtæ hostilia loquebantur, præcipua quartadecimanorum ferocia, qui se victos abnuebant: quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non affuisse. Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit, atque interim Batavorum cohortes una tendere ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. Nec diu in tantis armatorum 3 odiis quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quemdam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati a conviciis ad cædem transiere. Et prælium atrox 4 arsisset, ni duæ prætorix cohortes, causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam et metum Batavis fecissent. Quos Vitellius agmini suo jungi ut fidos, 5 legionem Graiis Alpibus traductam eo flexu itineris ire jubet quo Viennam vitarent: namque et Viennenses timebantur. Nocte qua proficiscebatur legio, relictis 6 passim ignibus, pars Taurinæ colonix ambusta; quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani post-7 quam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant. Consensu meliorum compressi, et legio in Britanniam transvecta. Proximus 67 Vitellio e prætorii cohortibus metus erat. Separati primum, deinde, addito honestæ missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant, donec motum a Vespasiano bellum crebesceret: tum, resumpta militia, robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum 2.

legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret; undecima ac septima suis hibernis redditæ; tertiadecimani struere amphitheatra jussi. Nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ spectaculum gladiatorum edere parabant, nunquam ita ad curas intento Vitellio ut voluptatum oblivisceretur.

- 68 Et quidem partes modeste distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, *ni* numerus cæsorum invidiam bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini, 2 adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem æmulantur vel tempestivis conviviis gaudent; perinde miles intentus aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac bacchanalibus quam disciplinæ et 3 castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliariis, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis qui ad spectandum convenerant in studia diductis, erupere legionarii in 4 perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultus fuit alius tumultus. Pulvis procul et arma aspiciebantur: conclamatum repente quartam decimam legionem, verso itinere, ad prælium venire. 5 Sed erant agminis coactores: agniti dempsere sollicitudinem. Interim Verginii servus forte obvius ut percussor Vitellii insimulatur. Et ruebat ad convivium miles, mortem Verginii exposcens. Ne Vitellius quidem, quanquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentia ejus dubitavit. Ægre tamen cohibiti, qui exitium consularis, et quondam ducis sui, flagitabant. Nec quemquam sæpius quam Verginium omnis seditio 6 infestavit. Manebat admiratio viri et fama: sed ode- 69 rant ut fastiditi. Postero die Vitellius, senatus lega-

A. D. 69.]

tione quam ibi opperiri jusserat audita, transgressus in castra, ultro pietatem militum collaudavit, frementibus auxiliis, tantum impunitatis atque arrogantiae legionariis accessisse. Batavorum cohortes ne quid truculentius 2 auderent, in Germaniam remissæ, principium interno simul externoque bello parantibus fati. Reddita civi- 3 tatibus Gallorum auxilia, ingens numerus et prima statim defectione inter inania belli assumptus. Cætc- 4 rum ut largitionibus affectæ jam imperii opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque numeros jubet, vetitis supplementis; et promiscuæ missiones offerebantur. Exitiabile id reipublicæ, ingratum militi, cui eadem 5 munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant. Et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam et instituta majorum, apud quos virtute quam pecunia res Romana melius stetit.

Inde Vitellius Cremonam flexit, et, spectato munere 70 Cæcinæ, insistere Bedriacensibus campis ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis concupivit. Fœdum 2 atque atrox spectaculum. Intra quadragesimum pugnæ diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus dira vastitas. Nec minus inhumana pars 3 viæ, quam Cremonenses lauru rosaque constraverant, exstructis altaribus cæsisque victimis regium in morem; quæ, læta in præsens, mox perniciem ipsis fecere. Ade- 4 rant Valens et Cæcina, monstrabantque pugnæ locos: hinc irrupisse legionum agmen, hinc equites coortos, inde circumfusas auxiliorum manus. Jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum cla- 5 more et gaudio deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri,

mirari. Et erant quos varia fors rerum lacrimæque et
6 misericordia subiret. At non Vitellius flexit oculos,
nec tot millia insepulorum civium exhorruit. Lætus
ultro, et tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat
sacrum dîs loci.

71 Exin Bononiæ a Fabio Valente gladiatorum spectacu-
lum editur, advecto ex urbe cultu. Quantoque magis
propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrioni-
bus et spadonum gregibus et cætero Neronianæ aulæ
2 ingenio. Namque et Neronem ipsum Vitellius admira-
tione celebrabat, sectari cantantem solitus, non neces-
sitate, quæ honestissimus quisque, sed luxu et saginæ
3 mancipatus emptusque. Ut Valenti et Cæcinæ vacuos
honoris menses aperiret, coaretati aliorum consulatus,
dissimulatus Marci Macri, tanquam Othonianarum par-
tium ducis; et Valerium Marinum destinatum a Galba
consulem distulit, nulla offensa, sed mitem et injuriam
4 segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus
principi, ut adversus Neronem ausus, et Verginii exsti-
mulator: sed alias protulit causas. Actæque insuper
Vitellio gratiæ, consuetudine servitii.

72 Non ultra paucos dies, quanquam acribus initiis cæp-
tum, mendacium valuit. Exstiterat quidam Scribonianum
se Camerinum ferens, Neronianorum temporum metu in
Histria occultatum, quod illic clientelæ et agri vete-
2 rum Crassorum ac nominis favor manebat. Igitur de-
terrime quoque in argumentum fabulæ assumpto, vul-
gus credulum et quidam militum, errore veri seu tur-
barum studio, certatim aggregabantur; cum pertractus
ad Vitellium, interrogatusque quisnam mortalium esset,
postquam nulla dictis fides et a domino noscebatur,
conditione fugitivus, nomine Geta, sumptum de co sup-
plicium in servilem modum.

A. D. 69.]

Vix credibile memoratu est quantum superbiæ socor-73
 diæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syria
 Judæaque adactum in verba ejus Orientem nuntiavere.
 Nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen 2
 in ore famaue Vespasianus, ac plerumque ad nomen
 ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse exercitusque, ut
 nullo æmulo, sævitia, libidine, raptu in externos mores
 proruperant. At Vespasianus bellum armaque, et pro-74
 cul vel juxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi
 adeo paratus, ut præeuntem sacramentum, et fausta
 Vitellio omniâ precantem, per silentium audierint. Mu-2
 ciani animus nec Vespasiano alienus et in Titum pronior.
 Præfectus Ægypti *Ti. Alexander* consilia sociaverat.
 Tertiam legionem, quod e Syria in Mœsiam transisset,
 suam numerabat. Cæteræ Illyrici legiones secuturæ 3
 sperabantur; namque omnes exercitus flammaverat
 arrogantia venientium a Vitellio militum, quod truces
 corpore, horridi sermone, cæteros ut impares irridebant.
 Sed in tanta mole belli plerumque cunctatio; et Vespa-4
 sianus, modo in spem erectus, aliquando adversa repu-
 tabat:—"Quis ille dies foret, quo sexaginta ætatis annos
 et duos filios juvenes bello permetteret? Esse privatis
 cogitationibus progressum, et prout velint, plus minusve
 sumi ex fortuna: imperium cupientibus nihil medium
 inter summa aut præcipitia." Versabatur ante oculos 75
 Germanici exercitus robur, notum viro militari: suas
 legiones civili bello inexpertas, Vitellii victrices, et
 apud victos plus querimoniarum quam virium. Fluxam 2
 per discordias militum fidem, et periculum ex sin-
 gulis: quid enim profuturas cohortes alasque, si unus
 alterque præsentī facinori paratum ex diverso præ-
 mium petat? Sic Scribonianum sub Claudio inter-3
 fectum; sic percussorem ejus Volaginium e gregario.

ad summa militiæ provectum. Facilius universos im-
 76 pelli quam singulos vitari. His pavoribus nutantem
 et alii legati amicique firmabant, et Mucianus, post
 multos secretosque sermones jam et coram ita locutus :—
 2 “ Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æsti-
 mare debent an quod inchoatur reipublicæ utile, ipsi
 gloriosum, aut promptum effectum, aut certe non arduum
 sit. Simul ipse qui suadet considerandus est, adjiciatne
 consilio periculum suum, et, si fortuna cœptis affuerit,
 3 cui summum decus acquiratur. Ego te, Vespasiane,
 ad imperium voco, tam salutare reipublicæ, quam tibi
 magnificentum. Juxta deos in tua manu positum est.
 Nec speciem adulantis expaveris. A contumelia quam a
 4 laude propius fueris post Vitellium eligi. Non adver-
 sus divi Augusti acerrimam mentem, nec adversus
 cautissimam Tiberii senectutem, ne contra Caii quide-
 dem, aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo im-
 perio domum exurgimus. Cessisti etiam Galbæ ima-
 5 ginibus. Torpere ultra, et polluendam perdendam-
 que rempublicam relinquere, sopor et iguavia videret-
 ur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus
 6 esset. Abiit jam et transvectum est tempus, quo
 posses videri concupisse: confugiendum est ad im-
 perium. An excidit trucidatus Corbulo? splendi-
 dior origine quam nos sumus, fateor: sed et Nero
 7 nobilitate natalium Vitellium anteibat. Satis clarus est
 apud timentem quisquis timetur. Et posse ab exercitu
 principem fieri sibi ipse Vitellius documento, nullis
 stipendiis, nulla militari fama, Galbæ odio provectus.
 8 Ne Othonem quidem ducis arte aut exercitus vi, sed
 præpropera ipsius desperatione victum, jam desidera-
 bilem et magnum principem fecit, cum interim spargit
 legiones, exarmat cohortes, nova quotidie bello semina

A. D. 69.]

ministrat. Si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis et comissionibus et principis imitatione deteritur. Tibi e Judæa et Syria et Ægypto novem legiones 9 integræ, nulla acie exhaustæ, non discordia corruptæ, sed firmatus usu miles, et belli domitor externi; classium, alarum, cohortium robor, et fidissimi reges, et tua ante omnes experientia. Nobis nihil ultra arrogabo, 77 quam ne post Valentem et Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreveris, quia æmulum non experiris. Me Vitellio antepono, te mihi. Tuæ domui 2 triumphale nomen, duo juvenes, capax jam imperii alter, et primis militiæ annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Cæterum inter nos non idem prosperarum 3 adversarumque rerum ordo erit. Nam si vincimus, honorem quem dederis habebō: discrimen ac pericula ex æquo patiemur. Immo, ut melius est, tuos exercitus rege, mihi bellum et præliorum incerta trade. Acriore hodie disciplina victi quam victores agunt. 4 Hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi per fastidium et contumaciam hebescunt. Aperiet et recludet contacta et tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec mihi major in tua vigilan- 5 tia, parsimonia, sapientia, fiducia est quam in Vitellii torpore, inscitia, sævitia. Sed meliorem in bello causam quam in pace habemus: nam qui deliberant; desciverunt." Post Muciani orationem cæteri audentius 78 circumstiterent, hortari, responsa vatum et siderum motus referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut 2 qui mox, rerum dominus, Seleucum quemdam mathematicum, rectorem et præscium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina. Cupressus arbor in agris 3

ejus, conspicua altitudine, repente prociderat, ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat. Grande id prosperumque consensu haruspicum, et summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa.

4 Sed primo triumphalia et consulatus et Judaicæ victoriæ decus implēsse fidem ominis videbantur: ut hæc adeptus

5 est, portendi sibi imperium credebat. Est Judæam inter Syriamque Carmelus: ita vocant montem deumque. Nec simulacrum deo aut templum: sic tradidere ma-

6 jores, aram tantum et reverentiam. Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis, "Quicquid est," inquit, "Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum."

7 Has ambages et statim exceperat fama et tunc aperiebat. Nec quicquam magis in ore vulgi. Crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur.

79 Haud dubia destinatione discessere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream: illa Syriæ, hæc Judææ caput est.

Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriae cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalendis

2 Juliis sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatus dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto Nonas Julias apud ipsum jurasset, eo ardore ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius. Cuncta impetu militum acta, non parata con-

80 cione, non conjunctis legionibus. Dum quæritur tempus, locus, quodque in re tali difficillimum est, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur, egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito assisten-

A. D. 69.]

tes ordine ut legatum salutaturi, “Imperatorem” salutavere. Tum cæteri accurrere, Cæsarem et Augustum et 2 omnia principatus vocabula cumulare. Mens a metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit. Ut primum tantæ mutationis offusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus læta omnia et affluentia excepit. Namque id ipsum 3 opperens Mucianus alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos alloquitur, satis decorus etiam Græca facundia, omniumque quæ diceret atque ageret arte quadam ostentator. Nihil æque provinciam exercitum- 4 que accendit quam quod asseverabat Mucianus statuisset Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam ad militiam opulentam quietamque transferret, contra Syriacis legionibus Germanica hiberna, cælo ac laboribus dura, mutarentur. Quippe et provinciales sueto militum con- 5 tubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur. Ante Idus Julias Syria omnis in eodem sacramento 81 fuit. Accessere cum regno Sohæmus haud spernendis viribus, Antiochus vetustis opibus ingens, et inservientium regum ditissimus. Mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat. Nec minore animo regina Berenice partes juvabat, florens ætate formaque, et seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. Quicquid provinciarum alluitur mari Asia atque Achaia 3 tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, juravere. Sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ legionibus. Consilium de sum- 4

ma rerum Beryti habitum. Illuc Mucianus cum legatis
tribunisque et splendidissimo quoque centurionum ac mi-
5 litum venit, et e Judaico exercitu lecta decora. Tantum
simul peditum equitumque, et æmulantium inter se re-
gum paratus, speciem fortunæ principalis effecerant. Pri-
82 ma belli cura, agere delectus, revocare veteranos. Des-
tinantur validæ civitates exercendis armorum officinis;
apud Antiochenses aurum argentumque signatur; eaque
cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festina-
2 bantur. Ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude,
segnes exemplo incitare, sæpius quam coërcere, vitia
magis amicorum quam virtutes dissimulans. Multos
præfecturis et procurationibus, plerosque senatorii or-
dinis honore percoluit, egregios viros et mox summa
3 adeptos; quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Do-
nativum militi neque Mucianus prima concione, nisi
modice, ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili
bello obtulit, quam alii in pace, egregie firmus adversus
4 militarem largitionem, eoque exercitu meliore. Missi
ad Parthum Armeniumque legati, provisumque ne,
versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur.
Titum instare Judææ, Vespasianum obtinere clausura
5 Ægypti placuit. Sufficere videbantur adversus Vitel-
lium pars copiarum et dux Mucianus et Vespasiani
nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus
legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque, ut prætori-
anos Vitellio infensos recuperandæ militiæ præmio invi-
83 tarent. Mucianus cum expedita manu, socium magis
imperii quam ministrum agens, non lento itinere, ne
cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere
famam ipso spatio sinebat, gnarus modicas vires sibi, et
2 majora credi de absentibus. Sed legio sexta et tredecim
vexillariorum millia ingenti agmine sequebantur. Clas-

A. D. 69.]

sem e Ponto Byzantium adigi jusserat, ambiguus consilii, num, omissa Mœsia, Dyrrhachium pedite atque equite, simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tuta pone tergum Achaia Asiaque, quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur; atque ipsum Vitellium in incerto fore quam partem Italiæ protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque et Calabriae Lucaniæque litora infestis classibus peterentur. Igitur 84 navium, militum, armorum paratu strepere provinciæ. Sed nihil æque fatigabat quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. Passim delationes, et locupletissimus 2 quisque in prædam correpti. Quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere, ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante, donec indulgentia fortunæ et pravis magistris didicit aususque est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum jovit, largus 3 privatim, quod avidius de re publica sumeret. Cæteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti: rarissimus quisque eandem in recuperando licentiam habuerunt.

Accelerata interim Vespasiani cœpta Illyrici exercitus 85 studio, transgressi in partes. Tertia legio exemplum cæteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octava erat ac septima Claudiana imbutæ favore Othonis, quamvis prælio non interfuissent. Aquileiam progressæ, proturbatis qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis nomen Vitellii præferentibus, rapta postremo pecunia et inter se divisa, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium: posse imputari Vespasiano quæ apud Vitellium excusanda erant. Ita tres Mœsiæ 3

legiones per epistolas alliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus, Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tettium Julianum, septimæ legionis legatum, ob similitudines, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine, et guaris locorum adscitis, per avia Mœsiæ ultra montem Hæmum profugit. Nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex

86 nuntiis cunctabundus aut properans. At in Pannonia tertia decima legio ac septima Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter

2 Vespasiano accessere, vi præcipua Primi Antonii. Is legibus nocens et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, senatorium ordinem recuperaverat. Præpositus a Galba septimæ legionis scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens; a quo neglectus in nullo Othoniani belli usu fuit. Labantibus

3 Vitellii rebus Vespasianum secutus grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus.

4 Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere, quanquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes.

5 Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vicens ætate, claris natalibus. Prima juvenia, quietis cupidine, senatorium ordinem exuerat. Idem pro Galba dux coloniæ suæ, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello faciem prætulit: non tam præmiis periculorum quam ipsis periculis lætus, pro certis et olim partis, nova, ambigua,

A. D. 69.]

ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quicquid 7
usquam ægrum foret, aggrediuntur. Scriptæ in Bri-
tanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos
epistolæ, quod utraque legio pro Othone adversa
Vitellio fuerat. Sparguntur per Gallias literæ; mo- 8
mentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis
exercitibus palam desciscentibus, cæteris fortunam
secuturis.

✓ Dum hæc per provincias a Vespasiano ducibusque 87
partium geruntur, Vitellius contemptior in dies seg-
niorque, ad omnes municipiorum villarumque amœ-
nitates resistens, gravi urbem agmine petebat. Sex- 2
ginta millia armatorum sequebantur, licentia corrupta;
calonum numerus amplior, procacissimis etiam inter
servos lixarum ingeniis; tot legatorum amicorumque
comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa
modestia regeretur. ✓ Onerabant multitudinem obvii 3
ex urbe senatores equitesque, quidam metu, multi per
adulationem, cæteri ac paulatim omnes, ne, aliis pro-
ficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur e plebe, 4
flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, his-
triones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis
mire gaudebat. Nec coloniæ modo aut municipia, con- 5
gestu copiarum, sed ipsi cultores arvaque, maturis jam
frugibus, ut hostile solum vastabantur. Multæ et 88
atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini
cœptam manente legionum auxiliorumque discordia;
ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed 2
plurima strages ad septimum ab urbe lapidem. Sin-
gulis ibi militibus Vitellius paratos cibos ut gladiato-
riam saginam dividebat; et effusa plebes totis se cas-
tris miscuerat. Incuriosos milites (vernacula utebantur 3
urbanitate,) quidam spoliavere, abscisis furtini balteis,

an accincti forent rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus: inermem populum gladiis
 4 invasere. Cæsus inter alios pater militis, cum filium comitaretur; deinde agnitus, et, vulgata cæde, temperatum ab innoxiiis. In urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maxime petebant,
 5 cupidine visendi locum in quo Galba jacuisset. Nec minus sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, cum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut, ubi lubrico viæ vel occursum alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. Quin et tribuni præfectique cum
 89 terrore et armatorum catervis volitabant. Ipse Vitellius a ponte Mulvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum et populum ante se agens, quo minus ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prætexta et composito agmine incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa e legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines eques; dein quatuor et triginta cohortes, ut nomina gentium
 3 aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam præfecti castrorum tribunique et primi centurionum, candida veste; cæteri juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ torquesque splendebant. Decora facies, et non Vitellio princeps dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, Augustæ nomine honoravit.
 90 Postera die, tanquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semet ipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens, consciis flagitiorum ipsis qui aderant omnique Italia, per quam somno et luxu pudendus inceserat,

A. D. 69.]

Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique dis-
 crimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus
 adstrepebat; abnuentique nomen Augusti expressere
 ut assumeret, tam frustra quam recusaverat. Apud 91
 civitatem, cuncta interpretantem, funesti ominis loco
 acceptum est, quod maximum pontificatum adeptus
 Vitellius de cærimoniis publicis XV. Kalendas Augustas
 edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensi que
 cladibus. Adeo omnis humani divinique juris experts, 2
 pari libertorum, amicorum socordia, velut inter tenu-
 lentos agebat. Sed comitia consulum cum candidatis
 civiliter celebrans, omnem infimæ plebis rumorem, in
 theatro ut spectator, in circo ut fautor, affectavit.
 Quæ grata sane et popularia, si a virtutibus pro- 3
 ficiscerentur, memoria vitæ prioris indecora et vilia
 accipiebantur. Ventitabat in senatum, etiam cum
 parvis de rebus patres consulerentur. Ac forte Priscus 4
 Helvidius, prætor designatus, contra studium ejus
 censuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen
 ultra quam tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis
 advocavit. Mox mitigantibus amicis, qui altiorem 5
 iracundiam ejus verebantur, nihil novi accidisse, re-
 spondit, quod duo senatores in re publica dissentirent;
 solitum se etiam Thræseæ contradicere. Irrisere pleri- 6
 que impudentiam æmulationis; aliis id ipsum placebat,
 quod neminem ex præpotentibus, sed Thræseam, ad
 exemplar veræ gloriæ legisset. Præposuerat prætoria- 92
 nis Publium Sabinum, a præfectura cohortis, Julium
 Priscum tum centurionem: Priscus Valentis, Sabinus
 Cæcinæ gratia pollebant. Inter discordes Vitellio nihil
 auctoritatis. Munia imperii Cæcina ac Valens obibant,
 olim anxii odiis, quæ bello et castris male dissimulata
 pravitas amicorum et fecunda gignendis inimiciis

- civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque, 3 variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. ✓ Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis 4 mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segnius invaserant domos, hortos, opesque imperii, cum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nulla principis misericordia 5 juvarentur. Gratum primoribus civitatis etiam plebs approbavit, quod reversis ab exilio jura libertorum concessisset, quanquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus, et quidam in domum Cæsaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores. ✓
- 93 Sed miles, plenis castris et redundante multitudine, in porticibus aut delubris et urbe tota vagus, non principia noscere, non servare vigiliis, neque labore firmari: per illecebras urbis et, inhonesta dictu, corpus 2 otio, animum libidinibus imminuebant. Postremo, ne salutis quidem cura, infamibus Vaticani locis magna pars tetendit; unde crebræ in vulgus mortes. Et adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas et æstus impatientia 3 labefecit. Insuper confusus pravitate vel ambitu ordo militiæ. Sedecim prætorix, quatuor urbanæ cohortes scribebantur, quibus singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tanquam ipsum Cæcinam pe- 4 riculo exemisset. Sane adventu ejus partes convulnerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero prælio verterat. Omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem assectabatur; unde primum creditur Cæcinæ 94 fides fluitâsse. Cæterum non ita ducibus indulisit

A. D. 69.]

Vitellius ut non plus militi liceret. Sibi quisque militiam sumpsere: quamvis indignus, si ita maluerat, urbanæ militiæ ascribebatur; rursus bonis remanere inter legionarios aut alares volentibus permissum. Nec deerant qui vellent, fessi morbis et intemperiem cæli ineusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta, convulsum castrorum decus, viginti millibus e toto exercitu permixtis magis quam electis.

Concionante Vitellio, postulatur ad supplicium Asiaticus et Flavius et Rufinus, duces Galliarum, quod pro Vindice bellâssent. Nec coërcebat ejusmodi voces Vitellius: super insitam marcenti animo ignaviam, conscius sibi instare donativum, et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti principum conferre pro numero mancipiorum, ut tributum, jussi. Ipse, sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere, circum gladiatorum ferarumque spectaculis oplere, tanquam in summa abundantia pecuniæ illudere. Quin et natalem Vitellii diem Cæcina ac Valens, editis tota urbe vicatim gladiatoribus, celebravere, ingenti paratu et ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quod exstructis in campo Martio aris inferias Neroni fecisset. Cæsæ publice victimæ crematæque; facem Augustales subdidero: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit. Nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii, Asiaticus, Polyclitos, Patrobios, et vetera odiorum nomina æquabat. Nemo in illa aula probitate aut industria certavit; unum ad potentiam iter, prodigis epulis et sumptu ganeaque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abunde ratus si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium paucissimis mensibus

- 6 intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, varia et pudenda sorte agebat, donec succedere Mucianus et Marcellus, et magis alii homines quam alii mores.
- 96 Prima Vitellio tertiæ legionis defectio nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quo-
2 que Vespasiani partibus aggregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subita, perscripserat, et amici adulantes mollius interpretabantur: unius legionis eam seditionem, cæteris exercitibus constare
3 fidem. In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, a quibus falsos rumores dispergi, nec ullum civilis belli metum, asseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus qui sermones populi coër-
97 cerent. Id præcipuum alimentum famæ erat. Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispaniis excivit, segniter et necessitatem dissimulans. Perinde legati provinciæque cunctabantur, Hordeonius Flaccus suspectis jam Batavis anxius proprio bello, Vettius Bolanus nunquam satis quietam Britanniam, et uterque ambigui. Neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari: trium legionum legati, pares jure et, prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, ad-
3 versam ejus fortunam ex æquo detrectabant. In Africa legio cohortesque, delectæ a Clodio Macro, mox a Galba dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepere. Simul
4 cætera juvenus dabat impigre nomina. Quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus cgerat: proinde socii de imperio utriusque conjectabant. Sed experimen-
98 tum contra fuit. Ac primo Valerius Festus, legatus,

A. D. 69.]

studia provincialium cum fide jovit; mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens, et hæc illave defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum literis edictisque Vespasiani per Rætiam et Gallias militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi necantur: plures fefellere, fide amicorum aut suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota, primum socordia Vitellii; dein Pannonicæ Alpes præsiidiis insessæ nuntios retinebant. Mare quoque Etesiarum flatu in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat. Tandem irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam ac Valentem expedire ad bellum jubet. Præmissus Cæcina: Valentem e gravi corporis morbo tum primum assurgentem infirmitas tardabat. Longe alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species: non vigor corporibus, non ardor animis; lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi; impatiens solis, pulveris, tempestatum, quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditantis infringere exercitus virtutem inter artes erat. Credere plerique Flavii Sabini consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo: rata apud Vespasianum fore pacta transitionis. Simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur, ut impar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum principem pararet.

Cæcina e complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit. Mox † vexilla in quatuor decum XIII. legi-

onum, dein quinta et duodevicesima secutæ; postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incesse, cum vexillariis trium Britannicarum legionum et electis 2 auxiliis. Profecto Cæcina scripsit Fabius Valens exercitui quem ipse ducaverat, ut in itinere opperiretur: sic sibi cum Cæcina convenisse; qui præsens, eoque validior, immutatum id consilium finxit, ut ingruenti 3 bello tota mole occurreretur. Ita accelerare legiones Cremonam, pars Hostilianam petere jussæ: ipse Ravennam devertit, prætexto classem alloquendi. Mox Patavii secretum componendæ proditiōnis quæsitum. 4 Namque Lucilius Bassus, post præfecturam alæ, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quod non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscitur. Nec sciri potest traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint,) eadem illos 101 pravitas impulerit. Scriptores temporum, qui potente rerum Flavia domo monumenta belli hujusce composuerunt, curam pacis et amorem reipublicæ, corruptas in 2 adulationem causas, tradidere. Nobis, super insitam levitatem, et prodito Galba vilem mox fidem, æmulatione etiam invidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteirentur, 3 pervertisse ipsum videntur. Cæcina legiones assecutus, centurionum militumque animos obstinatos pro Vitellio variis artibus subruebat. Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

HISTORIARUM

LIBER TERTIUS.

MELIORE fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Pœtovionem in hiberna tertiæ decimæ legionis convenerant. Illic agitavere, place-² retne obstrui Pannoniæ Alpes, donec a tergo vires universæ consurgerent, an ire comminus et certare pro Italia constantius foret. Quibus opperiri auxilia et ³ trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant, et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum; et quanquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed, ⁴ insessis interim Alpibus, venturum cum copiis Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare, classes, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri mora novas vires affore, et præsentibus nihil periturum. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus ² belli concitor,) festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam disseruit. Plus socordiæ quam fiduciæ acces-² sisse victoribus. Neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiæ municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint,

- 3 tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo
quoque ac theatris et amœnitate urbis emollitos, aut
valetudinibus fessos. Sed, addito spatio, rediturum et
4 his robur meditatione belli. Nec procul Germaniam,
unde vires; Britanniam freto dirimi; juxta Gallias
Hispaniasque; utrinque viros, equos, tributa; ipsamque
5 Italiam et opes urbis; ac si inferre arma ultro velint,
duas classes vacuumque Illyricum mare. Quid tum
claustra montium profutura? quid tractum in æstatem
aliam bellum? unde interim pecuniam et commeatus?
6 Quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicæ legiones,
deceptæ magis quam victæ, resurgere in ultionem pro-
7 perent, Mœsici exercitus integras vires attulerint. Si
numerus militum potius quam legionum putetur, plus
hinc roboris, nihil libidinum; et profuisse disciplinæ
ipsum pudorem. Equites vero ne tum quidem victos,
sed quanquam rebus adversis disjectam Vitellii aciem.
8 “Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere
hostem: nunc sedecim alarum conjuncta signa pulsu
sonituque et nube ipsa operient ac superfundent oblitos
præliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem
9 suasor auctorque consilii ero. Vos, quibus fortuna in
integro est, legiones continete: mihi expeditæ cohortes
sufficient. Jam reseratam Italiam, impulsas Vitellii res
audietis. Juvabit sequi et vestigiis vincentis insistere.”
3 Hæc ac talia flagrans oculis, truci voce, quo latius audiret-
tur (etenim se centuriones et quidam militum consilio mis-
cuerant,) ita effudit ut cautos quoque ac providos per-
moveret, vulgus et cæteri unum virum duccumque, spreta
2 aliorum segnitia, laudibus ferrent. Hanc sui famam ea
statim concione commoverat, qua, recitatis Vespasiani
epistolis, non ut plerique incerta disseruit, huc illuc
tracturus interpretatione, prout conduxisset: aperte

A. D. 69.]

descendisse in causam videbatur, eoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius. Proxima Cornelii Fusci 4 procuratoris auctoritas. Is quoque, inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. T. Ampius Flavianus, natura ac senecta 2 cunctatior, suspiciones militum irritabat, tanquam affinitatis cum Vitellio meminisset; idemque quod, cœptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsisse credebatur. Nam Flavianum, 3 omissa Pannonia, ingressum Italiam, et discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere et misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco, non quia industria Flaviani egebat, sed ut consulare nomen surgentibus cum maxime partibus honesta specie prætenderetur. Cæterum ut trans- 5 mittere in Italiam impune et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, cum exercitu Mæsico celeraret. Ac 2 ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti. Plebem quoque et 3 vim equitum, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut, majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Tra- 4 huntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum, quis vetus obsequium erga Romanos, et gens fidei commissæ patientior. Posita in latus auxilia, infesta Rætia, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix, cum ala Auriana 5 et octo cohortibus ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rætos Noricosque interfuit, missus. Nec his aut illis prælium tentantibus, 6 fortuna partium alibi transacta.

Antonio, vexillarios e cohortibus et partem equitum 6

ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo et prosperæ in Armenia res addiderant. Idem secretis apud Neronem sermonibus ferebatur Corbulonis virtutes criminatus; unde, infami gratia primum pilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertere.

3 Sed Primus ac Varus, occupata Aquileia, *per* proxima quæque et Opitergii et Altini lætis animis accipiuntur. Relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus audita. Inde Patavium et

4 Ateste partibus adjunxere. Illic cognitum tres Vitellianas cohortes et alam, cui Sebonianæ nomen, ad

5 Forum Alieni ponte juncto consedissee. Placuit occasio invadendi incuriosos: nam id quoque nuntiabatur. Luce prima inermos plerosque oppressere. Prædictum ut paucis interfectis cæteros pavore ad mutandam

6 fidem cogere. Et fuere qui se statim dederent. Plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt.

7 Vulgata victoria, post principia belli secundum Flavianos duæ legiones, septima Galbiana, tertia decima Gemina, cum Vedio Aquila legato Patavium alacres

2 veniunt. Ibi pauci dies ad requiem sumpti, et Minucius Justus præfectus castrorum legionis septimæ, quia adductius quam civili bello imperitabat, subtractus

3 militum iræ ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res interpretatione gloriaque *in* majus accipitur, postquam Galbæ imagines discordia temporum subversas in omnibus municipiis recoli jussit Antonius, decorum pro causa ratus, si placere Galbæ principatus

8 et partes revirescere crederentur. Quæsitum inde quæ sedes bello legeretur. Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua prævalabant: simul coloniam copiis validam auferre Vitellio,

A. D. 69.]

in rem famamque videbatur. Possessa ipso transitu 2
 Vicetia; quod per se parum (etenim modicæ municipio
 vires,) magni momenti locum obtinuit, reputantibus illic
 Cæcinam genitum et patriam hostium duci ereptam. In
 Veronensibus pretium fuit: exemplo opibusque partes
 juvere. Et interjectus exercitus *per* Rætiam Juliasque 3
 Alpes; ac ne pervium illa Germanicis exercitibus foret,
 obseperat. Quæ ignara Vespasiano aut vetita: quippe
 Aquileiæ sisti bellum exspectarique Mucianum jubebat,
 adjiciebatque imperio consilium, quando Ægyptus, claus-
 tra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum
 obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii
 frumentique ad deditionem subigi. Eadem Mucianus 4
 crebris epistolis monebat, incruentam et sine luctu
 victoriam et alia hujuscemodi prætexendo, sed gloriæ
 avidus atque omne belli decus sibi retinens. Cæterum
 ex distantibus terrarum spatiis consilia post res affere-
 bantur. Igitur repentino incursu Antonius stationes 9
 hostium irrupit, tentatisque levi prælio animis ex æquo
 discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam, vicum Vero- 2
 nensium, et paludes Tartari fluminis castra permuniit,
 tatus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis
 tegerentur. Quodsi affuisset fides, aut opprimi uni-
 versis Vitellianorum viribus duæ legiones, nondum
 conjuncto Mæsico exercitu, potuere, aut, retro actæ,
 deserta Italia, turpem fugam conscivissent. Sed Cæ- 3
 cina per varias moras prima hostibus prodidit tempora
 belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis
 increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret.
 Interim Aponius Saturninus cum legione septima Clau- 4
 diana advenit. Legioni tribunus Vipstanus Messalla
 præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad
 id bellum artes bonas attulisset. Has ad copias ne- 5

- quaquam Vitellianis pares, (quippe tres adhuc legiones erant,) misit epistolas Cæcina, temeritatem victa arma tractantium ineusans. Simul virtus Germanici exercitus laudibus attollebatur, Vitellii modica et vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia: nihil prorsus quod aut corrumperet hostem aut terreret.
- 6 Flavianarum partium duces, ommissa prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter, de exercitu securi, in Vitellium ut inimici præsumpsere, facta tribunis centurionibusque retinendi quæ Vitellius indulisset spe. Atque ipsum Cæcinam non obscure
- 7 ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ addidere fiduciam, quod submisisset Cæcina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemp-
tim, tanquam insultantes Vitellio, scripsissent.
- 10 Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires et militari vallo Veronam circumdare placuit. Forte Galbiana legionem in adversa fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites vanam
- 2 formidinem, ut hostes, fecere. Rapiuntur arma, et ut prodicionis ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poseebatur: propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem
- 3 donativi clamitabant. Nec defensionem locus, quanquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. Id ipsum apud infensos incitamentum erat, tanquam ni-
- 4 mius pavor conscientiam argueret. Obturbatur militum vocibus Aponius, cum loqui cœptaret; fremitu et clamore cæteros aspernantur. Uni Antonio apertæ militum aures: namque et facundia aderat mulcendi-

A. D. 69.]

que vulgum artes et auctoritas. Ubi crudescere seditio, 5
 et a conviciis ac probris ad tela et manus transibant,
 injici catenas Flaviano jubet. Sensit ludibrium miles,
 disjectisque qui tribunal tuebantur, extrema vis pa-
 rabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, aut 6
 militum se manibus aut suis moriturum obtestans ;
 ut quemque notum et aliquo militari decore insignem
 aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. Mox 7
 conversus ad signa et bellorum deos, hostium potius
 exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent
 orabat, donec fatisceret seditio, et, extremo jam die.
 sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eadem 8
 nocte Flavianus obviis Vespasiani literis discrimini
 exemptus est. Legiones, velut tabe infectæ, Aponium 11
 Saturninum, Mœsici exercitus legatum, eo atrocius
 aggrediuntur, quod non, ut prius, labore et opere
 fessæ, sed medio diei exarserant, vulgatis epistolis
 quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur.
 Ut olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis et 2
 petulantia certamen erat, ne minus violenter Aponium
 quam Flavianum ad supplicium deposcerent. Quippe
 Mœsici legiones adjutam a se Pannonicorum ultionem
 referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum
 seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in 3
 quibus devertebatur Saturninus, pergunt. Nec tam
 Primus et Aponianus et Messala, quanquam omni
 modo nisi, eripuerunt Saturninum, quam obscuritas
 latebrarum quibus occulebatur, vacantium forte bal-
 nearum fornacibus abditus. Mox, omissis licitoribus, 4
 Patavium concessit. Digressu consularium uni An-
 tonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit,
 cedentibus collegis et obversis militum studiis. Nec

deerant qui crederent utramque scditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello fruereetur.

- 12 Ne in Vitellii quidem partibus quietæ mentes exitiosiore discordia, non suspicionibus vulgi sed perfidia ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannonique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus aggregaverat.
- 3 Nox proditio electa, ut, cæteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt; et paucis resistentium obtruncatis cæterum vulgus rerum novarum studio in Vespasianum inclinabat.
- 4 Tum progressus Lucilius auctorem se palam præbet. Classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat qui prope accucurrit. Bassus honorata custodia Liburnicis navibus Atriam pervectus, a præfecto alæ Vivennio Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula interventu Hormi Cæsaris
- 13 liberti: is quoque inter duces habebatur. At Cæcina, defectione classis vulgata, primores centurionum et paucos militum, cæteris per militiae munera dispersis,
- 2 secretum castrorum affectans in principia vocat. Ibi Vespasiani virtutem viresque partium extollit: transfugisse classem; in arcto com meatum, adversas Gallias Hispaniasque, nihil in urbe fidum; atque omnia de
- 3 Vitellio in deterius. Mox incipientibus qui conscii aderant, cæteros re nova attonitos in verba Vespasiani adigit. Simul Vitellii imagines dereptæ, et missi qui
- 4 Antonio nuntiarent. Sed ubi totis castris in fama proditio, recurrens in principia miles præscriptum

A. D. 69.]

Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies aspexit, vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt.

“Huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine 5
prælio, sine vulnere vinctas manus et capta traderent
arma? quas enim ex diverso legiones? nempe victas.

Et abesse unicum Othoniani exercitus robur, primanos
quartadecimanosque; quos tamen iisdem illis campis
fuderint straverintque, ut armatorum millia, velut grex
venalium, exsuli Antonio donum darentur. Octo ni- 6

mirum legiones unius classis accessionem fore. Id
Basso, id Cæcinæ visum: postquam domos, hortos, opes
principi abstulerint, etiam militibus principem auferre.

Integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles,
quid dicturos repositibus aut prospera aut adversa?”

Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, 14

vociferantes, initio a quinta legione orto, repositis Vi-
tellii imaginibus vincla Cæcinæ injiciunt; Fabium Fa-
bullum, quintæ legionis legatum, et Cassium Longum,
præfectum castrorum, duces deligunt; forte oblatos

trium Liburnicarum milites, ignaros et insontes, truci-
dant; relictis castris, abrupto ponte Hostiliam rursus, 2

inde Cremonam pergunt, ut legionibus primæ Italicæ
et unietvicesimæ Rapaci jungerentur, quas Cæcina ad
obtinendam Cremonam cum parte equitum præmiserat.

Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis, dis- 15

cretos viribus hostium exercitus aggredi statuit, ante-
quam ducibus auctoritas, militi obsequium et junctis
legionibus fiducia rediret. Namque Fabium Valentem 2

profectum ab urbe acceleraturumque, cognita Cæcinæ
proditione conjectabat; et fidus Vitellio Fabius, nec
militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis per 3

Rætiâ timebatur; et Britannia Galliaque et Hispania

auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni
 Antonius, id ipsum metuens, festinato prælio victoriam
 præcepisset. Universo cum exercitu secundis a Verona
 4 castris Bedriacum venit. Postero die, legionibus ad
 muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonen-
 sem agrum missæ, ut, specie parandarum copiarum,
 5 civili præda miles imbueretur. Ipse cum quatuor
 millibus equitum ad octavum a Bedriaco progressus,
 quo licentius popularentur. Exploratores, ut mos est,
 16 longius curabant. Quinta ferme hora diei erat, cum
 citus eques adventare hostes, prægredi paucos, motum
 2 fremitumque late audiri nuntiavit. Dum Antonius
 quidnam agendum consultat, aviditate navandæ operæ
 Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit,
 impulitque Vitellianos, modica cæde: nam plurium
 accursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium
 fugæ ultimus erat. Nec sponte Antonii properatum, et
 3 fore quæ acciderant rebatur. Hortatus suos ut magno
 animo capesserent pugnam, diductis in latera turmis,
 vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque ejus
 reciperet; jussæ armari legiones; datum per agros sig-
 num ut, qua cuique proximum, omissa præda, prælio
 4 occurreret. Pavidus interim Varus turbæ suorum mis-
 cetur, intulitque formidinem. Pulsi cum sauciis integri
 suomet ipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.
 17 Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis
 aut fortissimi militis officium omisit. Occursare pa-
 ventibus, retinere cedentes, ubi plurimus labor, unde
 aliqua spes, consilio manu voce insignis hosti, conspi-
 2 cuus suis. Eo postremo ardoris provector est, ut
 vexillarium fugientem hasta transverberaret. Mox rap-
 tum vexillum in hostem vertit. Quo pudore haud

A. D. 69.]

plures quam centum equites restitere. Juvit locus, arctiore illic via, et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo et præcipitibus ripis fugam impediēbat. Ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. 3 Firmati inter se densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos. Atque illi consternantur. Antonius instare percussis, sternere obvios. Simul cæteri, ut 4 cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere. Et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriæ se miscebant. Ad quartum a 18 Cremona lapidem fulsere legionum signa Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prælio illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contra fuit, non 2 laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire ultroque aggredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum. Forte victi, haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus 3 incursat; et Vipstanus Messala tribunus cum Mœsiciis auxiliaribus assequitur, quos † militiæ (*multi e?*) legionariis quanquan raptim ductos æquabant. Ita mixtus 4 pedes equesque rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant. Nec Anto- 19 nius ultra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prælii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque afflictaverat. Inumbrante vespera universum 2 Flaviani exercitus robur advenit. Utque cumulos super et recentia cæde vestigia incessere, quasi debellatum foret, pergere Cremonam, et victos in deditionem accipere aut expugnare deposcunt. Hæc in medio, 3 pulchra dictu. Illa sibi quisque, “posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem audaciæ per tenebras

irrupentibus, et majorem rapiendi licentiam. Quodsi lucem opperiantur, jam pacem, jam preces et pro labore ac vulneribus clementiam et gloriam, inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu præfactorum legatorumque fore. Expugnatae urbis prædam ad militem, 4 deditæ ad duces pertinere." Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt 20 arma, rupturi imperium, ni ducantur. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi aspectu et auctoritate silentium fecerat, non se deus neque pretium eripere tam bene meritis affirmabat, "sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæ 2 pius quam temeritate, prodesse. Ut pro virili portione, armis ac manu, victoriam juverit, ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse quæ occurrant, noctem et ignotæ situm urbis, intus hostes et cuncta insidiis opportuna. 3 Non si pateant portæ, nisi explorato, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo mœnium, tormentisne et telis an operibus et vineis 4 aggredienda urbs foret." Mox conversus ad singulos, "num secures dolabrasque et cætera expugnandis urbibus secum attulissent" rogabat. Et cum abnuerent, "gladiisne," inquit, "et pilis perfringere 5 ac subruere muros ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum, irriti stabimus, altitudinem turrium et aliena munimenta mirantes? Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim 6 victoriamque nobiscum ferimus?" Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bedriacum mittit,

A. D. 69.]

copias cœteraque usui allaturos. Id vero ægre tolerante 21
 milite, prope seditionem ventum, cum progressi equites
 sub ipsa mœnia vagos ex Cremonensibus corripunt,
 quorum indicio noscitur sex Vitellianas legiones, om-
 nemque exercitum qui Hostiliæ egerat, eo ipso die
 triginta millia passuum emensum, comperta suorum
 clade in prælium accingi ac jam affore. Is terror 2
 obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere
 tertiam decimam legionem in ipso viæ Postumiæ aggere
 jubet, cui juncta a lævo septima Galbiana patenti campo
 stetit, dein septima Claudiana, agresti fossa (ita locus
 erat,) præmunita; dextro octava per apertum limitem,
 mox tertia densis arbustis intersepta. Hic aqualiarum 3
 signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors
 tulerat; prætorianum vexillum proximum tertianis,
 cohortes auxiliorum in cornibus; latera ac terga equite
 circumdata; Sido atque Italicus, Suevi, cum delectis
 popularium primori in acie versabantur. At Vitellianus 22
 exercitus (cui acquiescere Cremonæ, et, recuperatis cibo
 somnoque viribus, confectum algore atque inedia hostem
 postera die profligare ac prouere ratio fuit,) indigus
 rectoris, inops consilii, tertia ferme noctis hora paratis
 jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem ag- 2
 minis disjecti per iram ac tenebras asseverare non
 ausim, quanquam alii tradiderint quartam Macedonicam
 dextro suorum cornu, quintam et quintam decimam,
 cum vexillis nonæ secundæque et vicesimæ Britannica-
 rum legionum, mediam aciem, sextadecimanos duodevi-
 cesimanosque et primanos lævum cornu complêsse.
 Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. 3
 Eques auxiliaque sibi ipsi locum legere. Prælium
 tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursus illis
 exitiabile. Nihil animus aut manus, ne oculi quidem

- 4 *provisu juvabant. Eadem utraque acie arma; cre-*
bris interrogationibus notum pugnae signum; permixta
vexilla, ut quisque globus capta ex hostibus huc vel
illuc raptabat. Urguebatur maxime septima legio,
 5 *nuper a Galba conscripta. Occisi sex primorum ordi-*
num centuriones, abrepta quaedam signa: ipsam aquila-
lam Atilius Verus, primipili centurio, multa cum hos-
tium strage, et ad extremum moriens, servaverat.
- 23 *Sustinuit labantem aciem Antonius accitis praetorianis.*
Qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pellun-
 2 *tur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viae*
contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur,
dispersa primo et arbustis sine hostium noxa illisa.
Magnitudine eximia quintae decimae legionis ballista
 3 *ingentibus saxis hostilem aciem proruebat. Lateque*
cladem intulissent, ni duo milites praeclearum facinus
ausi, arreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libra-
 4 *menta tormentorum abscidissent. Statim confossi sunt,*
eoque intercidere nomina: de facto haud ambigitur.
Neutro inclinaverat fortuna, donec adulta nocte luna
 5 *surgens ostenderet acies falleretque. Sed Flavianis*
aequior a tergo; hinc majores equorum virorumque
umbræ, et falso, ut in corpora, ictu tela hostium citra
cadebant: Vitelliani adverso lumine collucentes, velut
 24 *ex occulto jaculantibus, incauti offercebantur. Igitur*
Antonius, ubi noscere suos noscique poterat, alios
pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes
spe promissisque accendens, "cur rursum sumpsissent
arma," Pannonicas legiones interrogabat: "illos esse
campos in quibus abolere labem prioris ignominiae,
 2 *ubi recuperare gloriam possent." Tum ad Mœsicos*
conversus principes auctoresque belli ciebat: "frus-
tra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus

A. D. 69.]

corum oculosque non tolerent.” Hæc, ut quosque accesserat; plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens, ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent. Mox 3 infensius prætorianis, “Vos,” inquit, “nisi vincitis, pagani, quis alius imperator, quæ castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et mors victis: nam ignominiam consumpsistis.” Undique clamor; et ori- 4 entem solem (ita in Syria mos est,) tertiani salutavere. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, advenisse 25 Mucianum, exercitus in vicem salutâsse. Gradum inferunt quasi recentibus auxiliis aucti, rariore jam Vittelianorum acie, ut quos nullo rectore suus quemque impetus vel pavor contraheret diduceretve. Postquam 2 pulsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat. Laxati ordines abrumpuntur; nec restitui quivere impedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viæ sparguntur festinatione consecrandi victores. Eo 3 notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auctore Vipstano Messala, tradam. Julius Mansuetus ex Hispania, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat. Is mox adultus, inter 4 septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur pios patris mæres, neve se ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; et unum militem quotam civiliū armorum partem? Simul attollere 5 corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertere proximi, deinde plures: hinc per onnem aciem miraculum et questus et sævissimi belli exsecratio. Nec eo segnius propinquos, affines, fratres

trucidatos spoliant; factum esse scelus loquuntur faciuntque.

- 26 Ut Cremonam venire, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat, 2 eaque munimenta rursus auxerat. Quorum aspectu hæere victores, incertis ducibus quid juberent. Incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, 3 arduum et, nullo juxta subsidio, anceps. Sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad irritum revolvebatur. Munire castra, id quoque, propinquis hostibus, formidolosum, ne dispersos, 4 et opus molientes, subita eruptione turbarent. Quæ super cuncta terrebat ipsorum miles periculi quam moræ patientior: quippe ingrata quæ tuta, ex temeritate spes; omnisque cædes et vulnera et sanguis aviditate prædæ pensabantur. Hue inclinavit Antonius, cingique vallum corona ussit. Primo sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos 2 tela desuper librabantur. Mox vallum portasque legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viæ tertiani septimanique sumpsere, dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus tulit. 3 Paulum inde moræ, dum ex proximis agris ligones, dolabras, et alii falces scalasque convectant. Tum, elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. 4 Romanæ utrinque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt, disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec, soluta compage scutorum, exsanguis aut laceros prosternerent multa cum strage.

A. D. 69.]

Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi et velut 5
irritas exhortationes abnuenti Cremonam monstrâssent.
Hormine id ingenium, ut Messala tradit, an potior 28
auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile
discreverim, nisi quod neque Antonius neque Hormus
a fama vitæque sua, quamvis pessimo flagitio, degene-
raverunt. Non jam sanguis neque vulnera morabantur, 2
quin subruerent vallum quaterentque portas, innixi
humeris et super iteratam testudinem scandentes pren-
sarent hostium tela brachiaque. Integri cum sauciis, 3
semineces cum exspirantibus volvuntur, varia pereun-
tium forma et omni imagine mortium. Acerrimum 29
tertiæ septimæque legionum certamen; et dux Antonius
cum delectis auxiliariis eodem ineubuerat. Obstinatos 2
inter se cum sustinere Vitelliani nequirent et superjacta
tela testudine laberentur, ipsam postremo ballistam in
subeuntes propulere, quæ ut ad præsens disjecit obruit-
que quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruina sua
traxit. Simul juncta turris ictibus saxorum cessit. 3
Qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securi-
bus gladiisque portam perfregit. Primum irrupisse
C. Volusium tertii legionis militem inter omnes auc-
tores constat. Is in vallum egressus, deturbatis qui 4
restiterant, conspicuus manu ac voce, capta castra
conclamavit. Cæteri, trepidis jam Vitellianis, seque
e vallo præcipitantibus, perrupere. Completur cæde
quantum inter castra murosque vacui fuit. Ac rursus 30
nova laborum facies, ardua urbis mœnia, saxæ tur-
res, ferrati portarum objices, vibrans tela miles, fre-
quens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis
populus, magna pars Italiæ, stato in eosdem dies
mercato congregata; quod defensoribus auxilium ob
multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam

2 erat. Rapi ignes Antonius inferrique amœnissimis
 extra urbem ædificiis jubet, si damno rerum suarum
 Cremonenses ad mutandam fidem traherentur. Pro-
 pinqua muris tecta, et altitudinem mœnium egressa,
 fortissimo quoque militum complet; illi trabibus tegu-
 31 lisque et facibus propugnatores deturbant. Jam le-
 giones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque
 incutiebant, cum languescere paulatim Vitellianorum
 2 animi. Ut quis ordine anteibat, cedere fortunæ, ne,
 Cremona quoque excisa, nulla ultra venia, omnisque ira
 victoris non in vulgus inops sed in tribunos centuriones-
 3 que, ubi pretium cædis erat, reverteretur. Gregarius
 miles, futuri socors et ignobilitate tutior, perstabat.
 Vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem
 orabant cum bellum posuissent. Primores castrorum
 4 nomen atque imagines Vitellii amoliuntur. Catenas
 Cæcinæ (nam etiam tum vincetus erat,) exsolvunt, orant-
 que ut causæ suæ deprecator adsistat. Aspernantem
 tumentemque lacrimis fatigant, extremum malorum,
 5 tot fortissimi viri proditoris opem invocantes. Mox
 velamenta et infulas pro muris ostentant. Cum Anto-
 nius inliberi tela jussisset, signa aquilasque extulere:
 mæstum inermium agmen, dejectis in terram oculis,
 6 sequebatur. Circumstiterant victores, et primo ingere-
 bant probra, intentabant ictus: mox, ut præberi ora
 contumeliis, et, posita omni ferocia, cuncta victi patie-
 bantur, subit recordatio illos esse qui nuper Bedriaci
 7 victoriæ temperâssent. Sed ubi Cæcina prætexta lic-
 toribusque insignis, dimota turba, consul incessit, exar-
 sere victores: superbiam sævitiamque, (adeo inuisa sce-
 lera sunt,) etiam perfidiam objectabant. Obstitit An-
 tonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

32 Plebs interim Cremonensium inter armatos conflic-

A. D. 69.]

tabatur; nec procul cæde aberant, cum precibus du-
cum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem 2
Antonius alloquitur, magnifice victores, victos clemen-
ter, de Cremona in neutrum. Exercitus, præter insi-
tam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cre-
monensium incubuit. Juvisse partes Vitellianas Otho- 3
nis quoque bello credebantur; mox tertiadecimanos ad
exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia
urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis illuserant.
Auxit invidiam editum illic a Cæcina gladiatorum 4
spectaculum, eademque rursus belli sedes, et præbiti in
acie Vitellianis cibi, cæsæ quædam feminæ studio
partium ad prælium progressæ. Tempus quoque mer-
catus ditem alioqui coloniam majorum opum specie
complebat. Cæteri duces in obscuro: Antonium for- 5
tuna famaue omnium oculis exposuerat. Is balneas
abluendo cruori propere petit. Excepta vox est, cum
teporem incusaret, "statim futurum ut incalescerent."
Vernile dictum omnem invidiam in cum vertit, tanquam 6
signum incendendæ Cremonæ dedisset, quæ jam flagra-
bat.) Quadraginta armatorum millia irrupere, calonum 33
lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac sævi-
tiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat,
quæ minus supra cædibus, cædes stupris miscerentur.
Grandævos senes, exacta ætate feminas, viles ad præ- 2
dam, in ludibrium trahebant. Ubi adulta virgo aut
quis forma conspicuus incidisset, vi manibusque rapi-
entium divulsus ipsos postremo direptores in mutuam
perniciem agebat. Dum pecuniam, vel gravia auro 3
templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum
vi truncabantur. Quidam, obvia aspernati, verberibus
tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere.
Faces in manibus, quas, ubi prædam egresserant, in 4

vacuas domos et inania templa per lasciviam jaculabantur; utque exercitu vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines, et aliud
 5 cuique fas, nec quidquam illicitum. Per quatrimum Cremona suffecit. Cum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mefitis templum stetit ante mœnia,
 34 loco seu numine defensum. ✓ Hic exitus Cremonæ, anno ducentesimo octogesimo sexto a primordio sui. Condita erat Ti. Sempronio et Cornelio consulibus. Ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans
 2 Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium adolevit floruitque,
 3 bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebescente invidia, edixit, ne quis Cremonensem captivum detineret. Irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorum aspernantis. Occidi cœpere. Quod ubi enotuit, a
 4 propinquis affinibusque occulte redemptabantur. Mox rediit Cremonam reliquus populus. Reposita fora templaque munificentia municipum; et Vespasianus
 35 hortabatur. Cæterum assidere sepultæ urbis ruinis noxia tabo humus haud diu permisit. Ad tertium lapidem progressi vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa, componunt. Et victæ legiones ne, manente adhuc civili bello, ambiguae agerent, per
 2 Illyricum dispersæ. In Britanniam inde et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Julium Calenum tribunum, in Germaniam Alpinium Montanum, præfectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Æduus, uterque
 3 Vitelliani fuerant, ostentui misere. Simul transitus Alpium præsiidiis occupati, suspecta Germania, tanquam in auxilium Vitellii accingeretur.

A. D. 69.]

At Vitellius, profecto Cæcina, cum Fabium Valentem 36
paucis post diebus ad bellum impulisset, curis luxum ob-
tendebat. Non parare arma, non alloquio exercitioque
militem firmare, non in ore vulgi agere; sed umbraculis
hortorum abditus (ut ignava animalia, quibus si cibum
suggeras, jacent torpentque,) præterita, instantia, futura,
pari oblivione dimiserat. Atque illum in nemore Aricino 2
desidem et marcentem proditio Lucilii Bassi, ac defectio
classis Ravennatis percudit. Nec multo post de Cæcina 3
affertur mixtus gaudio dolor, et descivisse et ab exer-
citu vinctum. Plus apud socordem animum lætitia 4
quam cura valuit. Multa cum exultatione in urbem
reventus, frequenti concione, pietatem militum laudibus
cumulat. Publium Sabinum, prætorii præfectum, ob
amicitiam Cæcinæ vinciri jubet, substituto in locum ejus
Alfenio Varo. Mox senatum, composita in magnificen- 37
tiam oratione, allocutus, exquisitis patrum adulationibus
attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ a L.
Vitellio factum; dein cæteri, composita indignatione,
quod consul rempublicam, dux imperatorem, tantis
opibus, tot honoribus, cumulatus, amicum prodidisset,
velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem profere-
bant. Nulla in oratione cujusquam erga Flavianos 2
duces obtrectatio: errorem imprudentiamque exerci-
tuum culpantes, Vespasiani nonnisi suspensi et vitabundi
circumibant. Nec defuit qui unum consulatus diem
(is enim in locum Cæcinæ supererat,) magno cum irrisu
tribuentis accipientisque eblandiretur. Pridie Kalendas 3
Novembres Rosius Regulus iniit ejuravitque. Annota-
bant periti, nunquam antea, non abrogato magistratu,
neque lege lata, alium suffectum. Nam consul uno die
et ante fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore,
cum belli civilis præmia festinarentur.

38 Nota per eos dies Junii Blæsi mors et famosa
 2 fuit; de qua sic accepimus. Gravi corporis morbo
 æger Vitellius, Servilianis hortis, turrim vicino sitam
 collucere per noctem crebris luminibus animadver-
 tit. Sciscitanti causam, apud Cæcinam Tuscum epu-
 lari multos, præcipuum honore Junium Blæsum nun-
 3 tiatur. Cætera in majus, de apparatu et solutis in
 lasciviam animis. Nec defuere qui ipsum Tuscum
 et alios, sed crinosius Blæsum, incusarent, quod,
 4 ægro principe, lætos dies ageret. Ubi asperatum
 Vitellium, et posse Blæsum perverti, satis patuit
 iis qui principum offensas acriter speculantur, datæ
 L. Vitellio delationis partes. Ille, infensus Blæso
 æmulatione prava, quod eum, omni dedecore macu-
 losum, egregia fama anteibat, cubiculum imperatoris
 reserat, filium ejus sinu complexus et genibus acci-
 5 dens. Causam confusionis quærenti, non se proprio
 metu nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris
 preces lacrimasque attulisse. Frustra Vespasianum
 timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ
 virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris
 6 immensis spatiis arceat. In urbe ac sinu cavendum
 hostem, Junios Antoniosque avos jactantem, qui se
 stirpe imperatoria, comem ac magnificum militibus
 ostentet. Versas illuc omnium mentes, dum Vitellius,
 amicorum inimicorumque neglegens, fovet æmulum
 7 principis labores e convivio prospectantem. Redden-
 dam pro intempestiva lætitia mæstam et funebrem
 noctem, qua sciat et sentiat vivere Vitellium et impe-
 39 rare, et, si quid fato accidat, filium habere. Trepidanti
 inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam
 perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret, placuit
 2 veneno grassari. Addidit facinori fidem nobili gaudio,

A. D. 69.]

Blæsum visendo. Quin et audita est sævissima Vitellii vox, qua se (ipsa enim verba referam,) pavisse oculos spectata inimici morte jactavit. Blæso, super claritatem natalium et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, a Cæcina et primoribus partium. jam Vitellium aspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit. Sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, parum effugerat ne dignus crederetur.

Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine segnius quam ad bellum incedens, proditam a Lucilio Basso Ravennatem classem perniciousibus nuntiis accepit. Et si cœptum iter properasset, nutantem Cæcinam prævenire aut ante discrimen pugnae assequi legiones potuisset. Nec deerant qui mouerent, ut cum fidissimis per occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret. Aliis placebat, accitis ex urbe prætorii cohortibus, valida manu per-rumpere. Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit: mox utrumque consilium aspernatus, (quod iuter ancipitia deterrimum est,) dum media sequitur, nec ausus est satis nec providit.

Missis ad Vitellium literis auxilium postulat. Venere tres cohortes cum ala Britannica, neque ad fallendum aptus numerus neque ad penetrandum. Sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamia caruit, quo minus rapere illicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitem domus crederetur. Aderant vis et pecunia et ruentis fortunæ novissima libido. Adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen et præsentis ducis reverentia

- morabatur, haud diuturna vincla apud avidos periculo-
 4 rum et dedecoris securos. Eo metu et paucis, quos
 adversa non mutaverant, comitantibus, cohortes Ari-
 minum præmittit, alam tueri terga jubet: ipse flexit
 in Umbriam atque inde Etruriam, ubi, cognito pugnae
 Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset,
 atrox consilium iniit, ut, arreptis navibus, in quam-
 cunque partem Narbonensis provinciæ egressus, Gallias et
 exercitus et Germaniæ gentes novumque bellum cieret.
- 42 Digresso Valente, trepidos qui Ariminum tene-
 bant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu et missis per
 proxima litorum Liburnicis, terra marique circumvenit.
- 2 Occupantur plana Umbriæ et qua Picenus ager Hadria
 alluitur. Omnisque Italia inter Vespasianum ac Vi-
 3 tellium Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens e
 sinu Pisano, segnitia maris aut adversante vento,
 portum Herculis Monæci depellitur. Haud procul inde
 agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum pro-
 curator, fidus Vitellio, ejus sacramentum cunctis circa
 4 hostilibus nondum exuerat. Is Valentem comiter excep-
 tum, ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur,
 monendo terruit; simul cæterorum fides metu infracta.
 Namque circumjectas civitates procurator Valerius Pau-
 linus, strenuus militiæ, et Vespasiano ante fortunam
 43 amicus, in verba ejus adegerat:
- Concitisque omnibus qui exauctorati a Vitellio bellum
 sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, elaustra maris,
 præsidio tuebatur, eo gravior auctor, quod Paulino patria
 Forum Iuli, et honos apud prætorianos, quorum quondam
 tribunus fuerat. Ipsique pagani, favore municipali et
 2 futuræ potentiæ spe, juvare partes annitebantur. Quæ
 ubi paratu firma et aucta rumore apud varios Vitelli-
 anorum animos increbrueret, Fabius Valens, cum quatuor

A. D. 69.]

speculatoribus et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur; Maturo cæterisque remanere et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. Cæterum ut 3 mare tutius Valenti quam litora aut urbes, ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret quam cui fideret certus, adversa tempestate Stœchadas, Massiliensium insulas, affertur Ibi eum missæ a Paulino Liburnicæ oppressere.

Capto Valente cuncta ad victoris opes conversa, 44 initio per Hispaniam a prima Adjutrice legione orto, quæ, memoria Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et 2 Britanniam † inditus (*insitus?*) erga Vespasianum favor, quod illic secundæ legioni a Claudio præpositus et bello clarus egerat, non sine motu adjuunxit cæterarum, in quibus plerique centuriones ac milites a Vitellio proveci expertum jam principem anxii mutabant. Ea 45 discordia, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venutio, qui, super insitam ferociam et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduanam reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate; et auxerat potentiam, postquam, capto per dolum rege Caractaco, iustruxisse triumphum Claudii Cæsaris videbatur. Inde opes et rerum secundarum luxus. Spreto Venutio (is fuit maritus,) armigerum ejus Vel-3 locatum in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis, pro adultero libido reginæ et sævitia. Igitur Venutius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduanam adduxit. Tum 4 petita a Romanis præsidia. Et cohortes aëque nostræ, variis præliis, exemere tamen periculo reginam. Reg-

- 46 num Venutio, bellum nobis relictum. Turbata per eosdem dies Germania et socordia ducum *et* seditione legionum. Externa vi, perfidia sociali, prope afflicta Romana res. Id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est,) mox memorabimus.
- 2 Mota et Dacorum gens, nunquam fida, tunc sine metu, abducto e Mœsia exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta in vicem hostilia acceperere, expugnatis cohortium alarum-
- 3 que hibernis utraque Danubii ripa potiebantur. Jamque castra legionum excindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si
- 4 Dacus Germanusque diversi irrupissent. Affuit, ut sæpe alias, fortuna populi Romani, quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit; et quod Cremonæ interim
- 5 transeginus. Fonteius Agrippa ex Asia (pro consule eam provinciam annuo imperio tenuerat,) Mœsiæ præpositus est, additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias et externo bello illigari
- 47 pars consilii pacisque erat. Nec cæteræ uationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiae quondam classis præfectus, moverat. Is fuit Anicetus, Polemonis libertus, præpotens olim, et, postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis
- 2 impatiens. Igitur Vitellii nomine adscitis gentibus quæ Pontum accolaunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manus ductor, Trapezuntem vetusta fama civitatem, a Græcis in extremo
- 3 Ponticæ oræ conditam, subitus irrupit. Cæsa ibi cohors, regium auxilium olim; mox donati civitate Romana signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum retinebant. Classi quoque

A. D. 69.]

faces intulit, vacuo mari cludens, quia lectissimas Liburnicarum omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemptim vagabantur, 4 fabricatis repente navibus. Camaras vocant, arctis lateribus, latam alvum sine vinculo æris aut ferri connexas; et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augment, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prora et muta- 5 bili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est. Advertit ea res Vespasiani animum, 48 ut vexillarios e legionibus ducemque Viridium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum 2 et prædæ cupidine vagum hostem adortus coëgit in naves; effectisque raptim Liburnicis, assequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. Ac primo rex minis armisque supplicem 3 tueri: postquam merces proditionis aut bellum ostendebatur, fluxa, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque servili finis impositus.

Lætum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota 4 fluentibus, Cremonensis prælii nuntius in Ægypto assequitur. Eo properantius Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, urbem quoque externæ opis indigam fame urgeret. Namque et Africam, eodem 5 latere sitam, terra marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam ac discordiam hosti factururus. Dum hac totius orbis nutatione fortuna imperii transit, 49 Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat, satisfactum bello ratus et cætera ex facili, seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, cæteraque occulta mala patefecit. Ut captam, Italiam 2

persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque viam sibi ad potentiam struere. Utque licentia militem imbueret, interfectorum centurionum 3 ordines legionibus offerebat. Eo suffragio turbidissimus quisque delecti; nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur. Quæ seditiosa, et corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus; quod ex- 50 itiosius erat quam Vespasianum sprevisse. Cæterum propinqua hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri, Veronæ relictî: sufficere cohortes alæque et e legionibus lecti, profligato jam bello, videban- 2 tur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus anxia quod defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Pompeius Silvanus consularis: vis consiliorum penes 3 Annium Bassum legionis legatum. Is Silvanum socordem bello, et dies rerum verbis terentem, specie obsequii regebat, *ad* omniaque quæ agenda forent quieta cum industria aderat. Ad has copias e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, opti- mus quisque adsciti: classem Dalmatæ supplere.

4 Exercitus ducesque ad Fanum Fortunæ iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod motas ex urbe prætorias cohortes audierant, et teneri præsiidiis Apenninum 5 rebantur. Et ipsos, in regione bello attrita, inopia et seditiosæ militum voces terrebant, clavarium (donativi nomen est,) flagitantium. Nec pecuniam aut frumentum providerant; et festinatio atque aviditas præpediebant, 51 dum quæ accipi poterant rapiuntur. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefas-

A. D. 69.]

que irreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum a se proxima acie fratrem professus, præmium a ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem jus hominum aut ulcisci ratio belli permittebat. Distulerant tanquam majora meritum quam quæ statim exsolverentur; nec quidquam ultra traditur. Cæterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat. Nam prælio quo apud Janiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, se ipsum interfecit, ut Sisenna memorat. Tanto acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Sed hæc aliaque ex vetere memoria petita, quoties res locusque exempla recti aut solatia mali poscet, haud absurde memorabimus. Antonio ducebusque partium præmitti equites omnemque Umbriam explorari placuit, si qua Apennini juga clementius adirentur; acciri aquilas signaque et quidquid Veronæ militum foret, Padumque et mare com meatibus compleri. Erant inter duces qui necterent moras: quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoria anxius, et, ni præsens urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, instandum cœptis aut rursus cunctandi utilitates edisserens, atque ita compositus ut ex eventu rerum adversa abnueret vel prospera agnosceret. Plottium Griphum, nuper a Vespasiano in senatorium ordinem additum ac legioni præpositum, cæterosque sibi fidos apertius monuit. Hique omnes de festinatione Primi ac Vari sinistre et Muciano volentia rescripserunt. Quibus epistolis Vespasiano missis effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque ejus æstimarentur. Ægre id pati Antonius, et culpam in Mu-

cianum conferre, cujus criminationibus eviluissent per-
 icula sua. Nec sermonibus temperabat, immodicus
 2 lingua et obsequii insolens. Literas ad Vespasianum
 composuit jactantius quam ad principem, nec sine oc-
 culta in Mucianum insectatione: se Pannonicas legiones
 in arma egisse; suis stimulis excitos Mœsiæ duces,
 sua constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, in-
 3 tersepta Germanorum Rætorumque auxilia. Quod
 discordes dispersasque Vitellii legiones equestri pro-
 cella, mox p̄ditum vi per diem noctemque fudisset, id
 4 pulcherrimum et sui operis. Casum Cremonæ bello
 inputandum: majore damno, plurium urbium excidiis,
 veteres civium discordias rei publicæ stetisse. Non se
 nuntiis neque epistolis, sed manu et armis imperatori
 5 suo militare. Neque officere gloriæ eorum qui Asiam
 interim composuerunt. Illis Mœsiæ pacem, sibi salutem
 securitatemque Italiæ cordi fuisse; suis exhortationi-
 bus Gallias Hispaniasque, validissimam terrarum par-
 6 tem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in ir-
 ritum labores, si præmia periculorum soli assequantur
 qui periculis non affuerint. Nec fefellere ea Mucia-
 num: inde graves simultates, quas Antonius simpli-
 cius, Mucianus callide eoque implacabilius nutribat.

54 At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios
 cladis occultans, stulta dissimulatione remedia potius
 malorum quam mala differebat. Quippe confitenti con-
 sultantique supererant spes viresque; cum e contra-
 2 rio læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum
 apud ipsum de bello silentium; prohibiti per civitatem
 sermones, eoque plures, ac, si liceret, vere narraturi,
 3 quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces
 nostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii ex-
 ploratores circumductosque, ut robora victoris exerci-

A. D. 69.]

tus noscerent, remittendo; quos omnes Vitellius secreto percunctatus interfici jussit. Notabili constantia 4 centurio Julius Agrestis, post multos sermones quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit ut ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occulta 5 fallere Antonium tentavit, sed mandata imperatoris suumque animum professus, ut cuncta viseret, postulat. Missi qui locum prælii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium re- 6 meavit, abnuentique vera esse quæ afferret, atque ultro corruptum arguenti, “Quandoquidem,” inquit, “magno documento opus est, nec alius jam tibi aut vitæ aut mortis meæ usus, dabo cui credas.” Atque ita digres- 7 sus voluntaria morte dicta firmavit. Quidam jussu Vitellii interfectum, de fide constantiaque eadem tradidere. Vitellius, ut e somno excitus, Julium Priscum 55 et Alfenium Varum cum quatuordecim prætoriis cohortibus et omnibus equitum alis obsidere Apenninum jubet. Secuta e classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Cæteræ cohortes ad tuendam 2 urbem L. Vitellio fratri datæ. Ipse nihil e solito luxu remittens, et diffidentia properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat; fœdera sociis, Latium externis dilargiri; his tributa dimittere, alios immunitatibus juvare; denique nulla in posterum cura lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem 3 beneficiorum aderat; stultissimus quisque pecuniis mercabatur; apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari neque accipi, salva republica, poterant. Tandem 4 flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures

formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et
 56 infidis consiliis obnoxius. Concionanti (prodigiosum
 dictu,) tantum fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube
 atra diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus
 altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longe, nec
 2 ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum
 ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, impro-
 vidus consilii, quis ordo agminis, quæ cura explorandi,
 quantus arguendo trahendove bello modus, alios ro-
 gitans, et ad omnes nuntios vultu quoque et incessu
 3 trepidus, dein temulentus. Postremo tædio castrorum,
 et audita defectione Misenensis classis, Romam rever-
 tit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi dis-
 4 criminis incuriosus. Nam cum transgredi Apenni-
 num integro exercitus sui robore et fessos hieme atque
 inopia hostes aggredi in aperto foret, dum dispergit
 vires, acerrimum militem et usque in extrema obstina-
 tum trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis
 centurionum dissentientibus et, si consulerentur, vera
 5 dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitellii, ita for-
 matis principis auribus ut aspera, quæ utilia, nec quid-
 quam nisi jucundum et læsurum acciperet.

57 Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis
 etiam singulorum audacia valet,) Claudius Faventinus
 centurio, per ignominiam a Galba dimissus, ad defec-
 tionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium pro-
 2 ditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris,
 neque fidei constans neque strenuus in perfidia. Et
 Apinius Tiro, prætura functus, ac tum forte Minturnis
 agens, ducem se defectoribus obtulit. A quibus muni-
 cipia coloniæque impulsæ, præcipuo Puteolanorum in
 Vespasianum studio, contra Capua Vitellio fida, muni-
 3 cipalem æmulationem bellis civilibus miscebant. Vitel-

A. D. 69.]

lius Claudium Julianum (is uuper classem Miseneusem molli imperio rexerat,) permulcendis militum animis delegit. Data in auxilium urbana cohors et gladiatores, quibus Julianus præerat. Ut collata utrimque castra, 4
 haud magna cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupavere, mœnibus situque magis quam ipsorum ingenio tutam. Quæ ubi Vitellio 58
 cognita, parte copiarum Narniæ cum præfectis prætorii relicta, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse, æger animi, studiis militum et clamori- 2
 bus populi arma poscentis, refovebatur, dum vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, falsa specie exercitum et legiones appellat. Hortantibus libertis 3
 (nam amicorum ejus quanto quis clarior, minus fidus,) vocari tribus jubet, dantes nomina sacramento adigit. Superfluenta multitudine curam delectus in consules partitur. Servorum numerum et pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulere operam pecuniasque, etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii a metu profecta verterat in favorem; ac plerique haud perinde Vitellium quam casum locumque principatus miserabantur. Nec deerat 5
 ipse vultu, voce, lacrimis misericordiam elicere, largus promissis, et quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin et Cæsarem se dici voluit, aspernatus antea; sed tunc superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxta audiuntur. Cæterum 6
 ut omnia inconsulti impetus cœpta initiis valida spatio languescunt, dilabi paulatim senatores equitesque, primo cunctanter et ubi ipse non aderat, mox contemptim et sine discrimine, donec Vitellius, pudore irriti conatus, quæ non dabantur, remisit.

- 59 Ut terrorem Italiae possessa Mevania ac velut renatum ex integro bellum intulerat, ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus
 2 addidit. Erectus Samnis Pelignusque et Marsi æmulatione, quod Campania prævenisset, ut in novo obsequio,
 3 ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœda hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus; et vix quieto agmine nives eluctantibus patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset, quæ Flavianis ducibus non minus sæpe quam
 4 ratio affuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu et notitia locorum custodias Vitellii elapsam. Propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ; eoque inter duces assumptus est.
 5 Flavio quoque Sabino ac Domitiano patuisse effugium multi tradidere; et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant, locum ac præsidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audaciæ valetudinem causabatur: Domitiano aderat animus; sed custodes a Vitellio additi, quanquam se socios fugæ promitterent, tanquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.
- 60 Duces partium, ut Carsulas venire, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilæ signaque legionum assequerentur, et locus ipse castrorum placebat, late prospectans, tuto copiarum aggestu, florentissimis pont
 2 tergum municipiis. Simul colloquia cum Vitellianis decem millium spatio distantibus et proditio sperabatur. Ægre id pati miles, et victoriam malle quam pacem. Ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ quam
 3 periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si delibera-

A. D. 69.]

rent, acres, si desperâssent. Initia bellorum civilium fortunæ permittenda: victoriam consiliis et ratione perfici. Jam Misenensem classem et pulcherrimam 4 Campaniæ oram descivisse; nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio quam quod inter Tarracianam Narniamque jaceat. Satis gloriæ prælio Cremonensi partum, et exitio Cremonæ nimium invidiæ. Ne concupiscerent Romam capere potius quam servare. Majora illis præmia, et multo maximum decus, si incolunitatem senatui populoque Romano sine sanguine quæsissent. His ac talibus mitigati animi. Nec multo 61 post legiones venerunt. Et terrore famaue aucti exercitus Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est Interamnâ 2 proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri. Missus ex templo Varus cum expedita manu paucos repugnantium interfecit; plures, abjectis armis, veniam petivere. Quidam in castra refugi cuncta 3 formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi præsidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna, et præmiis defectorum versa fides, ac reliquum perfidiæ certamen. Crebra transfugia tribunorum centurionumque. Nam 4 gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus et Alfenius, desertis castris, ad Vitellium regressi pudore proditionis cunctos exsolverent.

Iisdem diebus Fabius Valens Urbini in custodia 62 interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent: nam pervasisse in Germanias Valentem et veteres illic novosque exercitus cedere credebant. Visa cæde in desperationem versi. 2

- Et Flavianus exercitus immane quantum animo exitium Valentis ut finem belli accepit. Natus erat Valens
- 3 Anagninæ, equestri familia. Procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere. Ludicro juvenum sub Nerone velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scite magis quam probe.
- 4 Legatus legionis et fovit Verginium et infamavit. Fonteiū Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit. Galbæ proditor, Vitellio fidus et aliorum perfidia illustratus.
- 63 Abrupta undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine decore, sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad prælium intentus ornatusque,
- 2 densis circa viam ordinibus adstiterat. Accepti in medium Vitelliani, et circumdatos Primus Antonius ele-
menter alloquitur. Pars Narniæ, pars Interamnæ subsistere jussi. Relictæ simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves et adversus contumaciam
- 3 validæ. Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis salutem et pecuniam et secreta Campaniæ offerre Vitellio, si, positis armis, seque ac
- 4 liberos suos Vespasiano permisisset. In eundem modum et Mucianus composuit epistolas; quibus plerumque fidere Vitellius, ac de numero servorum, electione litorum, loqui. Tanta torpedo invaserat animum ut, si principem eum fuisse cæteri non memi-
- 64 nissent, ipse oblivisceretur. At primores civitatis Flavium Sabinum, præfectum urbis, secretis sermonibus incitabant, victoriæ famæque partem capesseret. Esse illi proprium militem cohortium urbanarum, nec defuturas vigiliam cohortes, servitia ipsorum, fortunam
- 2 partium, et omnia prona victoribus. Ne Antonio Va-

A. D. 69.]

roque de gloria concederet. Paucas Vitellio cohortes, et mæstis undique nuntiis trepidas; populi mobilem animum, et si duceni se præbisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium 3 ne prosperis quidem parem: adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum qui urbem occupasset. Id Sabino convenire, ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut cæteri post Sabinum haberentur. Haud- 65
quaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta. Erant qui occultis suspicionibus incesserent, tanquam invidia et æmulatione fortunam fratris moraretur. Namque Flavius Sabinus, ætate prior, privatis 2 utriusque rebus auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat, et credebatur affectam ejus fidem præjuvisse, domo agrisque pignori acceptis; unde, quanquam inminente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio, mitem virum abhorre- 3 a sanguine et cædibus, eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace ponendisque per conditionem armis agitare. Sæpe domi congressi, postremo in æde Apollinis, ut fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos 4 testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur, Vitellii projectus et degener, Sabinus non insultans et miseranti propior. Quodsi tam facile suorum mentes flexisset Vitellius 66 quam ipse cesserat, incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. Cæterum ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et condiciones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes, et fidem in libidine victoris. Nec tantam 2 Vespasiano superbiam ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos. Ita periculum ex misericordia. Ipsum sane senem et prosperis adversisque satiatum: sed quod nomen, quem statum filio ejus

- 3 Germanico fore? Nunc pecuniam et familiam et beatos Campaniæ sinus promitti: sed ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus securitatem, nisi extincto æmulatore, redi-
- 4 turam. Fabium illis Valentem, captivum et casibus dubiis reservatum, prægravem fuisse: nedum Primus ac Fuscus et specimen partium Mucianus ullam in Vitel-
- 5 lium nisi occidendi licentiam habeant. Non a Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos, nisi forte Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, cum Vitellius collega Claudio foret.
- 6 Quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiæ domus honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur. Perstare militem, superesse
- 7 studia populi. Denique nihil atrocius eventurum quam in quod sponte ruat. Moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per lubibrium et contumelias effundant an per virtutem.
- 67 Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. ✓ Obruçbatur animus miseratione curaque, ne pertinaçibus armis minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis.
- 2 Erat illi et fessa ætate parens; quæ tamen, paucis ante diebus, opportuna morte excidium domus prævenit, nihil principatu filii assecuta nisi luctum et bonam famam. XV. Kalendas Januarias, audita defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, pullo
- 3 amictu Palatio degreditur, mæsta circum familia. Simul ferebatur lecticula parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandæ et intempestivæ;
- 68 miles minaci silentio. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor quem non commoveret illa facies, Romanum principem et generis humani paulo ante dominum, relicta fortunæ suæ sedc, per populum, per

A. D. 69.]

urbem exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. Repentina vis dictatorem Cæsarem oppres- 2
 serat, occultæ Caium insidiæ; nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant; Piso et Galba tanquam in acie cecidere. In sua concione Vitellius, inter 3
 suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et præsentî mæstitiæ congruentia locutus, cedere se pacis et reipublicæ causa—retinerent tantum memoriam sui, fratremque et conjugem et innoxiam liberorum ætatem miserarentur—, simul filium protendens, modo singulis modo universis commendans, postremo fletu præpediente, adsistenti consuli (Cæcilius Simplex erat,) exsolutum a latere pugionem, velut jus necis vitæque civium, reddebat. Aspernante consule, reclamantibus 4
 qui in concione adstiterant, ut in æde Concordiæ positurus insignia imperii, domumque fratris petiturus discessit. Major hic clamor obsistentium penetibus 5
 privatis, in Palatium vocantium. Interclusum aliud iter, idque solum quod in Sacram viam pergeret patebat. Tum consilii inops in Palatium rediit. Præ-6
 venerat rumor ejurari ab eo imperium, scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis ut militem cohiberent. Igitur tanquam omnis respublica in Vespasiani 69
 sinum cecisset, primores senatus et plerique equestri ordinis omnisque miles urbanus et vigiles domum Flavii Sabini complevere. Illuc de studiis vulgi et minis Germanicarum cohortium affertur. Longius jam 2
 progressus erat quam ut regredi posset; et suo quisque metu, ne disiectos eoque minus validos Vitelliani consecrarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed, 3
 quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. Circa lacum Fundani descendentibus, qui Sabinum comitabantur,

armatis occurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi prælium improvise tumultu, sed prosperum 4 Vitellianis fuit. Sabinus re trepida, quod tutissimum e præsentibus, arcem Capitolii inedit mixto milite et quibusdam senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam, victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam feminae, inter quas maxime insignis Verulana Gratilla, neque liberos neque propin-

5 quos sed bellum secuta. Vitellianus miles socordi custodia clausos circumdedit; eoque, concubia nocte, suos liberos Sabinus et Domitianum fratris filium in Capitolium accivit, misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui circumsideri ipsos et, ni subveniretur, aretas 6 res nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut digredi sine noxa potuerit: quippe miles Vitellii, adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat, et libernus imber repente fusus oculos auresque impedi-

70 bat. Luce prima Sabinus, antequam in vicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem e primipularibus ad Vitellium misit cum mandatis et questu quod pacta turbarentur. Simulationem prorsus et inaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot illustres viros.

2 Cur enim e Rostris fratris domum, imminentem foro et irritandis hominum oculis, quam Aventinum et penates uxoris pctisset? Ita privato, et omnem principatus 3 speciem vitanti, convenisse. Contra Vitellium in Palatium, in ipsam imperii arcem regressum; inde armatum agmen emissum; stratam innocentium cædibus celeberrimam urbis partem; ne Capitolio quidem abs-

4 tineri. Togatum nempe se et unum e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium præliis legionum, captivitatibus urbium, deditioibus cohortium judica-

A. D. 69.]

tur, jam Hispaniis Germanisque et Britannia desciscitentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem et concordiam victis utilia, victoribus tantum pulchra esse. Si conventionis pæniteat, non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani vix puberem: quantum occisis uno sene et uno juvene profici? Iret obviam legionibus, et de summa rerum illic certaret: cætera secundum eventum prælii cessura. Trepidus 6 ad hæc Vitellius pauca purgandi sui causa respondit, culpam in militem conferens, cujus nimio ardori inparem esse modestiam suam. Et monuit Martialem ut per secretam ædium partem occulte abiret, ne a militibus internuntius invisæ pacis interficeretur. Ipse neque jubendi neque vetandi potens, non jam imperator sed tantum belli causa erat. Vixdum regresso in 71 Capitolium Martiale furens miles aderat, nullo duce, sibi quisque auctor. Cito agmine forum et imminetia foro templa prætervecti erigunt aciem per adversum collem usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant 2 antiquitus porticus in latere clivi, dextræ subeuntibus; in quarum tectum egressi saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque illis manus nisi gladiis armatæ; et accessere tormenta aut missilia tela longum videbatur. Faces in prominentem porticum jecere. Et seque 3 bantur ignem, ambustasque Capitolii fores penetrâssent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu vice muri objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli et qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Improvisa utra 4 que vis; propior atque acrior per asyllum iugruebat. Nec sisti poterant scandentes per conjuncta ædificia, quæ, ut in multa pace, in altum edita solum Capitolii

5 æquabant. Hic ambigitur, ignem tectis oppugnatores
 injecerint an obsessi, quæ crebrior fama, nitentes ac
 progressos depulerint. Inde lapsus ignis in porticus
 appositas ædibus; mox sustinentes fastigium aquilæ
 vetere ligno traxerunt flammam alueruntque. Sic Ca-
 pitolium, clausis foribus, indefensum et indireptum
 72 conflagravit. Id facinus post conditam urbem luctuo-
 sissimum fœdissimumque reipublicæ populi Romani
 accidit, nullo externo hoste, propitiis, si per mores
 nostros liceret, deis, sedem Jovis Optimi Maximi aus-
 picato a majoribus, pignus imperii, conditam, quam
 non Porsenna dedita urbe, neque Galli capta, temerare
 2 potuissent, furore principum excindi. Arserat et ante
 Capitolium civili bello, sed fraude privata: nunc palam
 obsessum, palam incensum, quibus armorum causis, quo
 3 tantæ cladis pretio stetit? Pro patria bellavimus? Vo-
 verat Tarquinius Priscus rex bello Sabino, jeceratque
 fundamenta spe magis futuræ magnitudinis quam quo
 4 modicæ adhuc populi Romani res sufficerent. Mox
 Servius Tullius sociorum studio, dein Tarquinius Su-
 perbus, capta Suessa Pometia, hostium spoliis ex-
 5 struxere. Sed gloria operis libertati reservata: pulsis
 regibus Horatius Pulvillus iterum consul dedicavit, ea
 6 opes ornarent potius quam augerent. Iisdem rursus
 vestigiis situm est, postquam, interjecto quadringen-
 torum quindecim annorum spatio, L. Scipione C. Nor-
 7 bano consulibus flagraverat. Curam victor Sulla sus-
 cepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus
 negatum. Lutatii Catuli nomen inter tot Cæsarum
 opera usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cre-
 73 mabatur. Sed plus pavoris obsessis quam obsessoribus
 intulit. Quippe Vitellianus miles neque astu neque

A. D. 69.J

constantia inter dubia indigebat: ex diverso trepidi milites, dux segnis et velut captus animi, non lingua non auribus competere; neque alienis consiliis regi, neque sua expedire; huc illuc clamoribus hostium circumagi; quæ jusserat, vetare, quæ vetuerat, jubere. Mox (quod in perditis rebus accidit,) omnes præcipere, 2 nemo exsequi. Postremo, abjectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci 3 militarium virorum, inter quos maxime insignes Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi obruncantur. Flavium 4 Sabinum inermem neque fugam cœptantem circumstant, et Quintium Atticum consulem, umbra honoris et suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum, pro Vespasiano magifica, probrosa adversus Vitellium jecerat. Cæteri per varios casus elapsi, qui- 5 dam servili habitu, alii fide clientium contacti et inter sarcinas abditi. Fuere qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve audaciam pro latebra haberent. Domitianus prima 74 irruptione apud ædituum occultatus, sollertia liberti lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum delituit. Ac potiente rerum patre disjecto 2 æditui contubernio, modicum sacellum Jovi Conservatori aramque posuit casus suos in marmore expressam; mox imperium adeptus Jovi Custodi templum ingens seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus, 3 onerati catenis et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus qui jus cædis et præmia enavatae operæ petebant. Clamore a proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini

- 4 exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus Palatii Vitellium et preces parantem pervicere, ut absisteret. Tum confossum collaceratumque et absciso capite truncum corpus Sabini in Gemonias 75 trahunt. Hic exitus viri haud sane spernendi. Quinque et triginta stipendia in republica fecerat, domi militiæque clarus. Innocentiam justitiamque ejus non argueres; sermonis nimius erat: id unum septem annis quibus Mœsiam, duodecim quibus præfecturam urbis 2 obtinuit, calumniatus est rumor. In fine vitæ alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani decus domus penes Sabinum erat. 3 Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique etiam paci consultum, dirempta æmulatione inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris, 4 alter consortem imperii cogitaret. Sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus ac velut vicem reddens, quod interrogantibus quis Capitolium incendisset se reum Atticus obtulerat, eaque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse et a partibus Vitellii amolitus videbatur.
- 76 Iisdem diebus L. Vitellius, positus apud Feroniam castris, excidio Tarracinae imminebat, clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia neque 2 periculum in aperto audebant. Præerat, ut supra memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lascivia socordiaque gladiatorum magis quam ducum similes. Non vigiliis agere, non intuta mœnium firmare: noctu dieque fluxi et amœna litorum personantes, in ministerium luxus dispersis militibus, 3 de bello tantum inter convivia loquebantur. Paucos

A. D. 69.]

ante dies discesserat Apinius Tiro, donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis plus invidiæ quam virium partibus addebat. Interim ad L. Vitellium ser- 77
vus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, si præsi-
dium acciperet, vacuam arcem traditurum. Multa nocte
cohortes expeditas summis montium jugis super caput
hostium sistit. Inde miles ad cædem magis quam ad
pugnam decurrit. Sternunt inermos aut arma ca-
pientes, et quosdam somno excitos, cum tenebris, pa-
vore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur.
Pauci gladiatorum resistentes neque inulti cecidere. 3
Cæteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine
implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine
Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicæ inter primum
tumultum evasere, in quibus præfectus classis Apolli-
naris; reliquæ in litore captæ, aut nimio ruentium
onere pressas mare hausit. Julianus, ad L. Vitellium 4
perductus, et verberibus fœdatus, in ore ejus jugulatur.
Fuere qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent,
tanquam gladio militari cincta inter luctum cladesque
expugnata Tarracinæ superbe sæveque egisset. Ipse
lauream gestæ prospere rei ad fratrem misit, percunc-
tatus statim regredi se an perdomandæ Campaniæ
insistere juberet. Quod salutare non modo partibus 5
Vespasiani sed reipublicæ fuit. Nam si recens vic-
toria miles, et super insitam pervicaciam secundis ferox,
Romam contendisset, haud parva mole certatum nec
sine exitio urbis foret. Quippe L. Vitellio, quamvis
infami, inerat industria; nec virtutibus, ut boni, sed
quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.

Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus 78
Narnia Vespasiani exercitus festos Saturni dies Oriculi
per otium agitabat. Causa tam pravæ moræ, ut Mu-

2 cianum opperirentur. Nec defuere qui Antonium
 suspicionibus arguerent tanquam dolo cunctantem,
 post secretas Vitellii epistolas, quibus consulatum et
 nubilem filiam et dotales opes pretium prodicionis of-
 3 ferebat. Alii ficta hæc et in gratiam Muciani com-
 posita. Quidam omnium id ducum consilium fuisse,
 ostentare potius urbi bellum quam inferre, quando
 validissimæ cohortes a Vitellio descivissent, et, abscisis
 4 omnibus præsiidiis, cessurus imperio videbatur. Sed
 cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini corrupta, qui,
 sumptis temere armis, munitissimam Capitolii arcem, et
 ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, adversus
 tres cohortes tueri nequivisset. Haud facile quis uni
 5 assignaverit culpam, quæ omnium fuit. Nam et Muci-
 anus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius
 præpostero obsequio, vel dum regerit invidiam, crimen
 meruit; cæterique duces, dum peractum bellum putant,
 6 finem ejus insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis,
 cum mille equitibus præmissus, ut transversis itineribus
 per agrum Sabinum Salaria via urbem introiret, satis
 maturaverat, donec obsessi Capitolii fama cunctos simul
 79 exciret. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo
 jam noctis, serum auxilium venit. Illic interfectum Sa-
 binum, conflagrâsse Capitolium, tremere urbem, mæsta
 omnia accepit; plebem quoque et servitia pro Vitellio
 2 armari nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre præ-
 lium adversum fuerat. Namque incautum et tanquam
 ad victos ruentem Vitelliani, interjectus equiti pedes,
 3 excepere. Pugnatum haud procul urbe, inter ædificia
 hortosque et aufractus viarum; quæ, gnara Vitellianis,
 incomperta hostibus metum fecerant. Neque omnis
 eques concurs, adjunctis quibusdam qui nuper apud
 Narniam dediti fortunam partium speculabantur. Ca-

A. D. 69.]

pitur præfectus alæ Tullius Flavianus ; cæteri fœda fuga
 consternantur, non ultra Fidenas secutis victoribus.
 Eo successu studia populi aucta ; vulgus urbanum arma 80
 cepit. Paucis scuta militaria ; plures, raptis, quod cui-
 que obvium, telis, signum pugnae exposcunt. Agit
 grates Vitellius, et ad tuendam urbem prorumpere jubet.
 Mox, vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut 2
 prætexto reipublicæ concordiam pacemque suaderent.
 Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occur- 3
 rerant, extremum discrimen adiere, aspernante milite
 conditiones pacis. Vulneratur prætor Arulenus Rus-
 ticus. Auxit invidiam, super violatum legati prætoris-
 que nomen, propria dignatio viri. Palantur comites, 4
 occiditur proximus licitor, dimovere turbam ausus : et
 ni dato a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam in
 exteris gentes legatorum jus ante ipsa patriæ mœnia
 civilis rabies usque in exitium temerâsset. Æquioribus 5
 animis accepti sunt qui ad Antonium venerant, non quia
 modestior miles, sed duci plus auctoritatis. Miscuerat 81
 se legatis Musonius Rufus, equestris ordinis, studium
 philosophiæ et placita Stoicorum æmulatus ; cœpta-
 batque permixtus manipulis, bona pacis ac belli discrimina
 disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, 2
 pluribus tædio ; nec deerant qui propellerent proculca-
 rentque, ni admonitu modestissimi ejusque, et aliis mi-
 nitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviæ 3
 fuere et virgines Vestales cum epistolis Vitellii ad
 Antonium scriptis. Eximi supremo certamini unum
 diem postulabat : si moram interjecissent, facilius omnia
 conventura. Virgines cum honore dimissæ ; Vitellio 4
 rescriptum, Sabini cæde et incendio Capitolii dirempta
 belli commercia. Tentavit tamen Antonius vocatas ad 82
 concionem legiones mitigare, ut, castris juxta pontem

Mulvium positis, postera die urbem ingrederentur. Ratio cunctandi, ne asperatus prælio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum
 2 consuleret. Sed omnem prolationem ut inimicam victoriæ suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quanquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis
 3 exercitus fecerant. Tripertito agmine pars, ut adstiterat, Flaminia via, pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat. Plebs, invectis equitibus, fusa; miles Vitellianus trinis
 4 et ipse præsiidiis occurrit. Prælia ante urbem multa et varia, sed Flavianis, consilio ducum præstantibus, sæpius prospera. Ii tantum conflictati sunt qui in partem sinistram urbis ad Sallustianos hortos, per
 5 angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani ad serum usque diem saxis pilisque subeuntes arcebant, donec ab equitibus, qui
 6 porta Collina irruerant, circumvenirentur. Concurrere et in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis fortuna et parta toties victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant; et, quanquam pulsi, rursus in urbe con-
 83 gregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat. Quoties pars altera inclinasset, abditos in tabernis aut si quam in domum perfugerant, erui jugularique expostulantes parte majore prædæ potiebantur: nam, milite ad sanguinem et cædes ob-
 2 verso, spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis urbe tota facies. Alibi prælia et vulnera, alibi balinæ popinæque; simul cruor et strues corporum, juxta scorta et scortis similes; quantum in luxurioso otio libidinum, quidquid in acerbissima captivitate scelerum, prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et

A. D. 69.]

lascivire. Confluxerant ante armati exercitus in urbe, 3
bis Lucio Sulla, semel Cinna victoribus; nec tunc
minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne
minimo quidem temporis voluptates intermissæ. Velut
festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant,
fruebantur, nulla partium cura, malis publicis læti. .

Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, 84
quæ acerrimus quisque ut novissimam spem retinebant.
Eo intentius victores, præcipuo veterum cohortium
studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta
simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres, fa-
cesque, quidquid tot præliis laboris ac periculi hau-
sissent, opere illo consummari clamitantes. Urbem 2
senatui ac populo Romano, templa dīs reddita: pro-
prium esse militis decus in castris. Illam patriam, illos
penates. Ni statim recipiantur, noctem in armis agen-
dam. Contra Vitelliani, quanquam numero fatoque 3
disparēs, inquietare victoriam, morari pacem, domos
arasque cruore fœdare, suprema victis solatia amplex-
tebantur. Multi semianimes super tures et propug-
nacula mœnium exspiravere. Convulsis portis reliquus
globus obtulit se victoribus; et cecidere omnes con-
trariis vulneribus, versi in hostem: ea cura etiam
morientibus decori exitus fuit. Vitellius, capta urbe, 4
per aversam Palatii partem Aventinum in domum uxoris
sellula defertur, ut, si diem latebra vitavisset, Tarracinam
ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate in- 5
genii, et (quæ natura pavoris est,) cum omnia metuenti
præsentia maxime displicerent, in Palatium regreditur
vastum desertumque, dilapsis etiam infimis servitorum
aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo et 6
tacentes loci; tentat clausa, inhorrescit vâcuus; fes-
susque misero errore, et pudenda latebra semet occul-
tans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur.

- 7 Vinctæ pone tergum manus; laniata veste, fœdum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrimante: deformitas exitus misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibrio eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni
- 85 amputavit ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque Rostra aut Galbæ occisi locum contueri, postremo ad Gemonias,
- 2 ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Una vox non degeneris animi excepta, cum tribuno insultanti se tamen imperatorem ejus fuisse respondit. Ac deinde ingestis vulneribus concidit. Et vulgus eadem pravitate
- 86 insectabatur interfectum, qua foverat viventem. Patria illi Luceria. Septimum et quinquagesimum ætatis annum explebat. Consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores nulla sua industria, sed cuncta
- 2 patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere qui ipsum non noverant. Studia exercitus raro cuiquam bonis artibus quæsita perinde affuere quam huic
- 3 per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias dum magnitudine munerum, non constantia morum
- 4 contineri putat, meruit magis quam habuit. Reipublicæ haud dubie intererat Vitellium vinci: sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent.
- 5 Præcipiti in occasum die, ob pavorem magistratum senatorumque, qui dilapsi ex urbe aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum et Cæsarem consalutatam, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

HISTORIARUM

LIBER QUARTUS

INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat quam pax 1
cœperat. Armati per urbem victores implacabili odio
victos consecrabantur. Plenæ cædibus viæ, cruenta fora
templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtu-
lerat. Ac mox, augescente licentia, scrutari ac protra- 2
here abditos; si quem procerum habitu et juvena
conspexerant, obtruncare, nullo militum aut populi
discrimine. Quæ sævitia recentibus odiis sanguine
explebatur, dein verterat in avaritiam. Nihil usquam 3
secretum aut clausum sinebant, Vitellianos occultari
simulantes. Initium id perfringendarum domuum, vel,
si resisteretur, causa cædis; nec deerat egentissimus
quisque e plebe et pessimi servitiorum prodere ultro
dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique 4
lamenta, conclamationes et fortunæ captæ urbis, adeo
ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petu-
lantia desideraretur. Duces partium accendendo civili 5
bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in
turbas et discordias pessimo cuique plurima vis; pax et
quies bonis artibus indigent. Nomen sedemque Cæ- 2
saris Domitianus acceperat, nondum ad curas iutentus,

2 sed stupris et adulteris filium principis agebat. Præ-
 fectura prætorii penes Arrium Varum, summa potentia
 in Primo Antonio. Is pecuniam familiamque e prin-
 3 cipis domo quasi Cremonensem prædam rapere. Cæteri
 modestia vel ignobilitate ut in bello obsecuri, ita præ-
 miorum expertes. Civitas, pavida et servitio parata,
 occupari redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohör-
 4 tibus exstinguique reliqua belli postulabat. Præmissi
 Ariciam equites; agmen legionum intra Bovillas stetit.
 Nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio
 victoris permittere, et miles infelicia arma haud minus
 5 ira quam metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus
 armatis, per urbem incessit, nemo supplici vultu, sed
 tristes et truces et adversum plausus ac lasciviam
 6 insultantis vulgi immobiles. Paucos erumpere ausos
 circumjecti pressere; cæteri in custodiam conditi, nihil
 quisquam locutus indignum, et, quanquam inter adversa,
 7 salva virtutis fama. Dein Lucius Vitellius interficitur,
 par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior, nec
 perinde prosperis socius quam adversis abstractus.
 3 Iisdem diebus Lucilius Bassus cum expedito equite ad
 componendam Campaniam mittitur, discordibus munic-
 piorum animis magis inter semet quam contumacia
 adversus principem. Viso milite quies; et minoribus
 2 coloniis impunitas. Capuæ legio tertia hiemandi causa
 locatur, et domus illustres afflictæ, cum contra Tarraci-
 nenses nulla ope juvantur. Tanto proclivius est
 injuriæ quam beneficio vicem exsolvere, quia gratia
 3 oneri, ultio in quæstu habetur. Solatio fuit servus
 Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium
 diximus, patibulo affixus in iisdem annulis quos, acceptos
 4 a Vitellio, gestabat. At Romæ senatus cuncta princi-
 pibus solita Vespasiano decernit, lætus et spei certus,

A. D. 69.]

quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Ægyptum, Judæam, Syriamque et omnes provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani literæ, tanquam manente bello scriptæ. Ea prima specie forma: cæterum ut princeps loquebatur, civilia de se et reipublicæ egregia. Nec senatus obsequium deerat: ipsi consulatus cum Tito filio, prætura Domitiano et consulare imperium decernuntur. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quæ materiam sermonibus præbuere. Si privatus esset, cur publice loqueretur? Potuisse eadem paucos post dies loco sententiæ dici. Ipsa quoque insectatio in Vitellium sera et sine libertate. Id vero erga rempublicam superbum, erga principem contumeliosum, quod in manu sua fuisse imperium donatumque Vespasiano jactabat. Cæterum invidia in occulto, adulatio in aperto erant. Multo cum honore verborum Muciano triumphalia de bello civium data: sed in Sarmatas expeditio fingebatur. Adduntur Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio Varo prætorialia insignia. Mox deos respexere; restitutum Capitolium placuit. Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit: cæteri vultu manique, pauci, quibus conspicua dignitas aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, prætorem designatum, ventum, prompsit sententiam ut honorificam in bonum principem, falsa aberant, et studiis senatus attollebatur. Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium et magnæ gloriæ fuit.

Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri sæpius memorandi, ut vitam studiaque ejus,

2 et quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius
 Priscus † [regione Italiæ,] Carecinæ (*Tarracina* ?) mu-
 nicipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset,
 ingenium illustre altioribus studiis juvenis admodum
 dedit, non ut plerique, *ut* nomine magnifico segne otium
 velaret, sed quo firmior adversus fortuita rempublicam
 3 capesseret. Doctores sapientiæ secutus est qui sola
 bona quæ honesta, mala tantum quæ turpia, potentiam,
 nobilitatem, cæteraque extra animum, neque bonis neque
 4 malis annumerant. Quæstorius adhuc, a Pæto Thrasea
 gener delectus, e moribus soceri nihil æque ac liber-
 tatem hausit, civis, senator, maritus, gener, amicus,
 cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti
 6 pervicax, constans adversus metus. Erant quibus ap-
 petentior famæ videretur, quando etiam sapientibus
 cupido gloriæ novissima exuitur. Ruina soceri in
 exsilium pulsus, ut Galbæ principatu rediit, Marcellum
 2 Eprium, delatorem Thraseæ, accusare aggreditur. Ea
 ultio, incertum major an justior, senatum in studia
 diduxerat: nam si caderet Marcellus, agmen reorum
 sternebatur. Primo minax certamen, et egregiis utrius-
 3 que orationibus testatum. Mox dubia voluntate Galbæ,
 multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus, variis,
 ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem
 laudantium aut constantiam requirentium.

4 Cæterum eo senatus die quo de imperio Vespasiani
 censebant, placuerat mitti ad principem legatos. Hinc
 inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus
 eligi nominatim a magistratibus juratis, Marcellus
 urnam postulabat; quæ consulis designati sententia
 7 fuerat. Sed Marcelli studium proprius rubor excita-
 bat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paulatimque per altercationem ad continuas et infestas

A. D. 69.]

orationes proveci sunt, quærente Helvidio quid ita Marcellus iudicium magistratum pavesceret: esse illi pecuniam et eloquentiam, quibus multos anteiret, ni memoria flagitiorum urgueretur. Sorte et urna mores non discerni: suffragia et existimationem senatus re-
 perta, ut in cuiusque vitam famamque penetrarent. Pertinere ad utilitatem reipublicæ, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum 3
 Thræsea, Sorano, Sentio; quorum accusatores, etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere. Hoc senatus iudicio velut admoneri principem quos probet, quos reformidet. Nullum majus boni imperii instru- 4
 mentum quam bonos amicos esse. Satis Marcello quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit: frueretur præmiis et impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret. Marcellus non suam sententiam impug- 8
 nari, sed consulem designatum censuisse dicebat, secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus possissent, ne ambitioni aut inimicitii locus foret. Nihil 2
 evenisse cur antiquitus instituta exolescerent, aut principis honor in cuiusquam contumeliam verteretur; sufficere omnes obsequio. Id magis vitandum, ne pervicacia quorundam irritaretur animus novo principatu sus-
 pensus, et vultus quoque ac sermones omnium circum-
 spectans. Se meminisse temporum quibus natus sit, 3
 quam civitatis formam patres avique instituerint; ulteriora mirari, præsentia sequi; bonos imperatores voto expetere, qualescunque tolerare. Non magis sua 4
 oratione Thræseam quam iudicio senatus afflictum: sævitiam Neronis per ejusmodi imagines illusisse, nec

- minus sibi anxiam talem amicitiam quam aliis exsilium.
- 5 Denique constantia, fortitudine, Catonibus et Brutis æquaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu qui simul servierit. Suadere etiam Prisco ne supra principem scanderet, ne Vespasianum senem triumphalem,
- 6 juvenum liberorum patrem, præceptis coërceret. Quomodo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere. Hæc, magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis
- 7 accipiebantur. Vicit pars quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum annitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ, si ipsi eligerentur.
- 9 Secutum aliud certamen. Prætores ærarii, (nam tum a prætoribus tractabatur ærarium.) publicam paupertatem questi, modum impensis postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem, principi reservabat: Helvidius
- 2 arbitrio senatus agendum censuit. Cum perrogarent sententias consules, Volcatius Tertullinus, tribunus plebis, intercessit, ne quid super tanta re, principe
- 3 absente, statueretur. Censuerat Helvidius ut Capitolium publice restitueretur, adjuvaret Vespasianus. Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde
- 10 oblivio transmisit: fuere qui et meminissent. Tum invectus est Musonius Rufus in Publium Celerem, a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum arguebat. Ea cognitione renovari odia accusationum
- 2 videbantur. Sed vilis et nocens reus protegi non poterat: quippe Sorani sancta memoria; Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amicitiae, cujus se magistrum ferebat. Proxi-

A. D. 69.]

mus dies causæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius quam Priscus et Marcellus cæterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud 11 victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non princeps in civitate essent, Mucianus, urbem ingressus, cuncta simul in se traxit. Fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis vultu tegetur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se transtuleratque. Ille unus ambiri, coli. Nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim principis amplecti, nomen remittere. Plurimum 3 terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius Caii Pisonis, nihil ausus: sed nomen iusigne et decora ipsi juventa rumore vulgi celebrabantur, erantque in civitate adhuc turbida et novis sermonibus læta qui principatus inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani custodia militari cinctus, 4 ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem, Appia via, fuso per venas sanguine exstinguitur. Julius Priscus, prætoriarum 5 sub Vitellio cohortium præfectus, se ipse interfecit, pudore magis quam necessitate. Alfenius Varus ignavia infamiaeque suæ superfuit. Asiaticus enim (is libertus,) malam potentiam servili supplicio expiavit.

Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicæ famam 12 nequaquam mæsta civitas excipiebat; cæsos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias, non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi donec trans Rhenum agebant, 2 pars Chattorum, seditione domestica pulsi, extrema

Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam juxta sitam occupavere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum, attriti viros tantum armaque imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium

3 regebant. Erat et domi delectus eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turnis

13 Rhenum perrumpere. Julius Paulus et Claudius Civilis, regia stirpe, multo cæteros anteibant. Paulum Fonteius Capito falso rebellionis crimine interfecit. Injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem et a Galba absolutus sub Vitellio rursus discrimen adit, flagitante supplicium ejus exercitu. Inde causæ irarum, spesque

2 ex malis nostris. Sed Civilis ultra quam barbaris solitum ingenio sollers, et Sertorium se aut Hannibalem ferens simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque partium prætendit, missis sane ad eum Primi Antonii literis, quibus avertere accita Vitellio auxilia et tumultus Germanici specie

3 rētentare legiones jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo et reipublicæ cura, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armatorum millia Italiam

14 irrupissent. Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cætera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit: jussu Vitellii Batavorum juvenus ad delectum vocabatur, quem, suapte natura gravem, onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut

2 invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. Rursus impubes sed forma conspicui (et est plerisque proccra

A. D. 69.]

pueritia,) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia; et compositæ seditionis auctores perpulere ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos 3 vulgi, specie epularum sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus injurias et raptus et cætera servitii mala enumerat. “Neque enim societatem, ut olim, sed tan-4 quam mancipia haberi. Quando legatum, gravi quidem comitatu et superbo cum imperio, venire? Tradi se præfectis centurionibusque; quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari, exquirique novos sinus et varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi 5 a parentibus, fratres a fratribus velut supremum dividantur. Nunquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis quam prædam et senes. Attollerent tantum oculos, et inania legionum nomina ne pavescerent. At sibi robur peditum equitumque, consanguineos 6 Germanos, Gallias idem cupientes. Ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguan fortunam Vespasiano imputaturos: victoriæ rationem non reddi.” Magno cum assensu auditus, barbaro ritu et patriis 15 exsecrationibus universos adigit. Missi ad Canninefates qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, lingua, virtute, par Batavis; numero superantur. Mox occultis nuntiis pellexit Britannica 2 auxilia, Batavorum cohortes missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac tum Mogontiaci agentes. Erat in Canninefatibus stolidæ audaciæ Brinno, claritate natalium insigni. Pater ejus, multa hostilia ausus, Caiaurum expeditionum ludibrium impune spreverat. Igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (Transrhenana gens 4

est,) duarum cohortium hiberna, proxima occupatu,
 Oceano irrumpit. Nec præviderant impetum hostium
 milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum
 5 erat. Capta igitur ac direpta castra. Dein vagos,
 et pacis modo effusos, lixas negotiatoresque Romanos
 invadunt. Simul excidiis castellorum imminebant; quæ
 a præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequi-
 6 bant. Signa vexillaque et quod militum in superiorem
 insulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari,
 nomen magis exercitus quam robur: quippe, viribus
 cohortium abductis, Vitellius e proximis Nerviorum
 Germanorumque pagis segnem numerum armis onera-
 16 verat. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro
 præfectos quod castella deseruissent: "sese cum co-
 horte, cui præerat, Canninefatem tumultum compressu-
 2 rum; illi sua quisque hiberna repeterent." Subesse
 fraudem consilio et dispersas cohortes facilius opprimi,
 nec Brinnonem ducem ejus belli sed Civilem esse patuit,
 erumpentibus paulatim indiciiis, quæ Germani, læta bello
 3 gens, non diu occultaverant. Ubi insidiæ parum ces-
 sere, ad vim transgressus Canninefates, Frisios, Batavos
 propriis cuneis componit. Directa ex diverso acies
 haud procul a flumine Rheno, et obversis in hostem
 4 navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant. Nec
 diu certato Tungrorum cohors signa ad Civilem trans-
 tulit; percussique milites improvisa proditione a sociis
 5 hostibusque cædebantur. Eadem etiam navibus per-
 fidia. Pars remigum e Batavis, tanquam imperitia,
 officia nautarum propugnatorumque impediabant. Mox
 contra tendere, et puppes hostili ripæ objicere. Ad
 postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem
 volentes, trucidant donec universa quatuor et viginti
 17 navium classis transfugeret aut caperetur. Clara ea

A. D. 69.]

victoria in præsens, in posterum usui; armaque et naves, quibus indigebant, adepti magna per Germanias Galliasque fama libertatis auctores celebrabantur. Germaniæ statim misere legatos auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates remittendo, cohortibus, abire an manere mallet, data potestate. Mancen-3 tibus honorata militia, digredientibus spolia Romanorum offerebantur. Simul secretis sermonibus admonebat malorum quæ tot annis perpassi miseram servitutem falso pacem vocarent. “Batavos, quanquam tributo-4 rum expertes, arma contra communes dominos cepisse. Prima acie fusum victumque Romanum. Quid si Galliæ jugum exuant? Quantum in Italia reliquum? Provinciarum sanguine provincias vinci. Ne Vindicis 5 aciem cogitent: Batavo equite protritros Æduos Arvernorumque; fuisse inter Verginii auxilia Belgas, vereque reputantibus Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris disciplinæ in castris Romanorum viguerit. Esse secum 6 veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent Syria Asiaque et suetus regibus Oriens: multos adhuc in Gallia vivere ante tributa genitos. Nuper certe, cæso Quintilio Varo, pulsam e 7 Germania servitutem, nec Vitellium principem, sed Cæsarem Augustum bello provocatum. Libertatem natura etiam mutis animalibus datam, virtutem proprium hominum bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui occupatos, integri fessos. Dum alii Vespasianum alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque.” Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Horde-

onius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit.

2 Ubi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula Romanum nomen trepidi nuntii afferebant, Munium Lupercum legatum (is duarum legionum

3 hibernis præerat,) egredi adversus hostem jubet. Lupercus legionarios e præsentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites, haud longe agentes, raptim transmisit, addita Batavorum ala, quæ, jam pridem corrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsa acie Romanis,

4 majore pretio fugeret. Civilis captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque

5 pulsus pudorem. Ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies, nequaquam par a legionibus cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa. Sed legionarius miles, quanquam rebus trepidis, arma ordinesque

6 retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœda fuga dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani; et fuit interim effugium legionibus in castra

7 quibus Veterum nomen est. Præfectus alæ Batavorum Claudius Labeo, oppidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.

19 Iisdem diebus Batavorum et Canninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus a Civile nuntius assequitur. Intumuere statim superbia ferociaque, et pretium itineris donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum, promissa sane a Vitellio, postulabant, non ut assequerentur, sed causam seditioni.

2 Et Flaccus multa concedendo nihil aliud effecerat, quam

A. D. 69.]

ut acrius exposcerent quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit num obsequium abnuentes vi coërceret. Mox insita ignavia et trepidis ministris, quos ambiguus 3 auxiliorum animus et subito delectu suppletæ legiones angebant, statuit continere intra castra militem: dein pænitentia, et arguentibus ipsis qui suaserant, tanquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum hæsurum. Et opprimi 4 poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque literis Gallum monuit ne terreret abeuntes. Unde suspicio sponte legatorum excitari bellum, cuncta- 5 que quæ acciderant aut metuebantur, non inertia militis neque hostium vi sed fraude ducum evenire. Batavi, 20 cum castris Bonnensibus propinquarent, præmisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. “Nul- lum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus toties bellâssent: longa atque irrita militia fessis patriæ atque otii cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros.” Cunctantem legatum milites perpulerant, fortunam 2 prælii experiretur. Tria millia legionariorum et tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum, manus, omnibus portis rumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi, veteres militiæ, in cuneos con- 3 gregantur, densi undique et frontem tergaque ac latera tuti. Sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis: eumulatæ cor-

- poribus fossæ; nec cæde tantum et vulneribus, sed
 4 ruina et suis plerique telis interiере. Victores colonia
 Agrippinensium vitata, nihil cætero in itinere hostile
 ausi, Bonnense prælium excusabant, tanquam petita
 pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consulissent.
- 21 Civilis, adventu veteranarum cohortium justi jam
 exercitus ductor, sed consilii ambiguus et vim Romanam
 reputans, cunctos qui aderant in verba Vespasiani
 adigit, mittitque legatos ad duas legiones, quæ, priore
 acie pulsæ, in Vetera castra concesserant, ut idem
 2 sacramentum acciperent. Redditur responsum, “ne-
 que proditoris neque hostium se consiliis uti: esse sibi
 Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque
 ad supremum spiritum retenturos; proinde perfuga
 Batavus arbitrium rerum Romanarum ne ageret, sed
 3 meritas sceleris pœnas exspectaret.” Quæ ubi relata
 Civili, incensus ira universam Batavorum gentem in
 arma rapit. Junguntur Bructeri Teneterique et excita
 22 nuntiis Germania ad prædam famamque. Adversus has
 concurrentes belli minas legati legionum, Munius Lu-
 percus et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant.
 Subversa longæ pacis opera, haud procul castris in mo-
 2 dum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed
 parum provisum ut copiæ in castra conveherentur: rapi
 permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta
 sunt, quæ adversus necessitates in longum suffecissent.
- 3 Civilis, medium agmen cum robore Batavorum obtinens,
 utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret,
 Germanorum catervis complet, assultante per campos
 equite. Simul naves in adversum annum agebantur.
- 4 Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ
 silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire
 prælium mos est, mixta belli civilis externique facie

A. D. 69.]

obstupefecerant obsessos. Et spem oppugnantium au- 5
gebat amplitudo valli, quod, duabus legionibus situm,
vix quinque millia armatorum Romanorum tuebantur.
Sed lixarum multitudo, turbata pace illuc congregata,
et bello ministra aderat. Pars castrorum in collem 23
leniter exurgens, pars æquo adibatur. Quippe illis
hibernis obsideri premique Germanias Augustus credi-
derat, neque unquam id malorum ut oppugnatum ultro
legiones nostras venirent. Inde non loco neque muni- 2
mentis labor additus: vis et arma satis placebant.
Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifes-
tius spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus
laccessentes. Post, ubi pleraque telorum turribus pin- 3
nisque mœnium irrita hærebant, et desuper saxis vul-
nerabantur, clamore atque impetu invasere vallum,
appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum.
Scandebantque jam quidam, cum, gladiis et armorum 4
incussu præcipitati, sudibus et pilis obruuntur, præfe-
roces initio et rebus secundis nimii. Sed tum, prædæ
cupidine, adversa quoque tolerabant. Machinas etiam,
insolitum sibi, ausi. Nec ulla ipsis sollertia: perfugæ 5
captivique docebant struere materias in modum pontis,
mox subjectis rotis propellere, ut alii superstantes tan-
quam ex aggere præliarentur, pars intus occulti muros
subruerent. Sed excussa ballistis saxa stravere in- 6
forme opus. Et crates vineasque parantibus adactæ
tormentis ardentes hastæ, utroque ipsi oppugnatores
ignibus petebantur, donec, desperata vi, verterent con-
siliium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse
alimenta et multum imbellis turbæ. Simul ex inopia 7
proditio et fluxa servitiorum fides ac fortuita belli
sperabantur. Flaccus interim, cognito castrorum obsi- 24
dio, et missis per Gallias qui auxilia concirent, lectos e

legionibus Dillio Vocolæ, duodevicesimæ legionis legato, tradit, ut quam maximis per ripam itineribus celaret, ipse navibus, invalidus corpore, invisus militibus. Neque enim ambigue fremebant, “emissas a Mogontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos. Non Primi Antonii neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse.

3 Aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura, eoque inevitabilia. Civilem stare contra, struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo jubere quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valetudine regi. Quin potius, interfecto traditore, fortunam virtutemque suam

4 malo omine exsolverent.” His inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatæ a Vespasiano literæ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit, vinctosque qui attulerant ad Vitellium misit.

25 Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensor illic miles culpam cladis in Hordeonium vertebat: “ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tanquam a Mogontiaco legiones sequerentur; ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis. Ignota hæc cæteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari, cum accursu tot provinciarum exstingui

2 repens perfidia potuerit.” Hordeonius exemplares omnium literarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit, instituitque pessimum facinus, ut epistolæ aquiliferis legionum traderentur; a quibus ante militi quam ducibus

3 legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris quam quia unius culpa foret. Motusque Bonna exercitus in coloniam Agrippinensem, affluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam

A. D. 69.]

enixe juvabant: mox, valescentibus Germanis, pleræque civitates adversum nos armatæ spe libertatis et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebant 4 iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant. Quin idem ille arguebat ultro conscientiam ducis, tanquam nuntius inter Civilem Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur. Conscendit 5 tribunal Vocula mira constantia, prensunque militem ac vociferantem duci ad supplicium jussit. Et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruere. Exin consensu ducem Voculam poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit. Sed discordes animos multa 26 efferabant, inopia stipendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliæ aspernantes, Rhenus incognita illi cælo siccitate vix navium patiens, arcti commeatus, dispositæ per omnem ripam stationes, quæ Germanos vado arcerent, eademque de causa minus frugum et plures qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco 2 accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos annes quoque et vetera imperii munimenta desererent. Quod in pace fors seu natura, tunc fatum et ira dei vocabatur.

Ingressis Novesium sexta decima legio conjungitur. 3 Additus Voculæ in partem curarum Herennius Gallus legatus; nec ausi ad hostem pergere, loco cui Gelduba nomen est castra fecere. Ibi struenda acie, muniendo vallandoque, et cæteris belli meditentis, militem firmabant. Utque præda ad virtutem accenderetur, in 4 proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus a Vocula exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit. Forte navem haud procul 27 castris, frumento gravem, cum per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum

- numerus, paulatimque aggregantibus se auxiliis acie
 certatum. Germani multa cum strage nostrorum na-
 2 vem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat,) non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant. Protractum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, quo pretio, quibus consciis, prodidisset exercitum, dicere
 3 jubent. Redit in Hordconium invidia. Illum auctorem sceleris, hunc ministrum vocant, donec, exitium minitantibus, exterritus proditionem et ipse Hordeonio objecit; vinctusque adventu demum Voculæ exsolvitur.
- 4 Is postera die auctores seditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiæ patientiæque. Haud dubie gregarius miles Vitellio fidus, splendidissimus quisque in Vespasianum proni. Inde scelerum ac suppliciorum vices et mixtus obsequio furor, ut contineri non possent qui puniri poterant.
- 28 At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. Ille, ut cuique proximum, vastari Ubios Trevirosque, et alia manu Mosam amnem transiri jubet, ut Menapios et
 2 Morinos et extrema Galliarum quateret. Actæ utrobique prædæ, infestius in Ubiis, quod gens Germanicæ originis, ejurata patria, Romanorum nomen, Agrippi-
 3 nenses, vocarentur. Cæsæ cohortes eorum in vico Marcoduro incuriosius agentes, quia procul ripa aberrant. Nec quiescere Ubi, quo minus prædas e Germania peterent, primo impune, dein circumventi sunt, per
 4 omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. Contusis Ubiis, gravior et successu rerum ferocior Civilis obsidium legionum urgebat, intentis custodiis, ne quis
 5 occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrheuanos, prælium poscentes, ad sciendum vallum ire, detru-

A. D. 69.]

sosque redintegrare certamen jubet, superante multi-
 tudine et facili damno. Nec finem labori nox attulit.
 Congestis circum lignis accensisque, simul epulantes, 29
 ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani
 ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana:
 Romani conspicuam barbarorum aciem, et si quis au-
 dacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant.
 Intellectum id Civili, et, restincto igne, misceri cuncta 2
 tenebris et armis jubet. Tum vero strepitus dissoni,
 casus incerti, neque ferendi neque declinandi provi-
 dentia. Unde clamor acciderat, circumagere corpora,
 tendere † arcus (*acrius?*). Nihil prodesse virtus, fors 3
 cuncta turbare, et ignavorum sæpe telis fortissimi
 cadere. Apud Germanos inconsulta ira: Romanus
 miles, periculorum guarus, ferratas sudes, gravia saxa
 non forte jaciebat. Ubi sonus molientium aut appositæ 4
 scalæ hostem in manus dederant, propellere umbone,
 pilo sequi; multos in mœnia egressos pugionibus fodere.
 Sic exhausta nocte novam aciem dies aperuit. Eduxe- 30
 rant Batavi turrin duplici tabulato, quam prætoriæ portæ
 (is æquissimus locus,) propinquantem promoti contra
 validi asseres et incussæ trabes perfringere, multa super-
 stantium pernicie. Pugnatumque in percussos subita et
 prospera eruptione. Simul a legionariis peritia et arte
 præstantibus plura struebantur. Præcipuum pavorem 2
 intulit suspensum et nutans machinamentum, quo
 repente demisso præter suorum ora singuli pluresve
 hostium, sublime rapti, verso pondere intra castra
 effundebantur. Civilis, omissa oppugnandi spe, rursus 3
 per otium assidebat, nuntiis et promissis fidem legionum
 convellens.

Hæc in Germania ante Cremonense prælium gesta, 31
 cujus eventum literæ Primi Antonii docuere, addito

Cæcinæ edicto. Et præfectus cohortis e victis, Alpinus
 2 Montanus, fortunam partium præsens fatebatur. Di-
 versi hinc motus animorum. Auxilia e Gallia, quæ nec
 amor neque odium in partes, militia sine affectu, hor-
 tantibus præfectis statim a Vitellio desciscunt: vetus
 3 miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco,
 instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu
 neque animo satis affirmans; et cum cætera juris ju-
 randi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes,
 aut levi murmure et plerumque silentio, transmittebant.

32 Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonii ad Civilem
 suspiciones militum irritavere, tanquam ad socium par-
 tium scriptæ, et de Germanico exercitu hostiliter.

2 Mox, allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta
 factaque, et missus cum mandatis Montanus ad Civilem,
 ut absisteret bello neve externa armis falsis velaret:
 si Vespasianum juvare aggressus foret, satisfactum
 3 cæptis. Ad ea Civilis primo callide: post ubi videt
 Montanum præferocem ingenio paratumque in res novas,
 orsus a questu periculisque quæ per quinque et viginti an-
 4 nos in castris Romanis exhausisset, "Egregium," inquit,
 "pretium laborum recepi, necem fratris et vincula mea
 et sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad suppli-
 5 cium petitus jure gentium pœnas reposco. Vos autem
 Treviri cæteræque servientium animæ, quod præmium
 effusi toties sanguinis exspectatis nisi ingratham mili-
 tiam, immortalia tributa, virgas, secures et dominorum
 6 ingenia? En ego præfectus unius cohortis et Cannine-
 fates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa
 castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameque
 premimus. Denique ausos aut libertas sequetur, aut
 7 victi iidem erimus." Sic accensum, sed molliora referre
 jussum dimittit. Ille ut irritus legationis redit, cætera

A. D. 69.]

dissimulans, quæ mox erupere. Civilis, parte copiarum 33
 retenta, veteranas cohortes, et quod e Germanis maxime
 promptum, adversus Voculam exercitumque ejus mittit,
 Julio Maximo et Claudio Victore, sororis suæ filio, du-
 cibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ Asciburgii 2
 sita; adeoque improvisi castra involavere ut non allo-
 qui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum,
 ut in tumultu, monuit, subsignano milite media firmare.
 Auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, ex-
 ceptusque compositis hostium ordinibus terga in suos
 vertit. Cædes inde, non prælium. Et Nerviorum 3
 cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere.
 Sic ad legiones perventum; quæ, amissis signis, intra
 vallum sternebantur, cum repente novo auxilio fortuna
 pugnæ mutatur. Vasconum lectæ a Galba cohortes 4
 ac tum accitæ dum castris propinquant, audito præ-
 liantium clamore, intentos hostes a tergo invadunt,
 latioremq; quam pro numero terrorem faciunt, aliis a
 Novesio, aliis a Mogontiaco, universas copias advenisse
 credentibus. Is error addit animos, et dum alienis
 viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque 5
 e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques
 evasit cum signis captivisque, quos prima acie corri-
 puerant. Cæsorum eo die in partibus nostris major
 numerus et imbellior; e Germanis ipsa robora. Dux 34
 uterque pari culpa meritis adversa, prosperis defuere.
 Nam Civilis si majoribus copiis instruxisset aciem,
 circumiri a tam paucis cohortibus nequisset, castraque
 perrupta excidisset. Vocula nec adventum hostium 2
 exploravit, eoque simul egressus victusque; dein victo-
 riæ parum confisus, tritis frustra diebus, castra in
 hostem movit, quem si statim impellere cursumque
 rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum

- 3 eodem impetu potuit. Tentaverat interim Civilis ob-
 sessorum animos, tanquam perditæ apud Romanos res
 et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa
 vexillaque; ostentati etiam captivi. Ex quibus unus,
 egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, con-
 fossus illico a Germanis; unde major indici fides.
- 4 Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum
 venire victorem exercitum intellegebatur. In con-
 spectu castrorum constitui signa, fossamque et vallum
 circumdari Vocula jubet: depositis impedimentis sarci-
 nisque expediti certarent. Hinc in ducem clamor
- 5 pugnam poscentium; et minari assueverant. Ne tem-
 pore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi
 fessique prælium sumpsere. Nam Civilis aderat, non
 minus vitiis hostium quam virtute suorum fretus.
- 6 Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quis-
 que ignavus. Quidam recentis victoriæ memores re-
 tinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari,
 et, redintegrata acie, manus ad obsessos tendere, ne
- 7 tempori deessent. Illi cuncta e muris cernentes, omni-
 bus portis prorumpunt. Ac forte Civilis lapsu equi
 prostratus, credita per utrumque exercitum fama vul-
 neratum aut interfectum, immane quantum suis pavoris
- 8 et hostibus alacritatis indidit. Sed Vocula, omissis
 fugientium tergis, vallum turrisque castrorum augebat,
 tanquam rursus obsidium immineret, corrupta toties
- 35 victoria non falso suspectus bellum malle. Nihil æque
 exercitus nostros quam egestas copiarum fatigabat.
 Impedimenta legionum cum imbelli turba Novesium
 missa, ut inde terrestri itinere frumentum adveherent:
- 2 nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen se-
 curum incessit, nondum satis firmo Civile. Qui ubi
 rursum missos Novesium frumentatores, datasque in

A. D. 69.]

præsidium cohortes, velut multa pace ingredi accepit, rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus invadit, præmissis qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine 3 et incerto Marte, donec prælium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium quantum in regressu discriminis adeundum foret frumentatoribus onustis percussisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos e quinta et 4 quinta decima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem et ducibus infensum. Plures quam jussum erat profecti palam in agmine fremebant non se ultra famem, insidias legatorum toleraturos. At qui reman- 5 serant, desertos se abducta parte legionum querebantur. Duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus. Interim Civilis Vetera 36 circumsedit. Vocula Geldubam atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam; mox haud procul Novesio equestri prælio prospere certavit. Sed miles 2 secundis adversisque perinde in exitium ducum accendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones donativum exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hor- 3 deonius nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas et nocturnos cœtus veterem in Hordeonium iram renovant, nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat,) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset. Ubi, 4 sedato impetu, metus rediit, centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misere, auxilia ac stipendia ora-

37 turos. Ipsi, ut est vulgus sine rectore præceps, pa-
vidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis
2 ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversæ
discordiam peperere, iis qui e superiore exercitu erant
causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines
in castris et per proximas Belgarum civitates repositæ,
3 cum jam Vitellius occidisset. Dein mutati in pæniten-
tiam primani quartanique et duodevicesimani Voculam
sequuntur; apud quem resumpto Vespasiani sacra-
mento ad liberandum Mogontiaci obsidium ducebantur.
4 Discesserant obsessores, mixtus ex Chattis, Usipiis,
Mattiacis exercitus, satietate prædæ nec incruenti. In
via dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin
et lorica vallumque per fines suos Treveri struxere,
magnisque in vicem cladibus cum Germanis certabant,
donec egregia erga populum Romanum merita mox
rebelles fœdarent.

38 Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum ab-
sentes inierunt, mæsta et multiplici metu suspensa
A. U. C. civitate, quæ super instantia mala falsos pavores indu-
823. erat, descivisse Africam res novas moliente L. Pisone.
A. D. 70.

2 Is *præerat* provinciæ, nequaquam turbidus ingenio:
sed quia naves sævitia hiemis prohibebantur, vulgus
alimenta in dies mercari solitum, cui una ex re publica
annonæ cura, clausum litus, retineri commeatus, dum
timet, credebat; augmentibus famam Vitellianis, qui
studium partium nondum posuerant; ne victoribus
quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis
quoque bellis inexplebiles, nulla unquam civilis victoria
39 satiavit. Kalendis Januariis in senatu, quem Julius
Frontinus, prætor urbanus, vocaverat, legatis exerci-
tibusque ac regibus laudes gratesque decretæ; et Tettio
Juliano prætura, tanquam transgredientem in partes

A. D. 70.]

Vespasiani legionem deseruisset, ablata, ut in Plo-
tium Griphum transferretur. Hormo dignitas equestris 2
data. Et mox ejurante Frontino Cæsar Domitianus
præturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque præ-
ponebatur, vis penes Mucianum erat, nisi quod pleraque
Domitianus, instigantibus amicis aut propria libidine,
audebat. Sed præcipuus Muciano metus e Primo An- 3
tonio Varoque Arrio, quos recentes clarosque rerum
fama ac militum studiis etiam populus fovebat, quia in
neminem ultra aciem sævierant. Et ferebatur An- 4
tonius Scribonianum Crassum, egregiis majoribusque et
fraterna imagine fulgentem, ad capessendam rem pub-
licam hortatus, haud defutura consciorum manu, ni
Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi
facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia 5
propalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu
laudibus cumulatam secretis promissis onerat, cite-
riorem Hispaniam ostentans discessu Cluvii Rufi va-
cuam; simul amicis ejus tribunatus præfecturasque
largitur. Dein postquam inanem animum spe et cupi- 6
dine impleverat, vires abolet dimissa in hiberna legione
septima, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et
tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam re-
missa. Pars exercitus in Germanias ducebatur. Sic
egesto quidquid turbidum, redit urbi sua forma leges-
que et munia magistratum.

Quo die senatum ingressus est Domitianus, de ab- 40
sentia patris fratrisque ac juvena sua pauca et modica
disseruit, decorus habitu; et, ignotis adhuc moribus,
crebra oris confusio pro modestia accipiebatur. Re- 2
ferente Cæsare de restituendis Galbæ honoribus, cen-
suit Curtius Montanus ut Pisonis quoque memoria
celebraretur. Patres utrumque iussere: de Pisone irri-

- 3 tum fuit. Tum sorte ducti per quos redderentur bello rapta, quique æra legum vetustate delapsa noscerent figerentque, et fastos, adulatione temporum fœdatos, exonerarent, modumque publicis impensis facerent.
- 4 Redditur Tettio Juliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse: Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et Publium Celerem placuit, damnatusque Publius et Sorani manibus satisfactum. Insignis publica severitate dies ne privatim quidem laude caruit. Justum indicium explêsse Musonius videbatur: diversa fama Demetrio Cynicam sectam professo, quod manifestum reum ambitiosius quam honestius defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit a Cæsare Junius Mauricus, ut commentariorum principum potestatem senatui faceret, per quos nosceret quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum
- 41 tali super re principem respondit. Senatus, inchoantibus, primoribus jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, cæteri ut sententiam rogabantur, deos testes advocabant nihil ope sua factum quo cujusquam salus læderetur, neque se præmium aut honorem ex calamitate civium cepisse, trepidis et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quibus flagitii conscientia inerat. Probabant religionem patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura in Sariolenum Vocolam et Nonium Attianum et Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus
- 3 famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret. Nec destitit senatus manus intentare Vocolæ, donec curia excederet. Ad Paccium Africanum transgressi eum quoque pro-

A. D. 70.]

turbant, tanquam Neroni Scribonios fratres concordia opibusque insignes ad exitium monstravisset. Afri-4 canus neque fateri audebat neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit.

Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipsta-42 nus Messala adeptus est, nondum senatoria ætate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orfiti domus in summum odium extulerat. Sponte [ex SC.] accusationem subisse juve-2 nis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentia videbatur. Et Sulpicia Prætextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret Senatus, ultores aderant. Igitur Messala non causam, neque reum tueri, 3 sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo usque progressus, ut, post cædem Galbæ, datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo, appetitumque morsu Pisonis caput, objectaret. “Hoc certe,” inquit, “Nero 4 non coëgit, nec dignitatem, aut salutem, illa sævitia redemisti. Sane toleremus istorum defensiones, qui perdere alios, quam periclitari ipsi, maluerunt. Te securum reliquerat exsul pater, et divisa inter creditores bona, nondum honorum capax ætas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. Libidine 5 sanguinis et hiatu præmiorum ignotum adhuc ingenium, et nullis defensionibus expertum, cæde nobili imbuisti. Cum ex funere Reipublicæ raptis Consularibus spoliis, septuagies sestertio saginatus et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas feminas eadem ruina prosterneres: cum segnitiam Neronis incusares, quod per singulas domos seque et delatores fatigaret:

- 6 posse universum Senatum una voce subverti. Retinete, Patres conscripti, et reservate hominem tam expediti consilii, ut omnis ætas instructa sit, et quomodo senes nostri Marcellum, Crispum, juvenes Regulum,
- 7 imitentur. Invenit etiam æmulos infelix nequitia. Quid si floreat vigeatque? Et quem adhuc Quæstorium offendere non audemus, Prætorium et Consularem visuri sumus? An Neronem extremum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Caio, superstites fuerunt: cum interim intestabilior et sævior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea Principis ætas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quam mores. Elanguimus, Patres conscripti, nec jam ille Senatus sumus, qui, occiso Nerone, delatores et ministros more majorum puniendos flagitabat. Optimus est, post malum Principem, dies primus."
- 43 Tanto cum assensu Senatus auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui, perinde dives et eloquentia clarus, nulli unquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Epri-
- 2 um urgebat, ardentibus Patrum animis. Quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curia: "Imus," inquit, "Prisce, et relinquimus tibi Senatum tuum: regna, præsentem Cæsare." Sequebatur Vibius Crispus: ambo infensi, vultu diverso; Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens: donec accursu amicorum retraherentur.
- 3 Cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi, pertinacibus odiis tenderent, con-
- 44 sumptus per discordiam dies. Proximo Senatu, inchoante Cæsare, de abolendo dolore iraque, et priorum temporum necessitatibus, censuit Mucianus prolixè pro accusatoribus: simul eos, qui cœptam, dein omissam,

A. D. 70.]

actionem repeterent, monuit sermone molli et tanquam rogaret. Patres cœptatam libertatem, postquam ob-
 2 viam itum, omisere. Mucianus, ne sperni Senatus
 iudicium, et cunctis sub Nerone admissis data impu-
 nitas videretur, Octavium Sagittam et Antistium So-
 sianum, Senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem
 insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro
 3 cognitam et nuptias suas abnuentem, impotens amoris
 interfecerat; Sosianus pravitate morum multis exi-
 tiosus. Ambo gravi Senatus consulto damnati pulsi-
 que, quamvis concesso aliis reditu, in eadem pœna
 retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia.
 4 Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverteren-
 tur: accusatorum ingenia et opes et exercita malis ar-
 tibus potentia timebantur.

Reconciliavit paulisper studia Patrum habita in
 45 Senatu cognitio secundum veterem morem. Manlius
 Patruitus, Senator, pulsatum se in colonia Senensi
 cœtu multitudinis et jussu Magistratum, querebatur:
 nec finem injuriæ hic stetisse: planctum et lamenta et
 supremorum imaginem præsentî sibi circumdata cum
 contumeliis et probris, quæ in Senatum universum ja-
 cerentur. Vocati, qui arguebantur. Et, cognita causa,
 in convictos vindicatum. Additumque senatûs consul-
 tum quo Senensium plebes modestiæ admoneretur.
 Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur
 lege repetundarum, et exsilio ob sævitiam.

Inter quæ militaris seditio prope exarsit. Præ-
 46 torianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro
 Vespasiano congregati: et illectus in eandem spem, e
 legionibus miles promissa stipendia flagitabat: ne
 Vitelliani quidem sine multa cæde pelli poterant; sed
 immensa pecunia dicebatur, qua tanta vis hominum re-

2 tinenda erat. Ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditiōnem acceptos memoravimus, cæterique per urbem et urbi vicina conquisiti producentur prope intacto

3 corpore. Eos Mucianus diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere, jubet. Illos primus statim aspectus obstupescerat: cum ex diverso velut aciem, telis et armis truce[m], semet clausos nudosque et illuvie

4 deformes, aspicerent. Ut vero huc illuc distrahi cœpere, metus per omnes et præcipua Germanici militis formido, tanquam ea separatione ad cædem destinarentur: prensare cōmanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, ne desererentur soli, neu, in pari causa, disparem fortunam paterentur: modo Mucianum, modo absentem Principem, postremum cælum ac Deos obtestari: donec Mucianus, cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem Imperatoris milites appellans, falso timori obviam iret. Namque et victor exercitus clamore lacrimas eorum juvabat. Isque finis illa die. Paucis post diebus, alloquentem Domitianum firmati jam exceperere. Spernunt oblatos agros: militiam et stipendia orant. Preces erant, sed quibus

6 contradici non posset. Igitur in Prætorium accepti. Dein, quibus ætas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam; sed carptim ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

47 Cæterum verane pauperie, an uti videretur, actum in Senatu, ut sexcenties sestertium a privatis mutuū acciperetur. Præpositusque ei curæ Poppæus Silvanus. Nec multo post necessitas abiit, sive omissa simulatio.

A. D. 70.]

Abrogati inde, legem ferente Domitiano, Consulatus, 2
quos Vitellius dederat. Funusque Censorium Flavio
Sabino ductum: magna documenta instabilis Fortunæ,
summaque et ima miscentis.

Sub idem tempus L. Piso Proconsul interficitur. 48
Ea de cæde quam verissime expediam, si pauca supra
repetiero, ab initio causisque talium facinorum non
absurda. Legio in Africa auxiliæque tutandis Imperii
finibus, sub D. Augusto Tiberioque Principibus, Pro-
consuli parebant. Mox C. Cæsar, turbidus animi, ac 2
M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam
Proconsuli legionem, misso in eam rem Legato tra-
didit. Æquatus inter duos beneficiorum numerus et,
mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita, auctaque
pravo certamine. Legatorum vis adolevit diuturnitate 3
officii, vel quia minoribus major æmulandi cura; Pro-
consulum splendidissimus quisque securitati magis,
quam potentiæ consulebant. Sed tum legionem in 49
Africa regebat Valerius Festus, sumptuosæ adolescen-
tiæ, neque modica cupiens, et affinitate Vitellii anxius.
Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res
novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam se-
creto eorum nemo affuit, et, occiso Pisone, plerique ad
gratiam interfectoris inclinavere. Nec ambigitur, pro- 2
vinciam et militem alienato erga Vespasianum animo
fuisse: et quidam e Vitellianis, urbe profugi, osten-
tabant Pisoni nutantes Gallias, paratam Germaniam,
pericula ipsius et in pace suspecta tutius bellum. In 3
ter quæ Claudius Sagitta, Præfectus alæ Petrinæ,
prospera navigatione prævenit Papirium, Centurionem,
a Muciano missum, asseveravitque mandata interfici-
endi Pisonis Centurioni data. Cecidisse Galerianum, 4
consobrinum ejus generumque. Unam in audacia spem

salutis. Sed duo itinera audendi; seu mallet statim
 arma, seu petita navibus Gallia, Ducem se Vitellianis
 5 exercitibus ostenderet. Nihil ad ea moto Pisone, Cen-
 turio a Muciano missus, ut portum Carthaginiensis attigit,
 magna voce læta Pisoni omina, tanquam Principi, con-
 tinuare; oovios et subitæ rei miraculo attonitos, ut
 6 eadem adstreperent, hortari. Vulgus credulum, ruere
 in forum: præsentiam Pisonis exposcere. Gaudio cla-
 moribusque cuncta miscebant, indiligentia veri et adu-
 landi libidine. Piso, indicio Sagittæ, vel insita modes-
 tia, non in publicum egressus est, neque se studiis
 7 vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, post-
 quam, quæsitum sibi crimen cædemque, comperit, ani-
 madverti in eum jussit, haud perinde spe vitæ, quam
 ira in percussorem, quod idem ex interfecto Clodii
 Macri, cruentas Legati sanguine manus ad cædem Pro-
 8 consulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginien-
 sibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat,
 clausus intra domum, ne qua motus novi causa vel
 50 forte oriretur. Sed, ubi Festo consternatio vulgi, Cen-
 turionis supplicium, veraque et falsa, more famæ, in
 2 majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi
 raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis, domum Pro-
 consulis irrumpunt, dstrictis gladiis: et magna pars,
 Pisonis ignari, quod Pœnos auxiliares Maurosque in
 eam cædem delegerat, haud procul cubiculo, obvium
 forte servum, quisnam et ubi esset Piso? interrogavere.
 3 Servus egregio mendacio, se Pisonem esse, respondit:
 ac statim obtruncatur. Nec multo post Piso interfici-
 citur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, e
 Procuratoribus Africæ, jam tunc optimo cuique ex-
 itiosus, et in causas malorum, quæ mox tulimus, sæpius
 4 rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus sub-

A. D. 70.]

stiterat, ad legionem contendit, Præfectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates: sed Pisonis satellitem vocabat, militesque et Centuriones quosdam puniit, alios præmiis affecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Cœnsium, Leptitanorumque discordias 5 componit, quæ, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Cœnsis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam et inter accolat latrociniis fecundam. Unde arctæ Leptitanis res, 6 lateque vastatis agris intra mœnia trepidabant: donec, interventu cohortium alarumque, fusi Garamantes et recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant.

At Vespasiano, post Cremonensem pugnam et pro- 51 peros undique nuntios, cecidisse Vitellium, multi cujusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare aggressi, nuntiavere. Aderant legati Regis Vologesi, quadraginta Parthorum equitum millia offerentes. Mag- 2 nificum lætumque, tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratia Vologeso actæ, mandatumque, ut legatos ad Senatum mitteret et pacem esse sciret. Vespasianus, in Italiam resque urbis intentus, adversam 3 de Domitiano famam accipit: tanquam terminos ætatis et concessa filio egrederetur. Igitur validissimam exercitus partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli perpetranda. Titum, antequam digrederetur, multo apud 52 patrem sermone orâsse dicebatur, ne criminantium nuntiis temere accenderetur: integrumque se ac placabilem filio præstaret. Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quam numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus 2

- aliquando, aut erroribus, inminui, transferri, desinere :
 suum cuique sanguinem indiscretum, sed maxime Prin-
 cipibus : quorum prosperis et alii fruuntur, adversa ad
 3 junctissimos pertineant. Ne fratribus quidem man-
 suram concordiam, ni parens exemplum præbuisset.
 Vespasianus, haud æque Domitiano mitigatus, quam
 Titi pietate gaudens, bono esse animo jubet, belloque
 et armis Rempublicam attollere : sibi pacem domumque
 4 curæ fore. Tum celerrimas navium, frumento onustas,
 sævo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine
 urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumen-
 tum in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus
 subvenere.
- 53 Curam restituendi capitolii in L. Vestinum confert,
 Equestris ordinis virum, sed auctoritate famaue inter
 proceres. Ab eo contracti Haruspices monuere, ut
 reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur : tem-
 plum iisdem vestigiis sisteretur. Nolle Deos, mutari
 2 veterem formam. Undecimo Kal. Julias, serena luce
 spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis
 coronisque. Ingressi milites, quibus fausta nomina, feli-
 cibus ramis. Dein virgines Vestales, cum pueris puel-
 lisque patrimis matrimisque, aqua, vivis e fontibus
 3 amnisque hausta, perluere. Tum Helvidius Priscus,
 Prætor, præeunte Plautio Æliano, Pontifice, lustrata
 suovetaurilibus area et super cespitem redditis extis,
 Jovem, Junonem, Minervam, præsidesque Imperii Deos
 precatus, uti cœpta prosperarent, sedesque suas, pietate
 hominum inchoatas, Divina ope attollerent ; vittas, quibus
 4 ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul
 cæteri Magistratus et Sacerdotes et Senatus et Eques
 et magna pars populi, studio lætitiaque connixi, saxum
 ingens traxere. Passimque injectæ fundamentis argenti

A. D. 70.]

aurique stipes et metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixere Haruspices, ne 5 temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo ædibus adjecta. Id solum religio annuere. Et prioris templi magnificentiæ defuisse creditum.

Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vi- 54 tellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, ommissa dissimulatione, in Populum Romanum ruere. Vitellianæ legiones vel externum servitium, quam Imperatorem Vespasianum, malle. Galli sustulerant animos, eandem 2 ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, a Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsideri. Paria de Britannia fingebantur. Sed nihil æque, quam incendium capitolii, ut finem 3 Imperio adesse crederent, impulerat. Captam olim a Gallis urbem: sed, integra Jovis sede, mansisse Imperium. Fatali nunc igne signum cælestis iræ datum, et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi, superstitione vana Druidæ canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum, ab Othone 4 adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, ne deessent libertati, si Populum Romanum continua bellorum civilium series et interna mala fre-gissent. Ante Flacci Hordeonii cædem, nihil prorupit, 55 quo conjuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntii inter Civilem Classicumque, Præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios. Regium illi genus et pace belloque clara origo. Ipse e majoribus suis hostis Populi Romani quam socius, jactabat. Miscuere sese Julius Tutor et 2 Julius Sabinus: hic Trevir, hic Lingonus. Tutor ripæ Rheni a Vitellio præfectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloria incendebatur: proaviam

suam D. Julio, per Gallias bellanti, corpore atque adul-
 3 terio placuisse. Hi secretis sermonibus animos cætero-
 rum scrutari. Ubi, quos idoneos rebantur, conscientia
 obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum privatam
 conveniunt. Nam publice civitas talibus inceptis abhor-
 rebat: attamen interfuere quidam Ubiorum Tungro-
 4 rumque. Sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas:
 nec tulere moras consultandi. Certatim proclamant:
 furere discordiis Populum Romanum, cæsas legiones,
 vastatam Italiam, capi cum maxime urbem, omnes exer-
 citus suis quemque bellis detineri. Si Alpes præsidii
 firmentur, coalita libertate, dispecturas Gallias, quem
 56 virium suarum terminum velint. Hæc dicta pariter
 probataque. De reliquiis Vitelliani exercitus dubita-
 vere. Plerique interficiendos censebant, turbidos, infi-
 2 dos, sanguine Ducum pollutos. Vicit ratio parcendi:
 ne, sublata spe veniæ, pertinaciam accenderent. Alli-
 ciendos potius in societatem. Legatis tantum legionum
 interfectis, cæterum vulgus, conscientia scelerum et
 3 spe impunitatis, facile accessurum. Ea primi consilii
 forma. Missique per Gallias concitatores belli. Simu-
 latum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam op-
 primerent. Nec defuere, qui Voculæ nuntiarent. Sed
 vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque
 4 legionibus. Inter ambiguos milites et occultos hostes,
 optimum e præsentibus ratus, mutua dissimulatione et
 iisdem, quibus petebatur, artibus grassari; in coloniam
 5 Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem,
 captum et extra conventum amandatum in Frisios,
 diximus, corruptis custodibus perfugit. Pollicitusque,
 si præsidium daretur, iturum in Batavos et potio-
 rem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum;
 accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud

A. D. 70.]

Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quam bello, Canninefates 6 Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude illectus, ad hostem contendit. Nec procul Veteribus 57 aberat, cum Classicus ac Tutor, per speciem explorandi prægressi, cum Ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primum discreti a legionibus proprio vallo 2 castra sua circumdant, obtestante Vocula, "Non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam Imperii, et ultores Deos. Sic olim Sacrovirum et Æduos, nuper 3 Vindicem Galliasque, singulis præliis concidisse. Eadem rursus Numina, eadem fata, ruptores fœderum expectarent. Melius D. Julio Divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium; cum spoliati exutique fuerint, amicos fore." Hæc ferociter 4 locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutorremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galliduum millium spatio distantibus campis consedere. Illuc commeantium Centurionum militumque emebantur 5 animi: ut (flagitium incognitum,) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis Legatorum daretur. Vocula, quanquam plerique 6 fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione, in hunc modum disseruit:—"Nunquam apud vos verba 58 feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio: mortemque in tot malis honestam, ut finem miseriarum, exspecto. Vestri me pudet miseretque, adversus quos non prælium et acies parantur; id enim fas armorum et jus hostium. Bellum cum Populo Romano vestris se manibus gestu- 2

rum, Classicus sperat, Imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeo nos, si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt: quoties Romanæ legiones perire præoptaverint, ne loco pellerentur. Socii sæpe nostri, excindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari, pertulerunt: neque aliud pretium exitus, quam fides famaue. Tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demorentur. Nobis, super arma et viros et egregia castrorum munimenta, frumentum et commeatus, quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo sufficit: quod sive a Vespasiano, sive a Vitellio, datum interpretari mavultis, ab Imperatore certe Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso toties hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum muri que et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sane ego displiceam. Sunt alii Legati, Tribuni, Centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civilem et Classicum Italiam invasuros. An, si ad mœnia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriæ inferetis? Horret animus tanti flagitii imagine. Tutorin? Trevero agentur excubiæ? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? Quis deinde sceleris exitus? cum Romanæ legiones contra direxerint: transfugæ e transfugis, et proditores e proditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi Deis errabitis? Te, Jupiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus, te, Quirine, Romanæ parens urbis, precor venerorque, ut, si vobis non fuit cordi, me Duce hæc castra incorrupta et intemerata servari, at certe pollui fœdarique a Tutore et Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut innocen-

A. D. 70.]

tiam detis, aut maturam et sine noxa poenitentiam.”
 Varie excepta oratio, inter spem metumque ac pudorem. 59
 Digressum Voculam, et de supremis agitatem, liberti
 servique prohibuere, fœdissimam mortem sponte præ-
 venire. Et Classicus, misso Æmilio Longino, desertore
 primæ legionis, cædem ejus maturavit. Herennium et 2
 Numisium, Legatos, vinciri satis visum. Dein, sumptis
 Romani Imperii insignibus, in castra venit. Nec illi,
 quanquam ad omne facinus durato, verba ultra sup-
 peditavere, quam ut sacramentum recitaret. Juravere,
 qui aderant, pro Imperio Galliarum. Interfectorem 3
 Voculæ altis ordinibus, cæteros, ut quisque flagitium
 navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem
 et Classicum curæ. Tutor valida manu circumdatos 4
 Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem
 Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci
 Tribunis, pulso castrorum Præfecto, qui detrectave-
 rant. Classicus corruptissimum quemque e deditis per- 5
 gere ad obsessos jubet, veniam ostentantes, si præsentia
 sequerentur: aliter nihil spei. Famem ferrumque et
 extrema passuros. Adjecere, qui missi erant, exem-
 plum suum. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter 60
 decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita
 insolitaque alimenta deerant; absumptis jumentis equis-
 que et cæteris animalibus, quæ profana fœdaque in
 usum necessitas vertit. Virgulta postremo et stirpes et 2
 internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæ-
 que documentum fuere: donec egregiam laudem sine
 turpi macularent, missis ad Civilem legatis, vitam oran-
 tes. Neque ante preces admissæ, quam in verba Gal- 3
 liarum jurarent. Tum, pactus prædam castrorum, dat
 custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent,
 ac qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. Ad quin- 4

tum fere lapidem coorti Germani incautum agmen ag-
 grediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio, multi
 palantes, occubuere : cæteri retro in castra profugiunt ;
 querente sane Civili et increpante Germanos, tanquam
 5 fidem per scelus abrumperent. Simulata ea fuerint, an
 retinere sævientes nequiverit, parum affirmatur. Di-
 reptis castris, faces injiciunt : cunctosque, qui præ-
 61 lio superfuerant, incendium hausit. Civilis, barbaro
 voto, post cœpta adversus Romanos arma, propexum
 rutilatumque crinem, patrata demum cæde legionum,
 deposuit. Et ferebatur, parvulo filio quosdam cap-
 tivorum sagittis jaculisque puerilibus figendos obtu-
 2 lisse. Cæterum neque se, neque quemquam Batavum,
 in verba Galliarum adegit : fisis Germanorum opibus :
 et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum
 3 foret, inclitus fama et potior. Mummius Lupercus, Le-
 gatus legionis, inter dona missus Veledeæ. Ea virgo nati-
 onis Bructeræ late imperitabat : vetere apud Germanos
 more, quo plerasque feminarum fatidicas, et, augescente
 4 superstitione, arbitrantur Deas. Tuncque Veledeæ auc-
 toritas adolevit. Nam prosperas Germanis res et ex-
 cidium legionum prædixerat. Sed Lupercus in itinere
 interfectus. Pauci Centurionum Tribunorumque, in
 5 Gallia geniti, reservantur, pignus societatis. Cohor-
 tium, alarum, legionum hiberna subversa cremataque :
 iis tantum relictis, quæ Magontiaci ac Vindonissæ sita
 62 sunt. Legio sextadecima cum auxiliis simul deditis a
 Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur,
 2 præfinita die, intra quam castris excederet. Medium
 omne tempus per varias curas egere : ignavissimus
 quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, paventes ;
 melior pars rubore et infamia : “ quale illud iter ? quis
 dux viæ ? et omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necis-

A. D. 70.]

que dominos fecissent." Alii, nulla dedecoris cura, 8
 pecuniam, aut carissima sibimet ipsi circumdare. Qui-
 dam expedire arma, telisque tanquam in aciem accingi.
 Hæc meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspecta-
 tione tristior. Quippe intra vallum deformitas haud 4
 perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies.
 Revulsæ Imperatorum imagines, inhonora signa, fulgen-
 tibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et
 velut longæ exsequiæ: dux Claudius Sanctus, effosso
 oculo: dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur fla- 5
 gitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera
 se legio miscuerat. Et, vulgata captarum legionum
 fama, cuncti, qui paulo ante Romanorum nomen horre-
 bant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi
 insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala 6
 Picentina gaudium insultantis vulgi: spretisque Sancti
 promissis aut minis, Magontiacum abeunt: ac forte
 obvio interfectore Voculæ, Longino, coniectis in eum
 telis, initium exsolvendæ in posterum culpæ fecere.
 Legiones, nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum
 considunt.

Civilis et Classicus, rebus secundis sublatis, an colo- 63
 niam Agrippincensem diripiendam exercitibus suis per-
 mitterent, dubitavere. Sævitia ingenii et cupidine
 prædæ ad excidium civitatis trahebantur: obstabat
 ratio belli, et novum Imperium inchoantibus utilis
 clementiæ fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, 2
 quod filium ejus, primo rerum motu, in colonia Agrip-
 pinensi deprehensum, honorate custodierant. Sed Trans- 3
 rhenanis gentibus invisa civitas, opulentia auctaque.
 Neque alium finem belli rebantur, quam si promiscua
 ea sedes omnibus Germanis foret, aut, disjecta, Ubios
 quoque dispersisset. Igitur Tencteri, Rheno discreta 64

gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent: quæ ferocissimus e legatis in
 2 hunc modum protulit:—"Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ, communibus Deis et præcipuo Deorum, Marti, grates agimus: vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem flumina ac terras et cælum quodammodo ipsum clau-
 serant Romani: ut colloquia congressusque nostros arcerent: vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode et pretio
 3 coiremus. Sed, ut amicitia societasque nostra in æternum rata sit, postulamus a vobis, muros coloniæ, munimenta servitii, detrahatis: (etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur:) Romanos omnes in finibus vestris trucidetis; haud facile libertas
 4 et domini miscentur. Bona interfectorum in medium cedant, ne quis oculere quidquam aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris. Quomodo lucem diemque omnibus hominibus; ita omnes terras
 5 fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, ab ruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversus subjectos, quam armis, valent. Sincerus et integer et servitutis oblitus populus, aut ex
 65 æquo agetis, aut aliis imperitabitis." Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio
 2 præsens, sinebat, in hunc modum respondent. "Quæ prima libertatis facultas data est, avidius quam cautius, sumpsimus, ut vobis cæterisque Germanis, consanguineis nostris, jungeremur. Muros civitatis, congregantibus se cum maxime Romanorum exercitibus,
 3 augere nobis, quam diruere, tutius est. Si qui ex

A. D. 70.]

Italia, aut provinciis, alienigenæ in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugere. Deductis olim et nobiscum per conubium sociatis, quique mox provenere, hæc patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici a nobis 4 parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint transitus incustoditi; sed diurni et inermes: donec nova et recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum 5 habebimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur." Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. Sed coram adire alloquique 6 Veledam negatum. Arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. Ipsa edita in turre: delectus e propinquis consulta responsaque, ut internuntius Numinis, portabat.

Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas 66 civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre, statuit. Occupatisque Sunicis, et juventute eorum per cohortes composita, quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis am- 2 bigue, donec Germani transnatantes terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clara voce, "Non ideo," inquit, "bellum sumpsimus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul hæc a nobis arrogantia. Accipite societatem. Transgredior ad vos, seu me Ducem, seu militem, mavultis." Movebatur vulgus, condebant- 3 que gladios; cum Campanus ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere.

Labeo, antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum, percussis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

- 67 Interea Julius Sabinus, projectis fœderis Romani monumentis, Cæsarem se salutari jubet: magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam. Nec Sequani
 2 detrectavere certamen. Fortuna melioribus affuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere prælium pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit: illic
 3 luntaria morte interiisse creditus. Sed, quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam et insigne Epponinæ uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum
 4 prospera acie belli impetus stetit. Resipiscere paulatim civitates, fasque et fœdera respicere, principibus Remis: qui per Gallias edixere, ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.
- 68 At Romæ cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne, quanquam egregii Duces (jam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda urbs sine rectore.
 2 Et Domitiani indomitæ libidines timebantur: suspectis, uti diximus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus, Prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio
 3 ageret, annonæ præfecit. Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum et gratissimum Domitiano, Prætorianis præposuit, patrem ejus, sub Caio Cæsare, egregie functum ea cura, dictitans:

A. D. 70.]

lætum militibus idem nomen, atque ipsum, quanquam Senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere. As-
 4 sumuntur e civitate clarissimus quisque, et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo: ille spe ac juvena properus, hic moras nectens, quis flagrantem retineret, ne ferocia ætatis et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. Legiones victrices, 5 sexta et octava, Vitellianarum unævicesima, e recens conscriptis secunda, Penninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur: XIV legio e Britannia, sexta ac decima ex Hispania accitæ. Igitur venientis 6 exercitus fama, et suoapte ingenio, ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditata oratione cuncta, magnis 7 imperiis objectari solita, contumeliasque et invidiam in Populum Romanum effudit: turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundia. At 69 Julius Auspex, e primoribus Remorum, vim Romanam pacisque bona dissertans, et “sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri, jamque super caput legiones,” sapientissimum quemque reverentia sideque, juniores periculo ac metu, continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspiciis sequebantur. Constat, obstitisse Treveris Lingonibus- 2 que apud Gallias, quod, Vindicis motu, cum Virginio steterant. Deterruit plerosque provinciarum æmulationio: “quod bello caput? unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem Imperio legerent?” Nondum victoria, jam discordia erat: aliis 3 foedera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per jurgia jactantibus. Tædio futurorum præ-

sentia placuere. Scribuntur ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, ut abstinerent armis, impetrabili venia
 4 et paratis deprecatoribus, si pœniteret. Restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quam frequens con-
 70 cionibus. Igitur non Treveri, neque Lingones cæteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne Duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat: dum
 2 Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam et ardua Alpium præsidia
 3 claudere. Atque interim unætvicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiâ irrupere. Accessit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo
 4 infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe, aut metu subactis legionariis: qui primo cohortem, præmissam a Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi Duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere: secutis Tribocis Vangionibusque et Ca-
 5 racatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat, sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. Ea clade perculsi Treveri, et plebes, omissis armis, per
 6 agros palatur. Quidam Principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quæ societatem Ro-

A. D. 70.]

manam non exuerant, perfugerunt. Legiones a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra memoravimus, traductæ, se ipsæ in verba Vespasiani adigunt. Hæc 7
Valentino absente gesta: qui ubi adventabat furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio, Legatis, quo minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris.

Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Magon- 71
tiacum venit. Ejus adventu erectæ spes. Ipse pugnae avidus et contemnendis, quam cavendis, hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat: ubi primum congregari licuisset, nullam prælio moram factururus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare jubet, sufficere Imperio legiones: socii ad munia pacis redirent, securi, velut confecto bello, quod Romanæ manus excepissent. Auxit ea res Gallorum obsequium. Nam, recepta juventute, facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. At 3
Civilis et Classicus, ubi pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ne summæ rei periculum faceret. Eo rapidius Cerialis, missis 4
in Mediomatricos, qui breviori itinere legiones in hostem verterent, contracto, quod erat militum Magon-
tiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magna Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosella amne septum. Et addiderat fossas objicesque saxorum. Nec 5
deterruere ea munimenta Romanum Ducem, quo minus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem

erigeret, spreto hoste ; quem, temere collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret.

- 6 Paullum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur : ut ventum in manus, deturbati ruinæ modo præcipitantur. Et pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quibus Ducem V-
- 72 lentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis : “ hanc esse Classici, hanc Tutoris, patriam : horum scelerare clausas cæsasque legiones. Quid tantum Cremonam meruisse ; quam e gremio Italiæ raptam, quia
- 2 unius noctis moram victoribus attulerit ? Stare in confinio Germaniæ integram sedem, spoliis exercituum et Ducum cædibus ovantem. Redigeretur præda in fiscum : ipsis sufficere ignes et rebellis coloniæ ruinas,
- 3 quibus tot castrorum excidia pensarentur.” Cerialis, a metu infamiæ, si licentia sævitique imbuere militem crederetur, pressit iras. Et parvum, posito civium
- 4 bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientia flagitii mæstæ, fixis in terram oculis. Nulla inter coeuntes exercitus consalutatio. Neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi
- 5 per tentoria et lucem ipsam vitantes. Nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus, obstupescerat : attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi, lacrimis ac silentio veniam poscebant : donec Cerialis mulceret animos, fato acta dictitans, quæ militum Ducumque discordia, vel fraude
- 6 hostium, evenissent. Primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent : priorum facinorum neque Imperatorem neque se meminisse. Tunc recepti in eadem castra et edictum per manipulos, ne quis in cer-

A. D. 70.]

tamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni ob-73
jectaret. Mox Treveros ac Lingones, ad concionem
vocatos, ita alloquitur: “ Neque ego unquam facundiam
exercui; et Populi Romani virtutem armis affirmavi.
Sed, quia apud vos verba plurimum valent, bonaque 2
ac mala non sua natura, sed vocibus seditiosorum, æ-
stimantur, statui pauca disserere, quæ, profligato bello,
utilius sit vobis audisse, quam nobis dixisse. Terram 3
vestram, cæterorumque Gallorum, ingressi sunt Duces
Imperatoresque Romani, nulla cupidine, sed majoribus
vestris invocantibus, quos discordiæ usque ad exitium
fatigabant. Et acciti auxilio Germani sociis pariter
atque hostibus servitutem imposuerant. Quot præliis 4
adversus Cimbros Teutonisque, quantis exercituum
nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella
tractaverimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum inse-
dimus, ut Italiam tueremur; sed ne quis alius Ario-
vistus Regno Galliarum potiretur. An vos cariores 5
Civili Batavisque et Transrhenanis gentibus creditis,
quam majoribus eorum patres avique vestri fuerunt?
Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gal-
lias, libido atque avaritia et mutandæ sedis amor, ut,
relictis paludibus et solitudinibus suis, fecundissimum
hoc solum vosque ipsos possiderent. Cæterum libertas 6
et speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alie-
num servitium et dominationem sibi concupivit, ut non
eadem ista vocabula usurparet. Regna bellaque per 74
Galias semper fuere, donec in nostrum jus concederetur.
Nos, quanquam toties laccessiti, jure victoriæ id solum
vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque
quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis,
neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cætera 2
in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus

nostris præsidetis : ipsi has aliasque provincias regi-
 tis. Nihil separatum clausumve. Et laudatorum Prin-
 cipum usus ex æquo, quamvis procul agentibus : sævi
 3 proximis ingruunt. Quomodo sterilitatem, aut nimios
 imbres et cætera naturæ mala, ita luxum vel avari-
 tiam dominantium tolerate. Vitia erunt, donec ho-
 mines : sed neque hæc continua, et meliorum interventu
 4 pensantur. Nisi forte, Tutore et Classico regnan-
 tibus, moderatius imperium speratis : aut minoribus,
 quam nunc, tributis parabuntur exercitus, quibus Ger-
 mani Britanque arceantur. Nam pulsus (quod Dii
 prohibeant,) Romanis, quid aliud, quam bella omnium
 5 inter se gentium existent? Octingentorum annorum
 fortuna disciplinaque compages hæc coaluit, quæ con-
 velli, sine exitio convellentium, non potest. Sed vobis
 maximum discrimen, penes quos aurum et opes, præci-
 6 puæ bellorum causæ. Proinde pacem et urbem, quam
 victi victoresque eodem jure, obtinemus, amate, colite.
 Moneant vos utriusque fortunæ documenta, ne con-
 tumaciam cum pernicie, quam obsequium cum securi-
 tate, malitis." Tali oratione graviora metuentes com-
 posuit erexitque.

75 Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis et
 Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarum hæc
 2 sententia fuit. "Vespasianum, quanquam nuntios oc-
 cultarent, excessisse vita. Urbem atque Italiam interno
 bello consumptam. Muciani ac Domitiani vana et sine
 viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit,
 ipsos finibus civitatum suarum contentos ; si prælium
 3 malit, ne id quidem abnuere." Ad ea Cerialis Civili et
 Classico nihil: eum, qui attulerat ipsas epistolas, ad
 Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenere
 undique. Plerique culpabant Cerialem, passum jungi,

A. D. 70.]

quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus 4
 castra fossa valloque circumdedit, quibus temere antea
 intutis consederat. Apud Germauos diversis sententiis
 certabatur. Civilis, opperendas Transrhenanorum gentes, 76
 quarum terrore fractæ Populi Romani vires obtereren-
 tur. Gallos, quid aliud, quam prædam victoribus? Et
 tamen, quod roboris sit, Belgas, secum palam aut voto
 stare. Tutor, cunctatione crescere rem Romanam, affir- 2
 mabat, coeuntibus undique exercitibus. “Transvectam
 e Britannia legionem: accitas ex Hispania: adventare
 ex Italia: nec subitum militem, sed veterem expertum-
 que belli. Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non 3
 juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere: pecuni-
 amque ac dona, quibus solis corrumpantur, majora apud
 Romanos, et neminem adeo in arma pronum, ut non
 idem pretium quietis, quam periculi, malit. Quod si 4
 statim congregiantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reli-
 quiis Germanici exercitus, legiones, foederibus Gallia-
 rum obstrictas. Idque ipsum, quod inconditam nuper
 Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum
 illis Ducique temeritatis. Ausuros rursus venturosque 5
 in manus, non imperiti adolescentuli, verba et conciones,
 quam ferrum et arma, meditantis, sed Civilis et Classici:
 quos ubi aspexerint, redituram in animos formidinem,
 fugam famemque ac toties captis precariam vitam, neque
 Treveros aut Lingonas benevolentia contineri: resump-
 tuos arma, ubi metus abscesserit.” Diremit consilio- 6
 rum diversitatem, approbata Tutoris sententia, Clas-
 sicus: statimque exsequuntur. Media acies ubiis Lin- 77
 gonibusque data: dextro cornu cohortes Batavorum:
 sinistro Bructeri Tencterique. Pars montibus, alii,
 viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi assiluerunt,
 ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in

castris egerat,) pugnari simul vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate et fortissimi cujusque ac-
 3 cursu, recuperatum pontem electa manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos et rarum apud signa militem ac prope circumventas aquilas videt. Incensus ira, “non Flaccum,” inquit, “non Voculam deseritis.
 4 Nulla hic proditio: neque aliud excusandum habeo, quam quod vos, Gallici fœderis oblitos, redisse in memoriam Romani sacramenti, temere credidi. Annumerabor Numisiis et Herenniis: ut omnes Legati vestri, aut militum manibus, aut hostium, ceciderint.
 5 Ite, muntiate Vespasiano, vel, quod propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in acie Ducem. Venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos,
 78 patiantur.” Vera erant, et a Tribunis Præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes et manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et impredientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum
 2 pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis, suis quisque locis, pugnam ciebant: Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad prædam instigantes. Et cuncta pro hostibus erant. Donec legio unævicesima, patientiore, quam cæteræ, spatio conglobata, sustinuit
 3 ruentes; mox impulit. Nec sine ope Divina, mutatis repente animis, terga victores vertere. Ipsi, territos se cohortium aspectu, ferebant, quæ, primo impetu disjectæ, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem

A. D. 70.]

novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, omisso hoste, spolia consecrandi. Cerialis, ut incuria prope rem afflixit, ita constantia 5 restituit; secutusque fortunam castra hostium eodem die capit exscinditque. Nec in longum quies militi data. 79 Orabant auxilium Agrippinenses, offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Ger- 2 manos trucidaverant; unde metus et justæ preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc 3 intenderat, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quæ e Chaucis Frisiisque composita Tolbiaci in finibus Agrippinensium agebat. Sed tristis 4 nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium, qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto cremavere. Simul Cerialis proprio agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, 5 ne quarta decima legio, adjuncta Britannica classe, affligeret Batavos, qua Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit, eæque civitates in deditionem acceptæ. Classem ultro Canninefates aggressi sunt, 6 majorque pars navium depressa aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversus equites Novesium a Ceriali præmissos secundum prælium fecit. Quæ modica sed 7 crebra damna famam victoriæ nuper partæ lacerabant.

Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici jubet, 80 mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est, favore militum anxius et

superbia viri, æqualium quoque, adeo superiorum into-
 2 lerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius ut non
 pro spe sua excipitur, ita neque averso imperatoris
 animo. Trahebatur in diversa, hinc meritis Antonii, cu-
 jus ductu confectum haud dubie bellum erat, inde
 Muciani epistolis: simul cæteri ut infestum tumidum-
 que insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus.
 3 Neque ipse deerat arrogantia vocare offensas, nimius
 commemorandis quæ meruisset. Alios ut imbelles, Cæ-
 cinam ut captivum ac dedititium increpat. Unde pau-
 latim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem
 amicitia.

81 Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriae sta-
 tos æstivis flatibus dies et certa maris opperiebatur,
 multa miracula evenere, quibus cælestis favor et quædam
 2 in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. E
 plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua
 ejus advolvitur, remedium cæcitatibus exposcens gemitu,
 monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens
 ante alios colit; precabaturque principem ut genas et
 oculorum orbis dignaretur respergere oris excremento.
 3 Alius, manum æger, eodem deo auctore, ut pede ac
 vestigio Cæsaris calcaretur orabat. Vespasianus primo
 irridere, aspernari; atque illis instantibus modo famam
 vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum et voci-
 4 bus adulantium in spem induci. Postremo æstimari a
 medicis jubet an talis cæcitas ac debilitas ope humana
 superabiles forent. Medici varie disserere: huic non
 exeam vim luminis, et redivitiam, si pellerentur ob-
 stantia; illi elapsos in pravum artus, si salubris vis
 5 adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi diis, et
 divino ministerio principem electum; denique patrati
 remedii gloriam penes Cæsarem, irriti ludibrium penes

A. D. 70.]

miseros fore. Igitur Vespasianus, cuncta fortunæ suæ 6
patere ratus nec quicquam ultra incredibile, læto ipse
vultu, erecta quæ adstabat multitudine, jussa exsequi-
tur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit 7
dies. Utrumque, qui interfuere, nunc quoque memo-
rant, postquam nullum mendacio pretium.

Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, 82
ut super rebus imperii consuleret. Arceri templo cunc-
tos jubet. Atque ingressus intentusque numini, re- 2
spexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum nomine
Basiliden, quem procul Alexandria plurium dierum iti-
nere et ægro corpore detineri haud ignorabat. Per- 3
cunctatur sacerdotes num illo die Basilidēs templum
inisset; percunctatur obvios num in urbe visus sit:
denique, missis equitibus, explorat illo temporis mo-
mento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divi-
nam speciem et vim responsi ex nomine Basilidis
interpretatus est. Origo dei nondum nostris auctoribus 83
celebrata: Ægyptiorum antistites sic memorant; Pto-
lemæo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes fir-
mavit, cum Alexandriæ recens conditæ mœnia templaque
et religiones adderet, oblatum per quietem decore
eximio et majore quam humana specie juvenem, qui
moneret ut, fidissimis amicorum in Pontum missis,
effigiem suam acciret: lætum id regno, magnamque et
inclitam sedem fore, quæ excepisset. Simul visum
eundem juvenem in cælum igne plurimo attolli. Pto- 2
lemæus, omine et miraculo excitus, sacerdotibus Ægyp-
tiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus
aperit. Atque illis Ponti et externorum parum gnaris,
Timotheum Atheniensem e gente Eumolpidarum, quem
ut antistitem cærimoniarum Eleusine exciverat, quænam
illa superstitio, quod numen, interrogat. Timotheus, 3

quæsitis qui in Pontum meâssent, cognoscit urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas fama, Jovis Ditis: namque et muliebrem effigiem adsistere, 4 quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paulatim, aliasque ad curas animum vertere, donec eadem species terribilior jam et instantior exitium 5 ipsi regnoque denuntiaret, ni jussa patrarentur. Tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat,) expediri jubet; præcepitque navigaturis ut 6 Pythicum Apollinem adeant. Illis mare secundum, sors oraculi haud ambigua: "irent, simulacrumque patris 84 sui reveherent, sororis relinquerent." Ut Sinopen venire, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant. Qui versus animi modo numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri; sæpe donis 2 promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, 3 auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo ultra moraretur. Cunctantem varia pernicies, morbique et manifesta cælestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocata concione jussa numinis, suos Ptolemæique visus, ingru- 4 entia mala exponit. Vulgus aversari regem, invidere Ægypto, sibi metuere templumque circumsedere. Major hinc fama tradidit, deum ipsum appulsas litori naves sponte conscendisse. Mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi Alexandriam appelluntur. 5 Templum pro magnitudine urbis exstructum loco cui nomen Rhacotis. Fuerat illic sacellum Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine et advectu

A. D. 70.]

dei celeberrima. Nec sum ignarus esse quosdam qui Seleucia, urbe Syriae, accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas tulit; alii auctorem eundem Ptolemæum, sedem ex qua transierit Memphim perhibent, inclitam olim et veteris Ægypti columnen. Deum ipsum multi Æsculapium, quod medeatur agris corporibus, quidam Osirin, antiquissimum illis gentibus numen, plerique Jovem, ut rerum omnium potentem, plurimi Ditem patrem, insignibus quæ in ipso manifesta, aut per ambages conjectant.

At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus pro-⁸⁵ pinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios acceperere. Præcipua victoriae fides dux hostium² Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, ut nos-³ ceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium exprobranti cuidam patriam ejus captam, “accipere se solatium mortis” respondit. Sed Mucianus⁴ quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: “quoniam benignitate deum fractæ hostium vires forent, parum decore Domitianum, confecto prope bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii aut salus Galliarum⁵ in discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare: Canninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque principatus⁶ e proximo ostentaret, nec parvis periculis immixtus, et majoribus non defuturus.” Intelligebantur artes; sed⁸⁶ pars obsequii in eo, ne deprehenderentur. Ita Lugdunum ventum. Unde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem ejus tentavisse, an præsentis sibi exercitum imperiumque traditurus foret. Qua² cogitatione bellum adversus patrem agitaverit, an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis

salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupi-
3 entem. Domitianus sperni a senioribus juventam suam
cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii
omittebat, simplicitatis ac modestiæ imagine in altitudi-
nem conditus, studiumque literarum et amorem carmi-
num simulans, quo velaret animum, et fratris æmulationi
subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam
contra interpretabatur.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

HISTORIARUM

LIBER QUINTUS.

—

EJUSDEM anni principio Cæsar Titus, perdomandæ ¹ A.U.C. 823.
Judææ delectus a patre, et privatis utriusque rebus ² A.D. 70.
militia clarus, majore tum vi famaue agebat, certan-
tibus provinciarum et exercituum studiis. Atque ipse, ²
ut super fortunam crederetur, decorum se promptum-
que in armis ostendebat, comitate et alloquiis officia
provocans, ac plerumque in opere, in agmine gregario
militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in ³
Judæa legiones, quinta et decima et quintadecima,
vetus Vespasiani miles, excepere. Addidit e Syria duo-
decimam, et abductos Alexandria duoetvicesimanos ter-
tianosque. Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo ⁴
equitum alæ, simul Agrippa Sohæmusque reges, et
auxilia regis Antiochi, validaque et, solito inter accolas
odio, infensa Judæis Arabum manus; multi quos urbe
atque Italia sua quemque spes acciverat occupandi
principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ⁵
ingressus composito agmine, cuncta explorans para-
tusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.
Sed quoniam famosæ urbis supremum diem tradituri ²
sumus, congruens videtur primordia ejus aperire.

2 Judæos, Creta insula profugos, novissima Libyæ
 insedissememorant, qua tempestate Saturnus vi Jovis
 pulsus cesserit regnis. Argumentum e nomine petitur :
 inclitum in Creta Idam montem ; accolas Idæos aucto
 3 in barbarum cognomento Judæos vocitari. Quidam
 regnante Iside exundantem per Ægyptum multitudinem,
 ducibus Hierosolymo ac Juda, proximas in terras exone-
 ratam ; plerique Æthiopum prolem, quos, rege Cepheo,
 4 metus atque odium mutare sedes perpulerit. Sunt qui
 tradant Assyrios convenas, indigum agrorum populum,
 parte Ægypti potitos, mox proprias urbes Hebræasque
 terras et propiora Syriæ coluisse. Clara alii Judæorum
 initia, Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem,
 3 conditæ urbi Hierosolyma nomen e suo fecisse. Plurimi
 auctores consentiunt, orta per Ægyptum tabe quæ
 corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Hammonis
 oraculo, remedium petentem, purgare regnum et id
 genus hominum, ut invisum diis, alias in terras avehere
 2 jussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, post-
 quam vastis locis relictum sit, cæteris per lacrimas
 torpentibus, Moysen, unum exsulum, monuisse, ne
 quam deorum hominumve opem exspectarent utrisque
 deserti, sed sibimet, duce cælesti, crederent, primo
 3 cujus auxilio præsentem miseriam pepulissent. Assen-
 sere atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed
 nihil æque quam inopia aquæ fatigabat. Jamque haud
 procul exitio totis campis procubuerant, cum grex
 asinorum agrestium e pastu in rupem nemore opacam
 4 concessit. Secutus Moyses conjectura herbidi soli largas
 aquarum venas aperit. Id levamen ; et continuum sex
 dierum iter emensi, septimo, pulsus cultoribus, obtinere
 4 terras in quibus urbs et templum dicata. Moyses quo sibi
 in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque

A. D. 70.]

cæteris mortalibus indidit. Profana illic omnia quæ apud nos sacra; rursum concessa apud illos quæ nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem 2 sitimque depulerant, penetrati sacravere, cæso ariete velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quia Ægyptii Apin colunt. Sue abstinent merito 3 cladis, qua ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur; et, raptarum frugum argumentum, panis Judaicus nullo fermento detinetur. Septimo die 4 otium placuisse ferunt, quia is finem laborum tulerit; dein, blandiente inertia, septimum quoque annum ignaviæ datum. Alii honorem eum Saturno haberi, seu principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos et conditores gentis accepimus, seu quod de septem sideribus quibus mortales reguntur, altissimo orbe et præcipua potentia stella Saturni feratur: ac pleraque cælestium vim suam et cursum septimos per numeros commutare. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur. 5 Cætera instituta sinistra, fœda, pravitate valere. Nam 2 pessimus quisque, spretis religionibus patriis, tributa et stipes illuc gerebant; unde auctæ Judæorum res, et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium. Separati epulis, 3 discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil illicitum. Circumcidere genitalia instituerunt, ut diversitate nos- 4 cantur. Transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quidquam prius imbuuntur quam contemnere deos, exuere patriam, parentes, liberos, fratres vilia habere. Augendæ tamen multitudini consulitur. Nam et ne- 5 care quemquam ex agnatis nefas, animosque prælio aut suppliciis peremptorum æternos putant. Hinc gene-

randi amor et moriendi contemptus. Corpora condere quam cremare, e more Ægyptio; eademque cura et de
 6 infernis persuasio. Cælestium contra. Ægyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur; Judæi mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant; summum illud et æternum neque imitabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus
 7 suis, nedum templis sinunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur, vitisque aurea templo reperta, Liberum patrem coli, domitorem Orientis, quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis. Quippe Liber festos lætosque ritus posuit, Judæorum mos absurdus sordidusque.

6 Terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia terminantur; a meridie Ægyptus objacet; ab occasu Phœnices et mare; septentrionem e latere Syriæ longe
 2 prospectant. Corpora hominum salubria et ferentia laborum. Rari imbres, uber solum. Fruges nostrum ad morem, præterque eas balsamum et palmæ. Pal-
 3 metis proceritas et decor. Balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, (si vim ferri adhibeas, pavent venæ,) fragmine lapidis aut testa aperiuntur; humor in
 4 usu medentium est. Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus. Idem amnem Jordanen alit funditque. Nec Jordanes pelago accipitur, sed unum atque alterum
 5 lacum integer perfluit, tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertæ undæ superjacta, ut solido, ferunt; periti imperitique nandi perinde

A. D. 70.]

attolluntur. Certo anni bitumen egerit; cujus legendi 6
 usum, ut cæteras artes, experientia docuit. Ater suapte
 natura liquor, et sparso aceto concretus, innatat. Hunc
 manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt:
 inde, nullo juvante, influit oneratque, donec abscindas.
 Nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem ves- 7
 temque infectam sanguine quo feminæ per menses
 exsolvuntur. Sic veteres auctores. Sed gnari locorum 8
 tradunt, undantes bitumine moles pelli manuque trahi
 ad litus; mox, ubi vapore terræ, vi solis inaruerint,
 securibus cuneisque ut trabes aut saxa discindi. Haud 7
 procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque
 urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse; et manere
 vestigia, terramque ipsam, specie torridam, vim frugi-
 feram perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu 2
 sata, sive herba tenuis aut flore, seu solitam in speciem
 adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt.
 Ego sicut inclitas quondam urbes igne cælesti flagrâsse 3
 concesserim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi
 superfusum spiritum, eoque fetus segetum et autumnii
 putrescere reor, solo cæloque juxta gravi. Et Belus 4
 annis Judaico mari illabitur; circa cujus os lectæ
 arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquantur. Modicum
 id litus et egerentibus inexhaustum.

Magna pars Judææ vicis dispergitur; habent et 8
 oppida. Hierosolyma genti caput. Illic immensæ opu-
 lentis templum, et primis munimentis urbs, dein regia,
 templum intimis clausum. Ad fores tantum Judæo
 aditus; limine, præter sacerdotes, arcebantur. Dum 2
 Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despec-
 tissima pars servientium: postquam Macedones præ-
 potuere, rex Antiochus, demere superstitionem et mores
 Græcorum dare annis, quo minus teterrimam gentem

in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est: nam
 3 ea tempestate Arsaces desciverat. Tum Judæi, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis, (et Romani procul erant,) sibi ipsi reges imposuere; qui, mobilitate vulgi expulsi, resumpta per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces aliaque solita regibus ausi superstitionem fovebant, quia honor sacerdotii firmamentum potentiae
 9 assumebatur. Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit, templumque jure victoriae ingressus est. inde vulgatum, nulla intus deum effigie vacuum sedem et inania arcana. Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciae cesserant, rex Parthorum Pacorus Judæa potitus, interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Judæos C. Sosius subegit. Regnum ab Antonio Herodi datum victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simo quidam regium nomen invaserat. Is a Quintilio Varo, obtinente Syriam, punitus; et gentem
 4 coërcitam liberi Herodis tripertito rexere. Sub Tiberio quies. Dein jussi a C. Cæsare effigiem ejus in templo locare, arma potius sumpsere; quem motum
 5 Cæsaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus aut ad modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit; e quibus Antonius Felix per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit, Drusilla Cleopatrarum et Antonii nepte in matrimonium accepta, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. Duravit tamen patientia Judæis usque ad Gessium Florum procuratorem: sub eo bellum ortum. Et comprimere cœptantem Cestium Gallum, Syriæ legatum, varia prælia ac sæpius adversa

A. D. 70.]

excepere. Qui ubi fato aut tædio occidit, missu Nero-2
 nis Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris,
 intra duas æstates, cuncta camporum omnesque præter
 Hierosolyma urbes victore exercitu tenebat. Proximus 3
 annus, civili bello intentus, quantum ad Judæos, per
 otium transiit. Pace per Italiam parta et externæ
 curæ rediere. Augebat iras quod soli Judæi non ces-
 sissent. Simul manere apud exercitus Titum ad omnes
 principatus novi eventus casusve utilius videbatur.

Igitur, castris, uti diximus, ante mœnia Hierosoly-4
 morum positis, instructas legiones ostentavit. Judæi 11
 sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius
 ausuri, et, si pellerentur, parato perfugio. Missus in
 eos eques cum expeditis cohortibus ambigue certavit.
 Mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro 2
 portis prælia serebant, donec assiduis damnis intra
 mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi.
 Neque enim dignum videbatur famem hostium opperiri; 3
 posebantque pericula, pars virtute, multi ferocia et
 cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma et opes volup-4
 tatesque ante oculos; ac ni statim Hierosolyma conci-
 derent, morari videbantur. Sed urbem arduam situ 5
 opera molesque firmaverant, quæ vel plana satis muni-
 rentur. Nam duos colles immensum editos claudebant
 muri per artem obliqui aut introrsus sinuati, ut latera
 oppugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis 6
 abrupta; et turres, ubi mons juvisset, in sexaginta
 pedes, inter devexa in centenos vicensque attolle-
 bantur, mira specie, ac procul intuentibus pares. Alia 7
 intus mœnia, regiæ circumjecta, conspicuoque fastigio
 turris Antonia, in honorem M. Antonii ab Herode ap-
 pellata. Templum in modum arcis propriique muri, la- 12
 bore et opere ante alios. Ipsæ porticus, quæ templum

ambibatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terra montes, et piscinæ cisternæque
 2 servandis imbribus. Præviderant conditores ex diversitate morum crebra bella: inde cuncta quamvis adversus longum obsidium. Et a Pompeio expugnatis metus
 3 atque usus pleraque monstravere. Atque per avaritiam Claudianorum temporum empto jure muniendi, struxere muros in pace tanquam ad bellum, magna colluvie et cæterarum urbium clade aucti: nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant.
 4 Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima mœnium Simo, mediam urbem Joannes, † quem et Bargioram vocabant, templum Eleazarus firmaverat. Multitudine et armis Joannes ac Simo, Eleazarus loco
 5 pollebat. Sed prælia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur. Ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis bel-
 13 lum externum concordiam pareret. Evenerant prodigia, quæ neque hostiis neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cælum concurrere acies, rutilantia arma, et subito nu-
 2 bium igne collucere templum. Exapertæ repente delubri fores, et audita major humana vox, excedere deos; simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore ut valesceret Oriens, profectique Judæa rerum potirentur.
 3 Quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerat: sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum, omnis ætatis,

A. D. 70.]

virile ac muliebre secus, sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cunctis qui ferre possent; et plures quam 4 pro numero audebant. Obstinatio viris feminisque par; ac si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus quam mortis. Hanc adversus urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetus et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legi- 5 onibus munia, et quies præliorum fuit, donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres aut novis ingeniis struerentur.

At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato 14 per Germaniam exercitu apud Vetera castra consedit, tutus loco, et ut memoria prosperarum illic rerum augescerent barbarorum animi. Secutus est eodem Ce- 2 rialis, duplicatis copiis adventu secundæ et sextæ et quartæ decimæ legionum. Cohortesque et alæ, jam pridem accitæ, post victoriam properaverant. Neuter 3 ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis 4 vadis subdola et nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis et nandi pavidus; Germanos, fluminibus suetos, levitas armorum et proceritas corporum attollit. Igitur, laessentibus Batavis, ferocissimo cuique nos- 15 trorum cœptum certamen; deinde orta trepidatio, cum præaltis paludibus arma equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, ommissa plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes. Neque ut in pedestri 2 acie, cominus eminus certabatur; sed tanquam navali pugna, vagi inter undas aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris in mutuam perniciem implica-

- 3 bantur. Minor tamen quam pro tumultu cædes, quia non ausi egredi paludem Germani in castra rediere. Ejus prælii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit.
- 4 Civilis instare fortunæ, Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat. Nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram
- 16 et minas acta. Postera luce Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secunda acie legiones locatæ; dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine sed cuneis adstitit.
- 2 Batavi Gugernique in dextro; læva ac propiora fluminis Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis veterem Romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem in æternum exciderent, ultione
- 3 magis quam prælio opus esse. Pauciores nuper cum pluribus certâsse, ac tamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. Superesse qui fugam animis, qui vulnera
- 4 tergo ferant. Proprios inde stimulos legionibus admovebat, domitores Britannæ quartadecimanos appellans; principem Galbam sextæ legionis auctoritate factum; illa primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos. Hinc prævectus ad Germanicum exercitum manus tendebat, ut suam ripam, sua castra sanguine hostium recuperarent. Alacrior omnium clamor, quâs vel ex longa pace prælii cupido vel fessis bello pacis amor, præmiaque et quies in pos-
- 17 terum sperabantur. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis cicens: Stare Germanos Batavosque super vestigia gloriæ, cineres ossaque legionum calcantes. Quocunque oculos Romanus inten-

A. D. 70.]

deret, captivitatem clademque et dira omnia obversari. Ne terrentur vario Treverici prælii eventu. Suam 3 illic victoriam Germanis obstitisse, dum, omissis telis, præda manus impediunt: sed cuncta mox prospera et hosti contraria evenisse. Quæ provideri astu ducis 4 oportuerit, provisa, campos madentes et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. Rhenum et Germaniæ deos 5 in aspectu; quorum numine capesserent pugnam, conjugum parentum patriæ memores. Illum diem aut gloriosissimum inter majores aut ignominiosum apud posteros fore. Ubi sono armorum tripudiisque (ita 6 illis mos,) approbata sunt dicta, saxis glandibusque et cæteris missilibus prælium incipitur, neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacescentibus. Absumptis quæ jaciuntur, et ardescente 18 pugna, procursum ab hoste infestius. Immensis corporibus et prælongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant; simul e mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus tranatavit. Turbata ibi res, et pellebatur sociarum cohortium acies, 2 cum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia prælium æquatur. Inter quæ perfuga Batavus 3 adit Cerialem, terga hostium promittens, si extremo paludis eques mitteretur: solidum illâ, et Gugernos, quibus custodia obvenisset, parum intentos. Duæ alæ 4 cum perfuga missæ incauto hosti circumfunduntur. Quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. De- 5 bellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturâset. Ne eques quidem institit, repente fuis imbribus et propinqua nocte.

Postera die quartadecima legio in superiorem pro-19 vinciam Gallo Anno missa; Cerialis exercitum decima

- 2 ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia
venere. Non tamen ausus oppidum Batavorum armis
tueri, raptis quæ ferri poterant, cæteris injecto igni,
in insulam concessit, gnarus deesse naves efficiendo
ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum.
- 3 Quin et diruit molem a Druso Germanico factam,
Rhenumque pronò alveo in Galliam ruentem, disjectis
4 quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis
alveus insulam inter Germanosque continentium terra-
5 rum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque
et Classicus et centum tredecim Treverorum senatores;
in quibus fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio
missum in Gallias superius memoravimus. Comitabatur
6 eum frater D. Alpinus. Simul cæteri miseratione ac
donis auxilia concibant inter gentes periculorum avidas.
- 20 Tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, ala-
rum, legionum uno die Civilis quadripartito invaserit,
decimam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et
Grinnes Vadamque cohortium alarumque castra, ita
divisis copiis ut ipse et Verax, sorore ejus genitus,
Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent;
nec omnia patranda fiducia, sed multa ausis aliqua in
parte fortunam affore: simul Cerialem neque satis
cautum, et pluribus nuntiis huc illuc cursantem, posse
2 medio intercipi. Quibus obvenerant castra decima-
norum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum
militem et cædendis materiis operatum turbavere, occiso
præfecto castrorum, et quinque primoribus centurionum,
paucisque militibus: cæteri se munimentis defendere.
- 3 Et interim Germanorum manus Batavoduri rumpere
inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prælium nox
21 diremit. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Va-
dam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabant. Nec sisti

A. D. 70.]

poterant interfecto fortissimo quoque; in quibus Brigantius, præfectus alæ, ceciderat, quem fidum Romanis et Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis 2 cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis relicto equo tranavit. Idem Veracis effugium. Tutorem Classi- 3 cumque appulsæ lintres vexere. Ne tum quidem Romana classis pugnae affuit, ut jussum erat: sed obstitit formido, et remiges per alia militiæ munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia 4 dabat, subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna etiam ubi artes defuissent. Hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ. Et paucos post dies, 5 quanquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit. Profectus Novesium Bonnamque ad vi- 22 senda castra quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat, disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis; et insidias composuere. Electa nox atra nubibus; et prono anne rapti, nullo 2 prohibente, vallum ineunt. Prima cædes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis cooptos trucidabant. Aliud agmen turbare classem, injicere vincla, trahere puppes. Utque ad fallendum 3 silentio, ita cœpta cæde, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani vulneribus exciti quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste et strictis mucronibus. Dux semisomnus ac prope intectus errore hos- 4 tium servatur. Namque prætoriam navem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credere, ob stuprum Claudiæ Sacratæ mulieris Ubiæ. Vigiles flagitium suum ducis 5

- dedecore excusabant, tanquam jussi silere, ne quietem ejus turbarent; ita, intermisso signo et vocibus, se quoque in somnum lapsos. Multa luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppia
- 23 donum Veledæ traxere. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet quod biremium, quæque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens lintrium vis, tricenos quadragenosque (ferre et?) armamenta Liburnicis solita; et simul captæ lintres sagulis versicoloribus
- 2 bus haud indecore pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris electum, quo Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit. Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia
- 3 adventantes interciperentur. Cerialis miraculo magis quam metu direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiore. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato levium telorum jactu, dirimuntur.
- 4 Civilis nihil ultra ausus trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactas nota arte ducum sinebat, cum interim flexu auctumni et crebris per æquinoctium imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. Nec classis aut commeatus aderant, castraque in plano sita vi fluminis
- 24 differebantur. Potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos imputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio
- 2 insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Veledam propinquosque monebat fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare.
- 3 Cæsos Treveros, receptos Ubios, creptam Batavis pa-

A. D. 70.]

triam; neque aliud Civilis amicitia partum quam vulnera, fugas, luctus. Exsulem eum et extorrem recipientibus oneri; et satis peccavisse, quod toties Rhenum transcenderint. Si quid ultra moliantur, inde injuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore. Miscebantur 25
 minis promissa. Et, concussa Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti. “Non proro- 2
 gandam ultra ruinam, nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli. Quid profectum cæde et incendiis legionum, nisi ut plures validioresque acciderentur? Si Vespasiano bellum navaverint, Vespasia- 3
 num rerum potiri; sin populum Romanum armis vocent, quotam partem generis humani Batavos esse? Respicerent Rætos Noricosque et cæterorum onera 4
 sociorum: sibi non tributa sed virtutem et viros indici. Proximum id libertati; et si dominorum electio sit, honestius principes Romanorum quam Germanorum feminas tolerari.” Hæc vulgus. Proceres atrociora: 5
 “Civilis rabie semet in arma trusus; illum domesticis malis excidium gentis opposuisse. Tunc infensos Batavis deos, cum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant, et noxii capitis pœna pœnitentiam fateantur.” Non fefellit Ci- 26
 vilem ea inclinatio, et prævenire statuit, super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Petitо colloquio scinditur Nabaliæ flu- 2
 minis pons; in cujus abrupta progressi duces, et Civilis ita cœpit:—“Si apud Vitellii legatum defenderer, neque 3
 facto meo venia, neque dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo cœpta, a me aucta erant. Erga Vespasianum vetus mihi observantia; et cum privatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo An- 4

tonio notum, cujus epistolis ad bellum actus sum, ne Germanicæ legiones et Gallica juvenus Alpes transcenderent. Quæ Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus præsens monebat, arma in Germania movi, quæ Mucianus in Syria, Aponius in Mœsia, Flavianus in Pannonia.” * * *

C. CORNELII TACITI

DE SITU, MORIBUS,

ET

POPULIS GERMANIÆ

LIBER.

GERMANIA omnis a Gallis Rætisque et Pannoniis¹ Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. Cætera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Ræticarum Alpium in-² accesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus septentrionali Oceano miscetur. Danu-³ bius, molli et clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat: septimum os paludibus hauritur. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque alia-² rum gentium adventibus et hospitiiis mixtos, quia nec terra olim sed classibus advehebantur qui mutare sedes quærebant, et immensus ultra, utque sic dixerim adversus, Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porro, præter periculum horridi et ignoti maris,² Asia aut Africa aut Italia relicta, Germaniam peteret, informem terris, asperam cælo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?

3 Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos
 memoriæ et annalium genus est, Tuisconem deum, terra
 editum, et filium Mannum, originem gentis condito-
 resque. Manno tres filios assignant, e quorum nomin-
 4 cæteri Istævones vocentur. Quidam, ut in licentia ve-
 tustatis, plures deo ortos pluresque gentis appella-
 tiones, Marsos, Gambrivos, Suevos, Vandilios affirmant,
 eaque vera et antiqua nomina. Cæterum Germaniæ
 vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi
 Rhenum transgressi Gallos expulerint ac nunc Tungri,
 5 tunc Germani vocati sint. Ita nationis nomen, non
 gentis, evaluisse paulatim, ut omnes, primum a victore
 ob metum, mox etiam a se ipsis invento nomine Ger-
 3 mani vocarentur. Fuisse apud eos et Herculem me-
 morant, primumque omnium virorum fortium ituri in
 prælia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum
 relatu, quem baritum vocant, accendunt animos, futu-
 2 ræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. Ter-
 rent enim trepidantve, prout sonuit acies; nec tam
 voces illæ quam virtutis concentus videntur. Affectatur
 præcipue asperitas soni et fractum murmur, objectis ad
 os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intu-
 3 mescat. Cæterum et Ulixem quidam opinantur, longo
 illo et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse
 Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni
 situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nomina-
 tumque; aram quinetiam Ulixi consecratam, adjecto
 Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam, monu-
 mentaque, et tumulos quosdam Græcis literis inscriptos,
 4 in confinio Germaniæ Rætiæque adhuc exstare. Quæ
 neque confirmare argumentis neque refellere in animo
 est: ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem.

Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, 4
 nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos, pro-
 priam et sinceram, et tantum sui similem, gentem ex-
 stitisse arbitrantur. Unde habitus quoque corporum,
 quanquam in tanto hominum numero, idem: omnibus
 truces et cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora et
 tantum ad impetum valida. Laboris atque operum 3
 non eadem patientia; minimeque sitim æstumque tole-
 rare, frigora atque inediam cælo solove assueverunt.
 Terra, etsi aliquanto specie differt, in universum tamen 5
 aut silvis horrida aut paludibus fœda, humidior, qua
 Gallias, ventosior, qua Noricum ac Pannoniam aspicit;
 satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum
 fecunda, sed plerumque improcera. Ne armentis qui- 2
 dem suus honor aut gloria frontis. Numero gaudent,
 eæque solæ et gratissimæ opes sunt. Argentum et au- 3
 rum propitiæ an irati dii negaverint, dubito. Nec
 tamen affirmaverim nullam Germaniæ venam argentum
 aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione
 et usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos 4
 argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data,
 non in alia vilitate quam quæ humo finguntur, quan-
 quam proximi, ob usum commerciorum, aurum et argen-
 tum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pe-
 cuniæ agnoscunt atque eligunt: interiores simplicius
 et antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam 5
 probant veterem et diu notam, serratos bigatosque.
 Argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla
 affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilius
 usui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum 6
 quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur.
 Rari gladiis aut majoribus lanceis utuntur. Hastas,
 vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt, angusto et brevi

- ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent.
- 2 Et eques quidem scuto frameaque contentus est: pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. Nulla cultus jactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt.
- 3 Paucis loricae, vix uni alterive cassis aut galea. Equi non forma, non velocitate conspicui. Sed nec variare gyros in morem nostrum docentur: in rectum aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe ut nemo posterior sit.
- 4 In universum aestimanti, plus penes peditem roboris; eoque mixti praeliantur, apta et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni
- 5 juventute delectos ante aciem locant. Definitur et numerus: centeni ex singulis pagis sunt; idque ipsum inter suos vocantur, et quod primo numerus fuit, jam nomen et honor est. Acies per cuneos componitur.
- 6 Cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis praeliis referunt. Scutum reliquisse, praecipuum flagitium, nec aut sacris adesse, aut concilium inire, ignominioso fas; multique superstites bellorum infamiam
- 7 laqueo finierunt. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; et duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. Caeterum neque animadvertere neque vincere, ne verberare quidem nisi sacerdotibus permissum, non quasi in poenam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt; effigiesque et signa quaedam, detracta lucis, in praelium ferunt. Quodque praecipuum fortitudinis incitamentum est, non casus neque fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed

familiæ et propinquitates. Et in proximo pignora, unde 4
feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. Hi
cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad
matres, ad conjuges vulnera ferunt; nec illæ numerare
aut exigere plagas pavent, cibosque et hortamina pug-
nantibus gestant. Memoriam proditur, quasdam acies, 8
inclinatas jam et labantes, a feminis restitutas, constan-
tia precum, et objectu pectorum, et monstrata cominus
captivitate, quam longe impatientius feminarum suarum
nomine timent, adeo ut efficacius obligentur animi
civitatum quibus inter obsides puellæ quoque nobiles
imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid et pro-2
vidum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut
responsa negligunt. Vidimus, sub divo Vespasiano, 3
Veledam diu apud plerosque numinis loco habitam.
Sed et olim Auriniam et complures alias venerati sunt,
non adulatione, neque tanquam facerent deas.

Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus 9
humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem
ac Martem concessis animalibus placant. Pars Suevo- 2
rum et Isidi sacrificat: unde causa et origo peregrino
sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum, in
modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem.
Cæterum nec cohibere parietibus deos, neque in ullam 3
humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cæles-
tium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant, deo-
rumque nominibus appellant secretum illud quod sola
reverentia vident. Auspicia sortesque ut qui maxime 10
observant. Sortium consuetudo simplex. Virgam fru-
giferæ arbori decissam in surculos amputant, eosque,
notis quibusdam discretos, super candidam vestem te-
mere ac fortuito spargunt. Mox, si publice consule- 2
tur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiæ

precatus deos cælumque suspiciens, ter singulos tollit, sublato secundum impressam ante notam interpretatur.

3 Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspicioꝝ adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare: proprium gentis equoꝝ

4 quoque præſagia ac monitus experiri. Publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi, et nullo mortali opere contacti; quos pressos sacro curru sacerdos ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus

5 observant. Nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, apud proceres, apud sacerdotes: se enim ministros deoꝝ, illos conscios putant. Est et alia observatio auspicioꝝ, qua gravium bellorum eventus

6 explorant. Ejus gentis, cum qua bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. Victoria hujus vel illius pro præjudicio accipitur.

11 De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes, ita tamen ut ea quoque quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.

2 Coëunt, nisi quid fortuitum et subitum incidit, certis diebus, cum aut inchoatur luna aut impletur: nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant.

3 Sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut jussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coëuntium absumitur. Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum et

5 coërcendi jus est, imperatur. Mox rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate sua-

dendi magis quam jubendi potestate. Si displicuit 6
sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas
concutiunt: honoratissimum assensus genus est armis
laudare. Licet apud concilium accusare quoque et 12
discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex
delicto. Proditores et transfugas arboribus suspendunt;
ignavos et imbelles et corpore infames cœno ac
palude, injecta insuper crate, mergunt. Diversitas sup- 2
plicii illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat,
dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus
delictis pro modo pœna: equorum pecorumque numero
convicti multantur. Pars multæ regi vel civitati, pars
ipsi qui vindicatur, vel propinquis ejus, exsolvitur.

Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura 3
per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe
comites, consilium simul et auctoritas, adsunt. Nihil 13
autem neque publicæ neque privatæ rei nisi armati
agunt. Sed arma sumere non ante cuiquam moris,
quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso
concilio vel principum aliquis vel pater vel propinquus
scuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos 2
toga, hic primus juventæ honos; ante hoc domus pars
videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna
patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis
assignant: cæteris robustioribus ac jam pridem probatis
aggregantur. Nec rubor inter comites 3
aspici. Gradus quin etiam ipse comitatus habet, judicio
ejus quem sectantur; magnaque et comitum æmulatio,
quibus primus apud principem suum locus, et principum,
cui plurimi et acerrimi comites. Hæc dig- 4
nitas, hæc vires, magno semper electorum juvenum globo
circumdari; in pace decus, in bello præsidium. Nec
solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quo-

- que civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatûs emineat: expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsa plerumque fama
- 14 bella profligant. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non
- 2 adæquare. Jam vero infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. Principes
- 3 pro victoria pugnant, comites pro principe. Si civitas in qua orti sunt longa pace et otio torpeat, plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes quæ tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies, et facilius inter ancipitia clarescunt, magnumque comi-
- 4 tatum nonnisi vi belloque tuere. Exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ et, quanquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt.
- 5 Materia munificentiae per bella et raptus. Nec arare terram aut exspectare annum tam facile persuaseris, quam vocare hostem et vulnera mereri. Pigrum quin immo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare.
- 15 Quoties bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo cuique ex familia: ipsi hebet, mira diversitate naturæ, cum iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem. Mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit.
- 3 Gaudent præcipue finitimarum gentium donis, quæ non

modo a singulis sed publice mittuntur, electi equi, magna arma, phaleræ torquesque. Jam et pecuniam accipere docuimus.

Nullas Germanorum populis urbes habitari satis no- 16
tum est; ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt
discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit.
Vicos locant non in nostrum morem, connexis et cohæ- 2
rentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circum-
dat, sive adversus casus ignis remedium, sive incititia
ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos aut 3
tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi, et
citra speciem aut delectationem. Quædam loca dili-
gentius illinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam
ac lineamenta colorum imitetur. Solent et subterraneos 4
specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suf-
fugium hiemi et receptaculum frugibus, quia rigorem
frigorum ejusmodi locis molliunt. Et si quando hostis 5
advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut
ignorantur, aut eo ipso fallunt quod quærenda sunt.

Tegumen omnibus sagum fibula aut, si desit, spina 17
consertum: cætera intecti totos dies juxta focum atque
ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non
fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed stricta et singu-
los artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi 2
ripæ negligenter, ultiores exquisitius, ut quibus nullus
per commercia cultus. Eligunt feras, et detracta vela-
mina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas ex-
terior Oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius 3
feminis quam viris habitus, nisi quod feminæ sæpius
lineis amictibus velantur, eosque purpura variant, par-
temque vestitus superioris in manicas non extendunt,
nudæ brachia ac lacertos; sed et proxima pars pectoris
patet. Quanquam severa illic matrimonia, nec ullam 18

morum partem magis laudaveris. Nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes et propinqui, ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quæsitæ, nec quibus nova nupta comatur, sed boves, et frenatum equum, et scutum cum framea gladioque. In hæc munera uxor accipitur, atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. Hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque. Hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum: accipere se quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referantur. Ergo sæpta pudicitia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum secreta viri pariter ac femine ignorant. Paucissima in tam numerosa gente adulteria; quorum pœna præsens et maritis permissa. Abscisis crinibus, nudatam, coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verberare agit. Publicatæ enim pudicitie nulla venia: non forma, non ætate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi seculum vocatur. Melius quidem adhuc cæ civitates in quibus tantum virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum quomodo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio

ultra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum sed tanquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quenquam ex agnatis necare, flagitium habetur; plusque ibi boni mores valent quam alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in 20 hæc corpora, quæ miramur, exerescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas: 2. inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum venus, 3 eoque inexhausta pubertas. Nec virgines festinantur; eadem juvena, similis proceritas: pares validæque miscentur, ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis 4 idem apud avunculum qui ad patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tanquam [ii] et animum firmiter et domum latius teneant. Hæredes 5 tamen successoresque sui cuique liberi; et nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patru, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia. Susci- 21 pere tam inimicitias seu patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est. Nec implacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimiciæ juxta libertatem.

Convictibus et hospitibus non alia gens effusius indulget. Quemcunque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatus epulis excipit. Cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hos-

- pitii et comes, proximam domum non invitati adeunt.
- 3 Nec interest: pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitis, nemo discernit. Abeunti, si quid poposcerit, concedere moris; et poscendi in vicem eadem facilitas. Gaudent muneribus, sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis.
- 22 Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, sæpius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti cibum capiunt: separatæ singulis sedes et sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minus sæpe
- 2 ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando nulli probrum. Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ raro conviciis, sæpius cæde et vulneribus
- 3 transiguntur. Sed et de reconciliandis invicem inimicis, et jungendis affinitatibus, et asciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentia joci. Ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; consti-
- 23 tuunt, dum errare non possunt. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus: proximi ripæ et vinum mercantur. Cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem.
- 2 Adversus sitim non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincuntur.
- 24 Genus spectaculorum unum atque in omni cœtu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter

gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exer-2
 citatio artem paravit, ars decorem, non in quæstum
 tamen aut mercedem: quamvis audacis lasciviæ pretium
 est voluptas spectantium. Aleam, quod mirere, sobrii 3
 inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate
 ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo
 jactu de libertate ac de corpore contendant. Victus 4
 voluntariam servitutem adit: quamvis juvenior, quam-
 vis robustior, alligari se ac venire patitur. Ea est
 in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos
 conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque
 pudore victoriæ exsolvant. ✓ Cæteris servis non in nos- 25
 trum morem, descriptis per familiam ministeriis, utun-
 tur: suam quisque sedem, suos penates regit. Fru-
 menti modum dominus aut pecoris aut vestis, ut colono,
 injungit; et servus hactenus paret. Cætera domus 2
 officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum,
 ac vinculis et opere coërcere, rarum. Occidere solent,
 non disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut
 inimicum, nisi quod impune. Liberti non multum 3
 supra servos sunt, raro aliquod momentum in domo,
 nunquam in civitate, exceptis duntaxat iis gentibus
 quæ regnantur. Ibi enim et super ingenuos et super
 nobiles ascendunt: apud cæteros impares libertini liber-
 tatis argumentum sunt.

Fenus agitare et in usuras extendere, ignotum; ideo- 26
 que magis servatur quam si vetitum esset. Agri pro
 numero cultorum ab universis in vices occupantur, quos
 mox inter se secundum dignationem partiuntur. Faci-
 litatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per
 annos mutant; et superest ager. Nec enim cum uber- 2
 tate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria
 conserant et prata separent et hortos rigent: sola

3 terræ seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et æstas intellectum ac vocabula habent; auctumni perinde nomen ac bona ignorantur.

27 Funerum nulla ambitio: id solum observatur ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni et equus adjicitur. Sepulcrum 2 cæspes erigit. Monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt. Feminis lugere honestum est, viris meminisse.

3 Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quæ nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.

28 Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Julius tradit; eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos: quantum enim annis obstabat quo minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc et 2 nulla regnorum potentia divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque et Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc Boihemi nomen, signatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci 3 in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est, quia, pari olim inopia ac libertate, eadem utriusque 4 ripæ bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectionem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine et

inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne Ubii quidem, quanquam Romana colonia 5 esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi non 29 multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Chatorum quondam populus et seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos et antiquæ societatis insigne: nam 2 nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. Exempti oneribus et collationibus, et tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. 3 Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cætera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terræ suæ solo et cælo acrius animantur.

Non numeraverim inter Germaniæ populos, quanquam 4 trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum et inopia audax dubiæ possessionis solum occupavere. Mox limite acto, promotisque præsiidiis, sinus imperii et pars provinciæ habentur.

Ultra hos Chatti initium sedis ab Hercynio saltu in- 30 choant, non ita effusis ac palustribus locis ut cæteræ civitates in quas Germania patescit; durant siquidem colles, paulatim rarescunt, et Chattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, et major animi vigor.

- 2 Multum, ut inter Germanos, rationis ac sollertiæ: præponere electos, audire præpositos, nôsse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, quodque rarissimum, nec nisi Romanæ disciplinæ concessum, plus reponere in duce quam in exercitu.
- 3 Omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad prælium ire videas, Chattos ad bellum. Rari excursus et fortuita pugna. Equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere. Velocitas juxta formidinem, cuncta-
- 31 tio propior constantiæ est. Et aliis Germanorum populis usurpatum raro et privata cujusque audentia apud Chattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec, nisi hoste cæso,
- 2 exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem et spolia revelant frontem, seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patria ac
- 3 parentibus ferunt. Ignavis et imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti,) velut vinculum gestat, donec se cæde
- 4 hostis absolvat. Plurimis Chattorum hic placet habitus; jamque canent insignes, et hostibus simul suisque monstrati. Omnium penes hos initia pugnarum; hæc
- 5 prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus aut ager aut aliqua cura: prout ad quemque venere, aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat.
- 32 Proximi Chattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus equestris disciplinæ arte præcellunt; nec major apud Chattos pe-

ditum laus quam Tencteris equitum. Sic instituere majores: posterii imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. Inter familiam et penates et jura successionum equi traduntur: excipit filius, non, ut cætera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc **33** Chamavos et Angrivarios immigrâsse narratur, pulsus Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. Nam ne spectaculo quidem prælii invidere. Super sexaginta millia, non armis **2** telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quæso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando, urgentibus imperii fatibus, nihil jam præstare fortuna majus potest quam hostium discordiam.

Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgibini et Cha- **34** suarii cludunt aliæque gentes haud perinde memoratæ; a fronte Frisii excipiunt. Majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. Utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus et Romanis classibus navigatos. Ipsum quinetiam Oceanum illa tentavimus. **2** Et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit, sive adiit Hercules, seu quicquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit **3** audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.

Hactenus in Occidentem Germaniam novimus. In **35** Septentrionem ingenti flexu redit. Ac primo statim

- Chaucorum gens, quanquam incipiat a Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus 2 obtenditur, donec in Chattos usque sinuetur. Tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed et implent, populus inter Germanos nobilissimus, 3 quique magnitudinem suam malit justitia tueri. Sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniiis populantur. Id præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant, non per injurias assequuntur.
- 4 Prompta tamen omnibus arma ac, si res poscat, exercitus, plurimum virorum equorumque; et quiescentibus eadem fama.
- 36 In latere Chaucorum Chattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illaccessiti nutrierunt. Idque jucundius quam tutius fuit, quia inter impotentes et validos falso quiescas: ubi manu agitur, modestia ac 2 probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Chattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex æquo socii sunt, cum in secundis minores fuissent.
- 37 Eundem Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens. Veterisque famæ lata vestigia manent, utraque ripa castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem 2 manusque gentis, et tam magni exitus fidem. Sexcentissimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone consulibus. Ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum compute- 3 mus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. Tam diu

Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. ✓ Quid enim aliud nobis quam cædem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At 4 Germani, Carbone et Cassio et Scauro Aurelio et Servilio Cæpione, Marco quoque Manlio fuis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. ✓ Nec impune C. Marius in Italia, divus Julius 5 in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde otium, donec occasione dis- 6 cordiæ nostræ et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavere; ac rursus pulsi [inde] proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut 38 Chattorum Tencterorumve gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quanquam in commune Suevi vocentur. Insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere. Sic Suevi a cæteris Germanis, sic Suevorum ingenui a servis separantur. In aliis gentibus, seu cognatione 2 aliqua Suevorum, (seu quod sæpe accidit,) imitatione, rarum, et intra juventæ spatium: apud Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac sæpe in ipso solo vertice religant. Principes et orna- 3 tiorem habent. Ea cura formæ, sed innoxia: neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem, adituri bella, compti, ut hostium oculis, ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum 39 Semnones memorant. Fides antiquitatis religione fir-

2 matur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum et
 prisca formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis po-
 3 lebrant barbari ritus horrenda primordia. Est et alia
 luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur,
 ut minor, et potestatem numinis præ se ferens. Si
 forte prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum:
 4 per humum evolvuntur. Eoque omnis superstitio re-
 spicit, tanquam inde initia gentis, ibi regnator omnium
 deus, cætera subjecta atque parentia. Adjicit auctori-
 tatem fortuna Semnonum: centum pagi iis habitantur;
 magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput cre-
 40 dant. Contra Langobardos paucitas nobilitat. Plu-
 rimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obse-
 quium, sed præliis et periclitando tuti sunt. Reudigni
 deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et
 Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur.
 2 Nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune
 Nerthum, id est, Terram matrem, colunt, eamque inter-
 venire rebus hominum, inveni populis arbitrantur. Est
 in insula Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehi-
 3 culum, veste contactum. Attingere uni sacerdoti con-
 cessum. Is adesse penentrali deam intelligit, vectamque
 bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. Læti
 tunc dies, festa loca, quæcunque adventu hospitioque
 4 dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt; clau-
 sum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota,
 tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam con-
 5 versatione mortalium deam templo reddat. Mox vehi-
 culum et vestes et, si credere velis, numen ipsum se-
 creto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem
 lacus haurit. Arcanus hinc terror sanctaque ignorantia,
 quid sit illud quod tantum perituri vident.

Et hæc quidem pars Suevorum in secretiora Germaniæ 41
 porrigitur. Propior (ut, quomodo paulo ante Rhenum,
 sic nunc Danubium sequar,) Hermundurorum civitas,
 fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa
 commercium, sed penitus, atque in splendidissima Rætiæ
 provinciæ colonia. Passim sine custode transeunt; et, 2
 cum cæteris gentibus arma modo castraque nostra os-
 tendamus, his domos villasque patefecimus non con-
 cupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen
 inclitum et notum olim; nunc tantum auditur.

Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani et 42
 Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria vires-
 que, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute
 parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Ger- 2
 maniæ velut frons est, quatenus Danubio perægitur.
 Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam
 reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui
 et Tudri genus: jam et externos patiuntur. Sed vis et 3
 potentia regibus ex auctoritate Romana. Raro armis
 nostris, sæpius pecunia juvantur, nec minus valent.

Retro Marsigni, Gothini, Osi, Buri terga Marcoma- 43
 norum Quadorumque claudunt. E quibus Marsigni et
 Buri sermone cultuque Suevos referunt: Gothinos Gal-
 lica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Ger-
 manos, et quod tributa patiuntur. Partem tributorum 2
 Sarmatæ, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Go-
 thini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt. Omnesque
 hi populi pauca campestrium, cæterum saltus et vertices
 montium [jugumque] insederunt. Dirimit enim scin- 3
 ditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod
 plurimæ gentes agunt. Ex quibus latissime patet, Li-
 giorum nomen in plures civitates diffusum. Valentis-
 simas nominâsse sufficiet, Harios, Helveconas, Manimos,

- 4 Helisios, Nahanarvalos. Apud Nahanarvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. Præsides sacerdos muliebri ornatu; sed deos, interpretatione Romana, Castorem Pollucemque memorant. Ea vis numini: nomen Alcis.
- 5 Nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium. Ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Cæterum Harii super vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. Nigra scuta, tincta corpora. Atras ad prælia noctes legunt, ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum: nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur.
- 44 Trans Ligios Gothones regnantur, paulo jam adductius quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, et erga reges obsequium.
- 2 Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent. Forma navium eo differt quod utrinque prora paratam semper appulsui frontem agit. Nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt: solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.
- 3 Est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. Nec arma, ut apud cæteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo, quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosa porro armorum manus facile lasciviunt. Enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas est.
- 45 Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum,

quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper audiri, formasque deorum et radios capitis aspici persuasio adjicit. Illuc usque, et fama vera, tantum natura. Ergo jam 2 dextro Suevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur; quibus ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deum venerantur. Insigne supersti- 3 tionis, formas aprorum gestant: id pro armis omniumque tutela securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Fru- 4 menta cæterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. Sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec quæ natura 5 quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum compertumve. Diu quinetiam inter cætera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. Iphis in nullo usu: rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia 6 terrena quædam atque etiam volucris animalia plerumque interlucent, quæ implicata humore, mox durescente materia, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucos- 7 que, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim; quæ vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto 8 igne tentes, in modum tædæ accenditur, alitque flammam pinguem et olentem; mox ut in picem resinamve lentescit.

Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cætera si- 9 miles uno differunt, quod femina dominatur: in tantum

non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.
Hic Sueviæ finis.

- 46 Peucinatorum Venetorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito, quanquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt. Sordes omnium ac torpor: procerum connubiis mixtis nonnihil
2 in Sarmatarum habitum fœdantur. Veneti multum ex moribus traxerunt: nam quicquid inter Peucinos Fen- nosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt et scuta gestant et peditum usu ac pernicitate gaudent; quæ omnia diversa Sarmatis sunt
3 in plastro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus. Sola in sagittis spes, quas, inopia ferri, ossibus asperant. Idem- que venatus viros pariter ac feminas alit: passim enim
4 comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque for-
5 tunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. Cætera jam fabulosa: Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere; quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

C. CORNELII TACITI

VITA

JULII AGRICOLÆ.

CLARORUM virorum facta moresque posteris tradere, 1
antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus,
quanquam incuriosa suorum, ætas omisit, quoties magna
aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium,
parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam
recti et invidiam. Sed apud priores ut agere digna
memoratu pronum magisque in aperto erat, ita celeberrimus
quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam,
sine gratia aut ambitione, bonæ tantum conscientiæ
pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare 3
fiduciam potius morum quam arrogantiam arbitrati
sunt; nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtrec-
tationi fuit. Adeo virtutes iisdem temporibus optime
æstimantur, quibus facillime gignuntur. At nunc nar- 4
ratur mihi vitam defuncti hominis venia opus fuit;
quam non petissem, incusaturus tam sæva et intesta
virtutibus tempora. Legimus, cum Aruleno Rustico 2
Pætus Thræsea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius
laudati essent, capitale fuisse, neque in ipsos modo
auctores, sed in libros quoque eorum sævitum, delegato
triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum in-

2 geniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet illo
igne vocem populi Romani, et libertatem senatus, et
conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, ex-
pulsis insuper sapientiæ professoribus, atque omni bona
arte in exsilium acta, ne quid usquam honestum occur-
3 reret. Deditur profecto grande patientiæ documen-
tum; et sicut vetus ætas vidit quid ultimum in libertate
esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisi-
tiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam
quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra
3 potestate esset oblivisci quam tacere. Nunc demum
redit animus; et quanquam primo statim beatissimi
seculi ortu Nerva Cæsar res olim dissociabiles mis-
cuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie
felicitatem temporum Nerva Trajanus, nec spem modo
ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac
robur, assumpserit, natura tamen infirmitatis humanæ
tardiora sunt remedia quam mala; et ut corpora nostra
lente augescunt, cito extinguuntur, sic ingenia studia-
2 que oppresseris facilius quam revocaveris. Subit quippe
etiam ipsius inertiae dulcedo, et invisæ primo desidia
postremo amatur. Quid, si per quindecim annos, grande
mortalis ævi spatium, multi fortuitis casibus, promp-
3 tissimus quisque sævitia principis interciderunt? Pauci
et, ut ita dixerim, non modo aliorum sed etiam nostri
superstitēs sumus, exemptis e media vita tot annis,
quibus juvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos
4 exactæ ætatis terminos per silentium venimus. Non
tamen pigebit, vel incondita ac rudi voce, memoriam
prioris servitutis ac testimonium præsentium bonorum
composuisse. Hic interim liber honori Agricolæ soceri
mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit
aut excusatus.

A. D. 61.]

Cnæus Julius Agricola, vetere et illustri Foro-⁴
 ensium colonia ortus, utrumque avum procuratorem
 Cæsarum habuit, quæ equestris nobilitas est. Pater
 [Julii] Julius Græcinus, senatorii ordinis, studio elo-
 quentiæ sapientiæque notus, iisque ipsis virtutibus iram
 Caii Cæsaris meritus: namque Marcum Silanum accusare
 jussus, et, quia abnuerat, interfectus est. Mater Julia ²
 Procilla fuit, raræ castitatis. In hujus sinu indulgenti-
 aequæ educatus per omnem honestarum artium cultum
 pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ³
 ab illecebris peccantium, præter ipsius bonam integram-
 que naturam, quod statim parvulus sedem ac magistram
 studiorum Massiliam habuit, locum Græca comitate et
 provinciali parcimonia mixtum ac bene compositum.
 Memoria teneo, solitum ipsum narrare, se prima in ⁴
 juvena studium philosophiæ acrius, ultra quam con-
 cessum Romano ac senatori, hausisse, ni prudentia
 matris incensum ac flagrantem animum coërcuisset.
 Scilicet sublime et erectum ingenium pulchritudinem ⁵
 ac speciem magnæ excelsæque gloriæ vehementius quam
 caute appetebat. Mox mitigavit ratio et ætas; reti-
 nuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum.

Prima castrorum rudimenta in Britannia Sueto-⁵
 nio Paulino, diligenti ac moderato duci, approbavit,
 electus quem contubernio æstimaret. Nec Agricola ²
 licenter, more juvenum qui militiam in lasciviam ver-
 tunt, neque segniter ad voluptates et commeatus ti-
 tulum tribunatus et inscitiam retulit: sed noscere pro-
 vinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos,
 nihil appetere in jactationem, nihil ob formidinem recu-
 sare, simulque et anxius et intentus agere. Non sane ³
 alias exercitior, magisque in ambiguo Britannia fuit.
 Trucidati veterani, incensæ coloniæ, intersepti exercitus;

A. D. 61.
 814.
 A. D.
 61.

4 tum de salute, mox de victoria certavere. Quæ cuncta, etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et recuperatæ provinciæ gloria in ducem cessit, artem et usum et stimulos addidere juveni; intravitque animum militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama quam ex mala.

6 Hinc ad capessendos magistratus in urbem digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus
 A. U. C. 815. ortam, sibi junxit. Idque matrimonium ad majora
 A. D. 62. nitenti decus ac robur fuit. Vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem et invicem se anteponendo, nisi quod in bona uxore tanto major laus,
 2 quanto in mala plus culpæ est. Sors quæsturæ provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit. Quorum neutro corruptus est, quanquam et provincia dives ac parata peccantibus, et proconsul in omnem aviditatem pronus, quantalibet facilitate redempturus
 3 esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filia, in subsidium simul et solatium: nam filium ante sublatum brevi amisit. Mox inter quæsturam ac tribunatum plebis atque ipsum etiam tribunatus annum quiete et otio transiit, gnarus sub Nerone temporum,
 4 quibus inertia pro sapientia fuit. Idem præturæ tenor et silentium: nec enim jurisdictio obvenerat. Ludos, et inania honoris, medio rationis atque abundantia
 5 duxit, uti longe a luxuria, ita famæ propior. Tum electus a Galba ad dona templorum recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium res publica quam Neronis sensisset.

7 Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus afflixit. Nam classis Othoniana, licenter vagadum Intemelios (Liguriæ pars est,) hostiliter popu-

A. D. 75.]

latur, matrem Agricolæ in prædiis suis interfecit, prædiaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quæ causa cædis fuerat. Igitur ad sollennia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati a Vespasiano imperii deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia principatus ac statum urbis Mucianus regebat, juvene admodum Domitiano, et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante. Is missum ad delectus agendos Agricolam, integre ac strenue versatum, vicesimæ legioni, tarde ad sacramentum transgressæ, præposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat, nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio. Ita successor simul et ultor electus, rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse. Præerat tunc Britannia Vettius Bolanus, placidius quam feroci provincia dignum est. Temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne increceret, peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. Brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primo Cerialis labores modo et discrimina, mox et gloriam communicabat: sæpe parti exercitus in experimentum, aliquando majoribus copiis ex eventu præfecit. Nec Agricola unquam in suam famam gestis exsultavit: ad auctorem ac ducem, ut minister, fortunam referebat. Ita virtute in obsequendo, verecundia in prædicando, extra invidiam nec extra gloriam erat.

Revertentem ab legatione legionis divus Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciæ Aquitaniæ præposuit, splendidæ imprimis dignitatis administratione ac spe consulatus cui destinârat. Cre-

A. U. C.
822.
A. D.
69.

A. U. C.
823.
A. D.
75.

- 2 dunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis jurisdictio segura et obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, facile
- 3 justeque agebat. Jam vero tempora curarum remissionumque divisa. Ubi conventus ac judicia poscerent, gravis, intentus, severus, et sæpius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona.
- 4 Tristitiam et arrogantiam et avaritiam exuerat; nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre injuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui sæpe etiam boni indulgent, ostentanda virtute aut per artem quæsit: procul ab æmulatione adversus collegas, procul a contentione adversus procuratores, et vincere inglorium et atteri
- 6 sordidum arbitrabatur. Minus triennium in ea legatione detentus ac statim ad spem consulatus revocatus est, comitante opinione Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur.
- 7 Haud semper errat fama; aliquando et elegit. Consul egregiæ tum spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit, et statim Britannia præpositus est, adjecto pontificatus sacerdotio.
- 10 Britannia situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparationem curæ ingeniive referam, sed quia tum primum perdomita est. Ita quæ priores nondum comperta eloquentia percoluere, rerum fide traduntur. Britannia, insularum quas Romana notitia complectitur maxima, spatio ac cælo in Orientem Germaniæ, in Occidentem Hispaniæ obtenditur, Gallis in Meridiem etiam inspicitur; septentrionalia ejus, nullis contra
- 8 terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam

A. D. 75.]

totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulæ vel bipenni assimilavere. Et est ea facies citra Caledoniam, unde et universis fama est transgressa. Sed immensum 4 et enorme spatium procurrentium extremo jam litore terrarum velut in cuneum tenuatur. Hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta insulam esse Britanniam affirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domuitque. Dispecta est et Thule, quam † hactenus jussum et 6 hiems abdebat, sed mare pigrum et grave remigantibus, perhibent, ne ventis quidem perinde attolli: credo, quod rariores terræ montesque, causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardius impellitur. Naturam Oceani atque æstus neque quærere 7 hujus operis est, ac multi retulere. Unum addiderim: Nusquam latius dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenus accrescere aut resorberi, sed influere penitus atque ambire, et jugis etiam ac montibus inseri velut in suo. Cæterum Britanniam qui 11 mortales initio coluerint, indigenæ an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii, atque ex eo argumenta. Namque rutilæ Caledoniam 2 habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem asseverant. Silurum colroati vultus, torti plerumque crines, et posita contra Hispania, Hiberos veteres trajecisse easque sedes habitasse fidem faciunt. Proximi 3 Gallis et similes sunt, seu durante originis vi, seu, procurrentibus in diversa terris, positio cæli corporibus habitum dedit. In universum tamen æstimanti Gallos 4 vicinam insulam occupasse credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasionem; sermo haud multum diversus, in deprecandis periculis eadem auda-

- cia et, ubi advenere, in detrectandis eadem formido.
- 5 Plus tamen ferociæ Britannii præferunt, ut quos nondum longa pax emollierit. Nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus; mox segnitia cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate. Quod Britannorum olim victis evenit: cæteri manent quales Galli fuerunt.
- 12 In pedite robur; quædam nationes et curru præliantur. Honestior auriga: clientes propugnant. Olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et studiis trahuntur.
- 2 Nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: ita singuli pugnant,
- 3 universi vincuntur. Cælum crebris imbribus ac nebulis fœdum; asperitas frigorum abest. Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram; nox clara et extrema Britanniae parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. Quodsi nubes non officiant, aspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exurgere sed transire affirmant. Scilicet extrema et plana terrarum, humili umbra, non erigunt tenebras, infraque cælum et
- 5 sidera nox cadit. Solum, præter oleam vitemque et cætera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum. Tarde mitescunt, cito proveniunt; eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum cæli-
- 6 que. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae. Gignit et Oceanus margarita, sed suffusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur: nam in rubro mari viva ac spirantia saxis
- 7 avelli, in Britannia, prout expulsa sint, colligi. Ego facilius crediderim, naturam margaritis deesse quam nobis avaritiam.
- 13 Ipsi Britannii delectum ac tributa et injuncta im-

A. C. 55. A. D. 43—61.]

perii munera impigre obeunt, si injuriæ absint: has
 ægre tolerant, jam domiti ut pareant, nondum ut ser- A. U. C.
699.
 viant. Igitur primus omnium Romanorum divus Ju- A. C.
55.
 lius cum exercitu Britanniam ingressus, quanquam pro- 2
 spera pugna terruerit incolas ac litore potitus sit, potest
 videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella 3
 civilia, et in rem publicam versa principum arma, ac
 longa oblivio Britanniae etiam in pace. Consilium id
 divus Augustus vocabat, Tiberius præceptum. Agitasse 4
 Caium Cæsarem de intranda Britannia satis constat, ni
 velox ingenio, mobilis pænitiæ, et ingentes adversus
 Germaniam conatus frustra fuissent. Divus Claudius A. U. C.
796.
 † auctoritate [auctor?] operis, transvectis legionibus A. D.
43.
 auxiliisque et assumpto in partem rerum Vespasiano; 5
 quod initium venturæ mox fortunæ fuit. Domitæ 5
 gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus. 14
 Consularium primus Aulus Plautius præpositus, ac sub- A. U. C.
796—814
 inde Ostorius Scapula, uterque bello egregius; re- A. D.
43—61.
 ductaque paulatim in formam provinciæ proxima pars
 Britanniae. Addita insuper veteranorum colonia. Quæ- 2
 dam civitates Cogidumno regi donatæ (is ad nostram
 usque memoriam fidissimus mansit,) ut, vetere ac
 jam pridem recepta populi Romani consuetudine, ha-
 beret instrumenta servitutis et reges. Mox Didius 3
 Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum
 castellis in ulteriora promotis, per quæ fama aucti of-
 ficii quæreretur. Didium Veranius excepit, isque intra
 annum exstinctus est. Suetonius hinc Paulinus biennio 4
 prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque
 præsidiis; quorum fiducia Monam insulam, ut vires
 rebellibus ministrantem, aggressus, terga occasione pate-
 fecit. Namque absentia legati remoto metu, Britanni 15

agitare inter se mala servitutis, conferre injurias et interpretando accendere. Nihil profici patientia nisi ut graviora, tanquam ex facili tolerantibus, imperentur.

2 Singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi, e quibus legatus in sanguinem, procurator in bona sæviret. Æque discordiam præpositorum, æque concordiam subjectis exitiosam. Alterius manus centuriones, alterius

3 servos vim et contumelias miscere. Nihil jam cupiditati, nihil libidini exceptum. In prælio fortiorem esse qui spoliet: nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, injungi delectus, tanquam

4 mori tantum pro patria nescientibus. Quantulum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? Sic Germanias excussisse jugum: et flumine, non Oceano defendi. Sibi patriam, conjuges, parentes, illis avaritiam

5 et luxuriam causas belli esse. Recessuros, ut divus Julius recessisset, modo virtutem majorum suorum æmularentur. Neve prælii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetus, majorem constantiam

6 penes miseros esse. Jam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in alia insula exercitum detinerent; jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. Porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi quam audere.

16 His atque talibus invicem instincti, Boudicea, gene-

A. U. C. 814. A. D. 61. ris regii femina, duce, (neque enim sexum in imperiis discernunt,) sumpsere universi bellum; ac sparsos per

castella milites consecrati, expugnatis præsiidiis, ipsam coloniam invasere ut sedem servitutis. Nec ullum in

2 barbaris sævitiae genus omisit ira et victoria. Quod nisi Paulinus, cognito provinciæ motu, propere subvenisset, amissa Britannia foret; quam unius prælii fortuna veteri patientiæ restituit, (tenentibus arma plerisque,

A. D. 73.]

quos conscientia defectionis et propius ex legato timor agitabat,) ni quanquam egregius cætera arroganter in deditos et, ut suæ ejusque injuriæ ultor, durius consu-
leret. Missus igitur Petronius Turpilianus, tanquam 3
exorabilior, et delictis hostium novus, eoque pænitiæ
mitior, compositis prioribus, nihil ultra ausus Trebellio
Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et 4
nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi
provinciam tenuit. Didicere jam barbari quoque ignos-
cere vitiis blandientibus; et interventus civilium armo-
rum præbuit justam segnitiae excusationem. Sed dis-
cordia laboratum, cum assuetus expeditionibus miles otio
lasciviret. Trebellius, fuga ac latebris vitata exercitus 5
ira, indecorus atque humilis precario mox præfuit; ac
velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem, [et] seditio
sine sanguine stetit. Nec Vettius Bolanus, manen- 6
tibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disci-
plina. Eadem inertia erga hostes, similis petulantia
castrorum, nisi quod innocens Bolanus, et nullis delictis
invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis. Sed ubi 17
cum cætero orbe Vespasianus et Britanniam recuperavit,
magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes.
Et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum 2
civitatem, quæ numerosissima provinciæ totius perhi-
betur, aggressus. Multa prælia, et aliquando non in-
cruenta; magnamque Brigantum partem aut victoria
amplexus est aut bello. Et Cerialis quidem alterius 3
successoris curam famamque obruisset, *sed* sustinuit
molem Julius Frontinus, vir magnus, quantum licebat,
validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit,
super virtutem hostium locorum quoque difficultates
eluctatus.

Hunc Britanniae statum, has bellorum vices, me- 18

A. U. C. dia jam æstate transgressus, Agricola invenit, cum
 831. et milites, velut ommissa expeditione, ad securitatem,
 A. D. et hostes ad occasionem, uterentur. Ordovicum civi-
 78. tas, haud multo ante adventum ejus, alam in finibus
 2 suis agentem prope universam obtriverat; eoque initio
 3 erecta provincia. Et quibus bellum volentibus erat,
 probare exemplum, ac recentis legati animum oppe-
 riri, cum Agricola, quanquam transvecta æstas, sparsi
 per provinciam numeri, præsumpta apud militem illius
 anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et
 plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire ob-
 viam discrimini statuit; contractisque legionum vexillis
 et modica auxiliorum manu, quia in æquum degredi
 Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quo cæteris
 4 par animus simili periculo esset, erexit aciem. Cæ-
 saque prope universa gente, non ignarus instandum
 famæ ac, prout prima cessissent, terrorem cæteris
 fore, Monam insulam, cujus possessione revocatum
 Paulinum rebellione totius Britannia supra memoravi,
 5 redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in
 dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia du-
 cis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos
 auxiliarium, quibus nota vada et patrius nandi usus,
 quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente
 immisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui naves,
 qui mare expectabant, nihil arduum aut invictum cre-
 6 diderint sic ad bellum venientibus. Ita petita pace, ac
 dedita insula, clarus ac magnus haberi Agricola, quippe
 cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per osten-
 tationem aut officiorum ambitum transigunt, labor et
 7 periculum placuisset. Nec Agricola prosperitate rerum
 in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat
 victos continuisse: ne laureatis quidem gesta prosecutus

A. D. 79.]

est. Sed ipsa dissimulatione famæ famam auxit, æsti-
 mantibus quanta futuri spe tam magna tacuisset. Cæ- 19
 terum animorum provinciæ prudens, simulque doctus
 per aliena experimenta parum profici armis, si injuriæ
 sequerentur, causas bellorum statuit excidere. A se 2
 suisque orsus primum domum suam coërcuit; quod
 plerisque hæud minus arduum est quam provinciam
 regere. Nihil per libertos servosque publicæ rei, non
 studiis privatis, nec ex commendatione aut precibus,
 centurionem, milites nescire, sed optimum quemque
 fidissimum putare. Omnia scire, non omnia exsequi. 3
 Parvis peccatis veniam, magnis severitatem commo-
 dare; nec pœna semper, sed sæpius pœnitentia con-
 tentus esse; officiis et administrationibus potius non
 peccaturos præponere, quam damnare cum peccassent.
 Frumenti et tributorum exactionem æqualitate mu- 4
 nerum mollire, circumcisis quæ in quæstum reperta
 ipso tributo gravius tolerabantur. Namque per ludi-
 brium assidere clausis horreis, et emere ultro fru-
 menta, ac ludere pretio cogebantur. Devortia iti- 5
 nerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civi-
 tates proximis hibernis in remota et avia deferrent,
 donec quod omnibus in promptu erat, paucis lucro-
 sum fieret. Hæc primo statim anno comprimendo 20
 egregiam famam paci circumdedit, quæ vel incuria
 vel intolerantia priorum hæud minus quam bellum 832.
 timebatur. Sed ubi æstas advenit contracto exercitu, 2
 multus in agmine, laudare modestiam, disjectos coër-
 cere; loca castris ipse capere, æstuaria ac silvas ipse
 prætentare; et nihil interim apud hostes quietum pati,
 quo minus subitis excursibus popularetur; atque ubi
 satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis osten-
 tare. Quibus rebus multæ civitates, quæ in illum diem 3

A. U. C.
 832.
 A. D.
 79.

ex æquo egerant, datis obsidibus iram posuere, et præsidiiis castellisque circumdatæ, tanta ratione curaque, ut nulla ante Britannia nova pars.

- 21 Illaccessita transiit sequens hiems, saluberrimis consiliis absumpta. Namque ut homines dispersi ac rudes, eoque in bella faciles, quieti et otio per voluptates assuescerent, hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos et
2 castigando segnes. Ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Jam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant,
3 eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honor et frequens toga. Paulatimque discessum ad delenimenta vitiorum, porticus et balnea et conviviorum elegantiam. Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.

- 22 Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (æstuario nomen est,) nationibus. Qua formidine territi hostes, quanquam conflictatum sævis tempestatibus exercitum, lacessere non
2 ausi; ponendisque insuper castellis spatium fuit. Annotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum sapientius legisse; nullum ab Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pacti-
3 one ac fuga desertum. Crebræ eruptiones: nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur. Ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque præsidio, irritis hostibus eoque desperantibus, quia, soliti plerumque
4 atque hieme juxta pellebantur. Nec Agricola unquam per alios gesta avidus intercepit: seu centurio seu præfectus incorruptum facti testem habebat. Apud

A. U. C.
833.

A. D.

80.

A. D. 81, 82, 83.1

quosdam acerbior in conviciis narrabatur; ut erat comis bonis, ita adversus malos injucundus. Cæterum ex iracundia nihil supererat; secretum et silentium ejus non timeres. Honestius putabat offendere quam odisse.

Quarta æstas obtinendis quæ percurrebat insumpta; ac si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsa Britannia terminus. Nam Clota et Bodotria, diversi maris æstibus per immensum revectæ, angusto terrarum spatio dirimuntur. Quod tantum præsiidiis firmabatur; atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

Quinto expeditionum anno nave prima transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis præliis domuit; eamque partem Britannia quæ Hiberniam aspicit copiis instruxit, in spem magis quam ob formidinem, si quidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium ejus, si Britannia comparatur, angustius; nostri maris insulas superat. Solum cælumque et ingenia cultusque hominum haud multum a Britannia differunt. Melius aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domestica unum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitia in occasionem retinebat: sæpe ex eo audiwi legione una et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse; idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.

Cæterum æstate, qua sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultra gentium et infesta

23

A. U. C.
834.

A. D.
81.

2

24

A. U. C.
835.

A. D.
82.

2

3

25

A. U. C.
836.

A. D.
83.

hostilis exercitus itinera timebantur, portus classe exploravit; quæ, ab Agricola primum assumpta in partem virium, sequebatur egregia specie, cum simul terra simul mari bellum impelleretur, ac sæpe iisdem castris pedes equesque et nauticus miles, mixti copiis et lætitia, sua quisque facta, suos casus attollerent, ac modo silvarum ac montium profunda, modo tempestatum ac fluctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc victus Oceanus, militari jactantia compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa classis obstupesciebat, tanquam, aperto maris sui secreto, ultimum victis perfugium clauderetur. Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, majore fama, uti mos est de ignotis, oppugnâsse ultro, castella adorti metum ut provocantes addiderant; regrediendumque citra Bodotriam, et excedendum potius quam pellerentur, ignavi specie prudentium admonebant, cum interim cognoscit hostes pluribus agminibus irrupturos. Ac ne superante numero et peritia locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit. Quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio, universi nonam legionem ut maxime invalidam nocte aggressi, inter somnum ac trepidationem cæsis vigilibus irrupere. Jamque in ipsis castris pugnabatur, cum Agricola, iter hostium ab exploratoribus edoctus et vestigiis insecutus, velocissimos equitum peditumque assultare tergis pignantium jubet, mox ab universis adjici clamorem. Et propinqua luce fulsere signa. Ita ancipiti malo territi Britanni; et Romanis redit animus, ac securi pro salute de gloria certabant. Ultro quin etiam erupere; et fuit atrox in ipsis portarum angustiis prælium, donec pulsus hostes, utroque exercitu certaute, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio

A. D. 84.]

viderentur. Quod nisi paludes et silvæ fugientes texissent, debellatum illa victoria foret. Cujus conscientia ac fama ferox exercitus, nihil virtuti suæ invium, et penetrandam Caledoniam inveniendumque tandem Britanniae terminum continuo præliorum cursu, fremebant. Atque illi, modo cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant. Iniquissima hæc bellorum conditio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. At Britanni † non virtute, sed occasione et arte ducis rati, nihil ex arrogancia remittere, quo minus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, cœtibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent. Atque ita irritatis utrinque animis discessum.

Eadem æstate cohors Usipiorum, per Germanias scripta, et in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occisio centurione ac militibus, qui, ad tradendam disciplinam immixti manipulis, exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, ascendere; et uno remigante, suspectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum prævehebantur. † Mox ad aquam atque ut illa raptis secum plerisque Britannorum sua defensantium prælio congressi, ac sæpe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiæ venere, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur. Atque circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primum a Suevis, mox a Frisiis intercepti sunt. Ac fuere, quos, per commercia venundatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casus illustravit.

Initio ætatis Agricola domestico vulnere ictus, anno ante natum filium amisit. Quem casum ne-

29

A. U. C.
837.
A. D.
84.

que ut plerique fortium virorum ambitiose, neque per lamenta rursus ac mærorem muliebriter tulit. Et
 2 in luctu bellum inter remedia erat. Igitur præmissa classe, quæ pluribus locis prædata magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui e Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad montem
 3 Grampium pervenit, quem jam hostis insederat. Nam Britanni, nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti commune periculum concordia propulsandum, legationibus et fœderibus omnium civitatum vires exciverant. Jamque
 4 super triginta millia armatorum aspiciebantur, et adhuc affluebat omnis juvenus et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes, cum inter plures duces virtute et genere præstans, nomine Calgacus, apud contractam multitudinem prælium poscentem in hunc modum locutus fertur: “ Quo-
 30 ties causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniaë fore. Nam et universi servitutis expertes, et nullæ ultra terræ, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Romana. Ita prælium atque arma, quæ fortibus honesta,
 3 eadem etiam ignavis tutissima sunt. Priores pugnae, quibus adversus Romanos varia fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant, quia nobilissimi totius Britanniaë, coque in ipsis penetralibus siti, nec servientium litora aspicientes, oculos quoque
 4 a contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famæ in hunc diem defendit. Nunc terminus Britanniaë patet. Atque omne ignotum pro magnifico est.
 5 Sed nulla jam ultra gens, nihil nisi fluctus et saxa,

A. D. 84.7

et infestiores Romani, quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam effugeris. Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terræ, et mare scrutantur; si locuples hostis est, avari, si pauper, ambitiosi; quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus imperium, atque, ubi solitudinem faciunt, pacem appellant. Liberos cuique ac propinquos suos natura 31 carissimos esse voluit: hi per delectus alibi servituri auferuntur: conjuges sororesque, etiamsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitem pollutuntur. Bona fortunasque in tributum aggerant, annum in frumentum. Corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis inter verbera ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur: Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit. Ac sicut in familia 3 recentissimus quisque servorum etiam conservis ludibrio est, sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu novi nos et viles in excidium petimur. Neque enim arva nobis aut metalla aut portus sunt, quibus exercendis reservemur. Virtus porro ac ferocia subjectorum in- 4 grata imperantibus; et longinquitas ac secretum ipsum quo tutius, eo suspectius. Ita sublata spe veniæ, tandem sumite animum, tam quibus salus quam quibus gloria carissima est. Brigantes femina duce exurere 5 coloniam, expugnare castra, ac, nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere jugum potuere: nos integri et indomiti et libertatem non in pœnitentiam laturi, primo statim congressu ostendamus, quos sibi Caledonia viros seposuerit. An eandem Romanis in bello virtutem 32 quam in pace lasciviam adesse creditis? Nostris illi

- dissensionibus ac discordiis clari vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt; quem, contractum ex diversissimis gentibus, ut ecundæ res tenent, ita adversæ
- 2 dissolvent. Nisi si Gallos et Germanos et (pudet dictu,) Britannorum plerosque, licet dominationi alienæ sanguinem commodent, diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis. Metus et terror est, infirma vincla caritatis; quæ ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. Omnia victoriæ incitamenta
- 3 pro nobis sunt. Nullæ Romanos conjuges accendunt, nulli parentes fugam exprobraturi sunt; aut nulla plerisque patria, aut alia est. Paucos numero, trepidos ignorantia, cælum ipsum ac mare et silvas, ignota omnia circumspectantes, clausos quodammodo ac vinctos
- 4 di nobis tradiderunt. Ne terreat vanus aspectus et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit neque vulnerat. In ipsa hostium acie inveniemus nostras manus. Agnoscent Britanni suam causam, recordabuntur Galli priorem libertatem: deserent illos cæteri Germani, tanquam nuper Usipii reliquerunt. Nec quicquam ultra
- 5 formidinis. Vacua castella, senum coloniæ, inter male parentes et injuste imperantes ægra municipia et discordantia. Hic dux, hic exercitus: ibi tributa et metalla et cæteræ servientium pœnæ, quas in æternum perferre aut statim ulcisci in hoc campo est. Proinde ituri in aciem et majores vestros et posteros cogitate."
- 33 Excepere orationem alacres, ut barbaris moris, cantu fremituque et clamoribus dissonis. Jamque agmina, et armorum fulgores audentissimi cujusque procursu: simul instruebatur acies, cum Agricola quanquam lætum et vix munimentis coërcitum militem accendendum
- 2 adhuc ratus, ita disseruit:—"Octavus annus est, commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii Romani,

A. D. 84.]

fide atque opera vestra Britanniam vicistis. Tot expeditionibus, tot præliis, seu fortitudine adversus hostes, seu patientia ac labore pæne adversus ipsam rerum naturam opus fuit, neque me militum neque vos ducis pœnituit. Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos pri- 3
 orum exercituum terminos, finem Britanniae non fama nec rumore sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia et subacta. Equidem sæpe in agmine, cum 4
 vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cujusque vocem audiebam: ‘Quando dabitur hostis, quando acies?’ Veniunt, e latebris suis extrusi, et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus atque eadem victis adversa. Nam ut superâsse tantum 5
 itineris, silvas evasisse, transisse æstuaria pulchrum ac decorum in frontem, ita fugientibus periculosissima quæ hodie prosperrima sunt. Neque enim nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatum eadem abundantia, sed manus et arma et in his omnia. Quod ad 6
 me attinet, jam pridem mihi decretum est, neque exercitus neque ducis terga tuta esse. Proinde et honesta mors turpi vita potior, et incolumitas ac decus eodem loco sita sunt. Nec inglorium fuerit in ipso terrarum ac naturæ fine cecidisse. Si novæ gentes atque ignota 34
 acies constitisset, aliorum exercituum exemplis vos hortarer: nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Hi sunt quos proximo anno unam legionem furto noctis aggressos clamore debellâstis; hi cæterorum Britannorum fugacissimi, ideoque tam diu superstites. Quomodo silvas saltusque penetrantibus fortissimum 2
 quodque animal contra ruere, pavida et inertia ipso agminis sono pelluntur, sic acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt, reliquus est numerus ignavorum et metuentium. Quos quod tandem invenistis, non resti- 3

terunt, sed deprehensi sunt; novissimæ res et extremo metu corpora defixere aciem in his vestigiis, in quibus
 4 pulchram et spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus; imponite quinquaginta annis magnum diem; approbate reipublicæ nunquam exercitui imputari potuisse aut moras belli, aut causas rebel-
 35 landi." Et alloquente adhuc Agricola militum ardor eminebat, et finem orationis ingens alacritas consecuta
 2 est, statimque ad arma discursum. Instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quæ octo millium erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus affunderentur. Legiones pro vallo steterc, ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem
 3 bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies in speciem simul ac terrorem editioribus locis constiterat ita, ut primum agmen in æquo, cæteri per acclive jugum convexi velut insurgerent; media campi covinnarius et
 4 eques strepitu ac discursu complebat. Tum Agricola, superante hostium multitudine, veritus, ne simul in frontem simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quanquam porrectior acies futura erat et arcessendas plerique legiones admonebant, promptior in spem et firmus adversis, dimisso equo pedes ante vexilla
 36 constitit. Ac primo congressu eminus certabatur. Simulque constantia, simul arte Britanni ingentibus gladiis et brevibus cetris missilia nostrorum vitare vel exeutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere, donec Agricola *tres* Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent; quod et ipsis vetustate militiæ exercitatum, et hostibus inlabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus. Nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum et in aperto pugnam non tolerabant.

A. D. 84.]

Igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fœdare, et stratis qui in æquo adstiterant, erigere in colles aciem cœpere, cæteræ cohortes, æmulatione et impetu commixtæ, proximos quosque cædere: ac plerique semineces aut integri festinatione victoriæ relinquebantur. Interim equitum turmæ fugere, covinnarii 3 peditum se prælio miscuere. Et quanquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inæqualibus locis hærebant; minimeque † equestres. Ea enim pugnæ facies erat cum ægra diu aut stante 4 simul equorum corporibus impellerentur; ac sæpe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos aut obvios incursabant. Et 37 Britanni, qui adhuc pugnæ expertes summa collium insederant et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paulatim et circumire terga vincentium cœperant, ni id ipsum veritus Agricola quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantoque ferocius accucurrerant, tanto acrius pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos 2 versum, transvectæque præcepto ducis a fronte pugnantium alæ aversam hostium aciem invasere. Tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum. Sequi, vulnerare, capere, atque eosdem oblati aliis trucidare. Jam hostium, prout cuique ingenium erat, catervæ 3 armatorum paucioribus terga præstare, quidam inermes ultro ruere ac se morti offerre. Passim arma et corpora et laceri artus et cruenta humus; et aliquando etiam victis ira virtusque. Postquam silvis appropin- 4 quaverunt, collecti prinios sequentium, incautos et locorum ignaros, circumveniebant. Quod ni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes indaginis modo, et sicubi arctiora erant, partem equitum, dimissis

- equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret.
- 5 Cæterum ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes, rari et vitabundi invicem longinqua atque avia petiere. Finis sequendi nox et satietas fuit. Cæsa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti sexaginta cecidere, in quibus Aulus Atticus, præfectus cohortis, juvenili ardore et ferocia equi hostibus illatus. Et nox quidem gaudio prædaque læta victoribus: Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos ac per iram ultro incendere, eligere latebras, et statim relinquere; miscere invicem consilia aliqua, dein separare; aliquando frangi aspectu pignorum
- 2 suorum, sæpius concitari. Satisque constabat, sævisse quosdam in conjuges ac liberos, tanquam misererentur. Proximus dies faciem victoriæ latius aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta,
- 3 nemo exploratoribus obvius. Quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugæ vestigia neque usquam conglobari hostes compertum, et exacta jam æstate spargi bellum nequibat, in fines Borestorum exercitum deducit.
- 4 Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis circumvehi Britanniam præcepit. Datæ ad id vires, et præcesserat terror. Ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsa transitus mora terrerentur,
- 5 in hibernis locavit. Et simul classis secunda tempestate ac fama Trutulensem portum tenuit, unde proximo Britannici latere lecto omni redierat.
- 39 Hunc rerum cursum, quanquam nulla verborum jactantia epistolis Agricolæ auctum, ut Domitiano moris erat, fronte lætus, pectore anxius exceperit. Inerat con-

A. D. 84.]

scientia derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crinis in captivorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti fama celebrari. Id sibi maxime formidolosum, 2 privati hominis nomen supra principis attolli: frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet; et cætera utcumque facilius dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque sævæ cogita- 3 tionis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in præsentia statuit reponere odium, donec impetus famæ et favor exercitus languesceret. Nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat. Igitur triumphalia orna- 40 menta et illustris statuæ honorem, et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet, addique insuper opinionem, Syriam provinciam Agrieolæ destiuari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis et majoribus reservatam. Credidere 2 plerique. libertum ex secretioribus ministeriis, missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse, cum præcepto ut, si in Britannia foret, traderentur; cumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricole, ne appellato quidem eo ad Domitianum remcasse, sive verum istud, sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agri- 3 cola successori suo provinciam quietam tutamque. Ac ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio noctu in urbem, noctu in Palatium, ita ut præceptum erat, venit; exceptusque brevi osculo et nullo sermone turbæ servantium immixtus est. Ceterum uti militare nomen, 4 grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tran-

quillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus, adeo uti plerique, quibus magnos viros per ambitionem æstimare mos est, viso aspectoque Agricola quærent famam, pauci interpretarentur.

- 41 Crebro per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est. Causa periculi non crimen ullum aut querela læsi cujusquam, sed infensus virtutibus princeps, et gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, 2 laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ

A. U. C. 839—844.
A. D. 83-91. sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Mœsia Daciaque et Germania et Pannonia temeritate aut per ignaviam ducum amissi, tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti; nec jam de limite imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum.

- 3 Ita cum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola, comparantibus cunctis vigorem, constantiam, et expertum bellis animum cum inertia et formidine eorum, * * * quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore pronum deterioribus principem exstimulabant.

- 4 Sic Agricola simul suis virtutibus simul vitiis aliorum in ipsam gloriam præceps agebatur.

42 Aderat jam annus, quo proconsulatum Asiæ et Africæ sortiretur, et occiso Civica nuper, nec Agricolæ consilium deerat nec Domitiano exemplum. Accessere quidam cogitationum principis periti, qui iturusne es-

- 2 set ultro Agricolam interrogarent. Ac primo occultius quietem et otium laudare, mox operam suam in approbanda excusatione offerre, postremo non jam obscuro suadentes simul terrentesque pertraxere ad Do-

A. D. 90. 93.]

mitianum. Qui paratus simulatione, in arrogantiam 3
 compositus, et audiit preces excusantis, et, cum an-
 nuisset, agi sibi gratias passus est, nec erubuit bene-
 ficii invidia. Salarium tamen proconsulari solitum of-
 ferri, et quibusdam a se ipso concessum, Agricolæ non
 dedit, sive offensus non petitum, sive ex conscientia, ne
 quod vetuerat videretur emisse. Proprium humani in- 4
 genii est odisse quem læseris: Domitiani vero natura
 præceps in iram et, quo obscurior, eo irrevocabilior,
 moderatione tamen prudentiaque Agricolæ leniebatur,
 quia non contumacia neque inani jactatione libertatis
 famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris est 5
 illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos
 viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac
 vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per ab-
 rupta, sed in nullum reipublicæ usum, ambitiosa morte
 inclaruerunt.

Finis vitæ ejus nobis luctuosus, amicis tristis, ex- 43
 transeis etiam ignotisque non sine cura fuit. Vulgus A. U. C.
 quoque et hic aliud agens populus et ventitavere ad 846.
 domum et per fora et circulos locuti sunt; nec quis- A. D.
 quam audita morte Agricolæ aut lætatus est, aut statim 93.
 oblitus est. Augebat miserationem constans rumor 2
 veneno interceptum. Nobis nihil comperti affirmare
 ausim. Cæterum per omnem valitudinem ejus, cre-
 brius quam ex more principatus, per nuntios visen-
 tis, et libertorum primi et medicorum intimi venere,
 sive cura illud sive inquisitio erat. Supremo qui- 3
 dem die momenta ipsa deficientis per dispositos cur-
 sores nuntiata constabat, nullo credente sic accele-
 rari quæ tristis audiret. Speciem tamen doloris animo
 vultuque præ se tulit, securus jam odii, et qui facilius
 dissimularet gaudium quam metum. Satis constabat, 4

lecto testamento Agricolaë, quo cohæredem optimæ uxori et piissimæ filiæ Domitianum scripsit, lætatum eum velut honore judicioque. Tam cæca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret a bono patre non scribi hæredem nisi malum principem.

- 44 Natus erat Agricola Caio Cæsare tertium consule,
 A. U. C. Idibus Juniis: excessit sexto et quinquagesimo anno,
 790. A. D. decimo Kalendas Septembres, Collega Priscoque consu-
 37. libus. Quod si habitum quoque ejus posteri noscere
 2 velint, decentior quam sublimior fuit: nihil metus in
 vultu; gratia oris supererat. Bonum virum facile
 3 crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quan-
 quam medio in spatio integræ ætatis creptus, quan-
 tum ad gloriam, longissimum ævum peregit. Quippe
 et vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleverat,
 et consulari ac triumphalibus ornamentis prædito quid
 4 aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimis non
 gaudebat; speciosæ contigerant. Filia atque uxore
 superstitibus, potest videri etiam beatus, incolumi dig-
 nitate, florente fama, salvis affinitatibus et amicitiiis,
 5 futura effugisse. Nam sicuti durare in hac beatissimi
 seculi luce ac principem Trajanum videre, quod augurio
 votisque apud nostras aures ominabatur, ita festinatæ
 mortis grande solatium fuit, evasisse postremum illud
 tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spi-
 ramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu
 45 rempublicam exhaustit. Non vidit Agricola obsessam
 curiam et clausum armis senatum et eadem strage tot
 consularium cædes, tot nobilissimarum feminarum ex-
 silia et fugas. Una adhuc victoria Carus Metius cense-
 batur, et intra Albanam arcem sententia Messalini
 strepebat, et Massa Bæbius jam tum reus erat. Mox
 nostræ duxere Helvidium in carcerem manus: nos

A. D. 37.]

Maurici Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, jussitque 2
 scelera, non spectavit: præcipua sub Domitiano misc-
 riarum pars erat videre et aspici, cum suspiria nostra
 subscriberentur, cum denotandis tot hominum palloribus
 sufficeret sævus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat. Tu vero felix, Agricola, non vitæ tantum 3
 claritate, sed etiam opportunitate mortis. Ut perhibent,
 qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, constans et
 libens fatum excepisti, tanquam pro virili portione innocentiam principi donares. Sed mihi filiæque ejus præter 4
 acerbitatem parentis erepti auget mæstitiam, quod assidere
 valitudini, fovere deficientem, satiari vultu complexuque non contigit. Excepissemus certe mandata 5
 vocesque, quas penitus animo figeremus. Noster hic
 dolor, nostrum vulnus, nobis tam longæ absentiae conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine du- 6
 bio, optime parentum, assidente amantissima uxore, superfuere honori tuo: paucioribus tamen lacrimis compositus es, et novissima in luce desideravere aliquid oculi tui. Si quis piorum Manibus locus, si, ut sapientibus 46
 placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ, placide quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri neque plangi fas est. Admiratione te potius *quam* temporalibus laudibus, 2
 et, si natura suppeditet, similitudine decoremus. Is verus honor, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id 3
 filiæ quoque uxorique præceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, formamque ac figuram animi magis quam corporis complectantur; non quia intercedendum putem imaginibus quæ marmore aut ære finguntur, sed ut

vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis æterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse
4 moribus possis. Quicquid ex Agricola amavimus, quicquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum, fama rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles, oblivio obruet: Agricola, posteritati narratus et traditus, superstes erit.

C. CORNELII TACITI

DE ORATORIBUS

DIALOGUS.

SÆPE ex me requiris, Juste Fabi, cur, cum priora 1
secula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque flo-
ruerint, nostra potissimum ætas deserta et laude eloquen-
tiæ orbata vix nomen ipsum oratoris retineat. Neque
enim ita appellamus nisi antiquos: horum autem tem-
porum disertis causidici et advocati et patroni et quidvis
potius quam oratores vocantur. Cui percuntationi 2
tuæ respondere et tam magnæ quæstionis pondus exci-
pere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum *sit*,
si idem assequi non possumus, aut de judiciis, si nolu-
mus, vix hercule auderem, si mihi mea sententia profe-
renda ac non disertissimorum, ut nostris temporibus,
hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc
quæstionem pertractantes juvenis admodum audivi. Ita 3
non ingenio, sed memoria et recordatione opus est, ut
quæ a præstantissimis viris et excogitata subtiliter et
dicta graviter accepi, cum singuli diversas † vel easdem
sed probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque
et animi et ingenii redderent, iisdem nunc numeris
iisdemque rationibus persequar, servato ordine disputa-
tionis. Neque enim defuit qui diversam quoque partem 4
susciperet, ac multum vexata et irrisa vetustate nostro-

rum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferet.

- 2 Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, tanquam in eo tragœdiæ argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset, eaque de re per urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Julius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in judiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar mira studiorum cupiditate et quodam ardore juvenili, ut fabulas quoque eorum et disputationes et arcana semotæ dictionis penitus exciperem, quamvis maligne plerique opinarentur nec Secundo promptum esse sermonem, et Aprum ingenio potius et vi naturæ quam institutione et literis famam eloquentiæ consecutum. Nam et Secundo purus et pressus et, in quantum satis erat, profluens sermo non defuit, et Aper omni eruditione imbutus contemnebat potius literas quam nesciebat, tanquam majorem industriæ et laboris gloriam habiturus, si ingenium ejus nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur.
- 3 Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem, ipsum quem pridie recitaverat librum intra manus habentemprehendimus.
- 2 Tum Secundus, “Nihilne te,” inquit, “Maternæ, fabulæ malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? An ideo librum istum apprehendisti, ut diligentius retractares, et sublatis si qua pravæ interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem sed tamen securiorem?”
- 3 Tum ille, “Leges, quid Maternus sibi debuerit, et agnosces quæ audisti. Quodsi qua omisit Cato, se-

quenti recitatione Thyestes dicet. Hanc enim tragœdiam disposui jam et intra me ipse formavi. Atque ideo maturare libri hujus editionem festino, ut, dimissa priorè cura, novæ cogitationi toto pectore incumbam.”

“Adeo te tragœdiæ istæ non satiant,” inquit Aper, 4
 “quo minus, omissis orationum et causarum studiis, omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas, cum te tot amicorum causæ, tot coloniarum et municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix suffeceris, etiamsi non novum tibi ipse negotium importâsses, Donitium et Catonem, id est, nostras quoque historias et Romana nomina, Græcorum fabulis aggregare.”

Et Maternus, “Perturbarer hac tua severitate, nisi 4
 frequens et assidua nobis contentio jam prope in consuetudinem vertisset. Nam nec tu agitare et insequi poëtas intermittis, et ego, cui desidiam advocationum objicis, quotidianum hoc patrocinium defendendæ adversus te poëticæ exerceo. Quo lætor magis oblatum 2
 nobis judicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod jam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, ut omissis forensium causarum angustiis, in quibus mihi satis superque sudatum est, sanctiorem illam et augustiorem eloquentiam colam.”

“Ego vero,” inquit Secundus, “antequam me judi- 5
 cem Aper recuset, faciam quod probi et modesti judices solent, ut in iis cognitionibus excusent, in quibus manifestum est alteram apud eos partem gratia prævalere. Quis enim nescit, neminem mihi conjunctiorem esse et usu amicitæ et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum, tum absolutissimum poëtam? Porro si poëtica accusatur, non alium video reum locupletiore.”

- 2 “Securus sit,” inquit Aper, “et Saleius Bassus et quisquis alius studium poëticæ et carminum gloriam fovet, cum causas agere non possit. Ego enim, quatenus arbitrum litis hujus inveni, non patiar Maternum societate plurium defendi: sed ipsum solum apud vos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, qua parere simul et tueri amicitias, adsciscere necessitudines, complecti provincias possit, amittit studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius
- 3 excogitari potest. Nam si ad utilitatem vitæ omnia consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid est tutius quam eam exercere artem qua semper armatus præsidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro ferat, ipse securus et quadam velut perpetua potentia ac po-
- 4 testate munitus? Cujus vis et utilitas rebus prospere fluentibus aliorum perfugio et tutela intelligitur: sin proprium periculum increpuit, non hercule lorica et gladius in acie firmiter munimentum quam reo et periclitanti eloquentia præsidium simul ac telum, quo propugnare pariter et incessere vel in judicio, sive in
- 5 senatu, sive apud principem possis. Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus quam eloquentiam suam opposuit? Qua accinctus et minax disertam quidem sed inexercitam et ejusmodi certaminum rudem Helvidii sapientiam elusit. Plura de utilitate non dico, cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitror.
- 6 “Ad voluptatem oratoriæ eloquentiæ transeo, cujus jucunditas non uno aliquo momento sed omnibus prope diebus ac prope omnibus horis contingit. Quid enim

dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato, quam videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? Idque scire non pecuniæ, non orbitati, non officii alicujus administrationi, sed sibi ipsi dari? Illos quin immo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad juvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quam spectare homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos, in summa rerum omnium abundantia confitentes, id quod optimum sit, se non habere? Jam vero qui togatorum comitatus et egressus! quæ in publico species! quæ in judiciis veneratio! quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes et in unum conversos! coire populum, et circumfundi coronam, et accipere affectum quemcunque orator induerit! Vulgata dicentium gaudia et imperitorum quoque oculis exposita percenseo: illa secretiora et tantum ipsis orantibus nota majora sunt. Sive accuratam meditatamque profert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia; sive novam et recentem curam non sine aliqua trepidatione animi attulerit, ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciæ atque ipsius temeritatis vel præcipua jucunditas est. Nam in ingenio quoque, sicut in agro, quanquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quæ sua sponte nascuntur.

“Equidem, ut de me ipso fatear, non eum diem lætior rem egi, quo mihi iatus clavus oblatu est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quæsturam aut tribunatum aut præturam accepi, quam eos quibus mihi, pro mediocritate hujus quantulæcunque in dicendo

facultatis, aut reum prospere defendere, aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare, aut apud principem ipsos illos libertos et procuratores principum 2 tueri et defendere datur. Tum mihi supra tribunatus et præturas et consulatus ascendere videor, tum habere quod, si non in † alio oritur, nec codicillis datur, nec 3 cum gratia venit. Quid, fama et laus cujus artis cum oratorum gloria comparanda est, † qui non illustres et in urbe non solum apud negotiosos et rebus intentos, sed etiam apud vacuos et adolescentes, quibus modo et 4 recta indoles est et bona spes sui? Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? Quos sæpius vulgus quoque imperitum et tunicatus hic populus trans-euntes nomine vocat et digito demonstrat? Advenæ quoque et peregrini jam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum urbem attigerunt, requirunt ac velut agnoscere concupiscunt.

8 “Ausim contendere, Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, et Crispum Vibium (libentius enim novis et recentibus quam remotis et obliteratis exemplis utor,) non minus esse in extremis partibus terrarum 2 quam Capuæ aut Vercellis, ubi nati dicuntur. Nec hoc illis alterius ter millies sestertium præstat, quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiæ beneficio venisse, *sed* ipsa eloquentia; cujus numen et cælestis vis multa quidem omnibus seculis exempla edidit, ad quam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint; sed hæc, ut supra dixi, proxima et quæ non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda haberemus. 3 Nam quo sordidius et abjectius nati sunt, quoque notabilior paupertas et angustiarum rerum nascentes eos circumsteterunt, eo clariora et ad demonstrandam oratoriarum eloquentiarum utilitatem illustriora exempla sunt,

quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos jam annos potentissimi sunt civitatis ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæsaris amicitia agunt feruntque cuncta, atque ab ipso principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus veri, bene intelligit, cæteros quidem amicos suos iis niti quæ ab ipso acceperint, quæque ipsi accumulare et in alios congerere promptum est, Marcellum autem et Crispum attulisse ad amicitiam suam quod non a principe acceperint, nec accipi possit. Minimum inter 4 tot ac tanta locum obtinent imagines ac tituli et statuæ, quæ neque ipsa tamen negliguntur, tam hercule quam divitiæ et opes, quas facilius invenies qui vituperet, quam qui fastidiat. His igitur et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos eorum videmus qui se ab ineunte adolescentia causis forensibus et oratorio studio dederunt.

“ Nam carmina et versus, quibus totam vitam Mater- 9 nus insumere optat, (inde enim omnis fluxit oratio,) neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant neque utilitates alunt; voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. Licet hæc ipsa, et quæ 2 deinceps dicturus sum, aures tuæ, Materne, respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon aut Jason diserte loquitur? Quis ideo domum defensus et tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum, egregium poëtam vel, si hoc honorificentius est, præclarissimum vatem, deducit aut salutatur aut prosequitur? Nempe si amicus, si pro- 3 pinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te, Materne, non quia poëta es, neque ut pro eo versus facias: hi enim

- Basso domi nascuntur, pulchri quidem et jucundi, quorum tamen hic exitus est ut, cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte unum librum excudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire, et ne id quidem gratis: nam et domum mutuatur, et auditorium exstruit, et subsellia conducit, et libellos dispergit. Et ut beatissimus recitationem ejus eventus prosequatur, omnis illa laus, intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore præcepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem; nec aut amicitiam inde refert aut clientelam aut mansurum in animo cujusquam beneficium, sed clamorem
- 5 vagum et voces inanes et gaudium volucre. Laudavimus nuper, ut miram et eximiam, Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donâsset. Pulchrum id quidem, indulgentiam principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri
- 6 liberalitatem! Adjice quod poëtis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio amicorum et jucunditas urbis, deserenda cætera officia et, ut ipsi dicunt, 'in nemora et lucos,' id est, in solitudinem, recedendum est.
- 10 "Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt et quod unum esse pretium laboris sui fatentur, æque poëtis quam oratores insequitur, quoniam mediocres poëtis
- 2 nemo novit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitati- num fama in totam urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. Quotus quisque, cum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in urbem venit, Saleium Bassum requirit? Atque adeo si quis requirit, ut semel vidit, transit et contentus est,
- 3 ut si picturam aliquam vel statuan vidisset. Neque

hunc meum sermonem sic accipi volo, tanquam eos quibus natura sua oratorium ingenium denegavit deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere possunt famæ. Ego 4
vero omnem eloquentiam omnesque ejus partes sacras et venerabiles puto, nec solum cothurnum vestrum aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque jucunditatem, et elegorum lascivias, et iamborum amaritudinem, et epigrammatum lusus, et quæcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponeudam cæteris aliarum artium studiis credo. Sed tecum mihi, Materne, res est, quod, 5
cum natura tua in ipsam arcem eloquentiæ ferat, errare navis, et summa adepturus in levioribus subsistis. Ut si in Græcia natus esses, ubi ludicras quoque artes exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dî dedissent, non paterer immanes illos et ad pugnam natos lacertos levitate jaculi aut jactu disci vanescere, sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad causas et ad vera prælia voco, cum præsertim ne ad illud quidem confugere possis quod plerisque patrocinatur, tanquam minus obnoxium sit offendere poëtarum quam oratorum studium. Effervescit enim vis 6
pulcherrimæ naturæ tuæ; nec pro amico aliquo, sed, quod periculosius est, pro Catone offendis. Nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocacy aut fortuitæ ac subitæ dictionis impetu: meditatatus videris † aut elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. Sentio quid responderi possit: 7
hinc ingentis † ex his assensus, hæc in ipsis auditoriis præcipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. Nobis satis sit privatas 8
et nostri seculi controversias tueri, in quibus expressis

si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata."

- 11 Quæ cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus, "Parantem," inquit, "me non minus diu accusare oratores quam Aper laudaverat (fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detrectaret poëtas atque carminum studium prosterneret,) arte quadam mitigavit, concedendo iis qui
- 2 causas agere non possent, ut versus facerent. Ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid et euiti fortasse possum, ita recitatione tragœdiarum et ingredi famam auspiciatus sum, cum quidem in † Neronem improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatiniî potentiam fregi: et hodie si quid in nobis notiçiæ ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum
- 3 gloria partum. Ac jam me dejungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutationum concupisco, non magis quam æra et imagines, quæ etiam me nolente in domum meam ir-
- 4 rumpunt. Nam statum hucusque ac securitatem melius innocentia tueor quam eloquentia; nec vereor ne mihi unquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint.
- 12 "Nemora vero et luci et secretum ipsum, quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter præcipuos carminum fructus numerem, quod nec in strepitu, nec sedente ante ostium litigatore, nec inter sordes ac lacrimas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus
- 2 sacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia; hoc primum habitu cultuque commoda mortalibus in illa casta et nullis contacta vitiis pectora influxit; sic oracula loquebantur. Nam lucrosæ hujus et sanguinantis

eloquentiæ usus recens et ex malis moribus natus, atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. Cæterum felix illud et, ut more nostro loquar, aureum 3 seculum et oratorum et criminum inops, poëtis et vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent. Nec ullis aut gloria major aut augustior 4 honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos dīs genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicorum, sed Orpheæ ac Linum ac, si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. Vel si hæc fabulosa 5 nimis et composita videntur, illud certe mihi concedis, Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis quam Lysiæ aut Hyperidis includi. Plures hodie reperies, qui Ciceronis gloriæ quam qui Virgilio detrectent; nec ullus Asinii aut Messalæ liber tam illustris est, quam Medea Ovidii aut Varii Thyestes.

“Ac ne fortunam quidem vatum et illud felix con- 13 tubernium comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum vita. Licet illos certamina et pericula sua ad consulatus evexerint, malo securum et quietum Virgilio secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti epistolæ, testis ipse populus, qui, au- 2 ditis in theatro Virgilio versibus, surrexit universus et forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus 3 Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitæ vel perpetuitate famæ cesserit. Nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? Quod timent, an 4 quod timentur? Quod, cum quotidie aliquid rogentur

ii, quibus præstant, indignantur? Quod alligati adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur, nec nobis satis liberi? Quæ hæc summa eorum potentia est? Tantum posse liberti solent. Me vero *dulces*, ut Virgilius ait, *Musæ*, remotum a solitudinibus et curis et necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosque fontes ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar.

6 Non me fremitus salutantium nec anhelans libertus excitet; nec incertus futuri testamentum pro pignore scribam; nec plus habeam quam quod possim, cui velim, relinquere, quandoque † enim fatalis et meus dies veniet; statuarque tumulo non mæstus et atrox, sed hilaris et coronatus; et pro memoria mei nec consulat quisquam, nec roget."

14 Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus, cum Vipstanus Messala cubiculum ejus ingressus est, suspicatusque ex ipsa intentione singulorum, altiorem inter eos esse sermonem, "Num parum tempestivus," inquit, "intervenit secretum consilium et causæ alicujus meditationem tractantibus?"

2 "Minime, minime," inquit Secundus; "atque adeo vellem maturius intervenisses; delectâset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, cum Maternum ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret exhortatus est, et Materni pro carminibus suis læta, utque poëtas defendi decebat, audentior et poëtarum quam oratorum similior oratio."

3 "Me vero," inquit, "et sermo ipse infinita voluptate affecisset, atque id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores, non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed ejusmodi etiam disputationes assumitis,

quæ et ingenium alunt et eruditionis ac literarum jucundissimum oblectamentum cum vobis, qui illa disputatis, afferunt, tum etiam iis ad quorum aures pervenerint. Itaque hercle non minus probari video in te, 4
Secunde, quod Julii Asiatici vitam componendo spei hominibus fecisti plurimum ejusmodi librorum, quam in Apro, quod nondum ab scholasticis controversiis recessit, et otium suum mavult novorum rhetorum more quam veterum oratorum consumere."

Tum Aper, "Non desinis, Messala, vetera tantum et 15
antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere? Nam hunc tuum sermonem sæpe excepi, cum, oblitus et tuæ et fratris tui eloquentiæ, neminem hoc tempore oratorem esse contenderes; atque id eo, credo, audacius, quod malignitatis opinionem non verebaris, cum eam gloriam, quam tibi alii concedunt, ipse tibi denegares."

"Neque illius," inquit, "sermonis mei pænitentiam 2
ago, neque aut Secundum aut Maternum aut te ipsum, Aper, quanquam interdum in contrarium disputes, aliter sentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo vestrum, ut causas hujus infinitæ differentiæ scrutetur ac reddat, quas mecum ipse plerumque conquiro. Et quod qui- 3
busdam solatio est, mihi auget quæstionem, quia video etiam Graiis accidisse, ut longius absit Æschine et Demosthene sacerdos iste Nicetes, et si quis alius Ephesum vel Mytilenas concentu scholasticorum et clamoribus quatit, quam Afer aut Africanus aut vos ipsi a Cicerone aut Asinio recessistis."

"Magnam," inquit Secundus, "et dignam tractatu 16
quæstionem movisti. Sed quis eam justius explicabit quam tu, ad cujus summam eruditionem et præstantissimum ingenium cura quoque et meditatio accessit?"

Et Messala, "Aperiam," inquit, "cogitationes meas, si illud a vobis ante impetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adjuvetis."

- 2 "Pro duobus," inquit Maternus, "promitto. Nam et ego et Secundus exsequemur eas partes, quas intellexerimus te non tam omisisse, quam nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire et tu paulo ante dixisti, et ipse satis manifestus est jamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam."
- 3 "Non enim," inquit Aper, "inauditum et indefensum seculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. Sed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam oratorum ætatem significatione ista determinetis."
- 4 Ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intelligo; ac mihi versantur ante oculos Ulixes ac Nestor, quorum ætas mille fere et trecentis annis seculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem et Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri temporibus floruisse, ita tamen ut utrique
- 5 superstites essent. Ex quo apparet, non multo plures quam quadringentos annos interesse inter nostram et Demosthenis ætatem. Quod spatium temporis, si ad iu- firmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; ad naturam seculorum ac respectum immensi
- 6 hujus ævi perquam breve et in proximo est. Nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus et verus annus, quo eadem positio cæli siderumque, quæ cum maxime est, rursus existet, isque annus horum, quos nos vocamus, annorum duodecim millia nongentos quinquaginta quatuor complectitur, incipit Demosthenes vester, quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno quo nos, sed fere eodem mense exstitisse.

“ Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Me- 17
 nenum, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus,
 nostrorum temporum disertis antepone soletis, sed
 Ciceronem et Cæsarem et Cælium et Calvum et Brutum
 et Asinium et Messalam. Quos quid antiquis tem-
 poribus potius ascribatis quam nostris, non video. Nam 2
 ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa
 consulibus, ut Tiro libertus ejus scripsit, septimo Idus
Decembr. occisus est, quo anno divus Augustus in locum
 Pansæ et Hirtii se et Q. Pedium consules suffecit.
 Statue sex et quinquaginta annos, quibus mox divus
 Augustus rem publicam rexit; adjice Tiberii tres et
 viginti, et prope quadriennium Caii, ac bis quaternos
 denos Claudii et Neronis annos, atque illum Galbæ et
 Othonis et Vitellii longum et unum annum, ac sextam
 jam felicis hujus principatus stationem, qua Vespasianus
 rempublicam fovet: centum et viginti anni ab interitu
 Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis ætas.
 Nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur 3
 et pugnæ interfuisse qua Cæsarem, inferentem arma
 Britannia, arcere litoribus et pellere aggressi sunt. Ita
 si eum, qui armatus C. Cæsari restitit, vel captivitas vel
 voluntas vel fatum aliquod in urbem pertraxisset, idem
 Cæsarem ipsum et Ciceronem audire potuit et nostris
 quoque actionibus interesse. Proximo quidem congiario 4
 ipsi vidistis plerosque senes, qui se a divo quoque Au-
 gusto semel atque iterum accepisse congiarium nar-
 rabant. Ex quo colligi potest et Corvinum ab illis et
 Asinium audiri potuisse: nam Corvinus in medium
 usque Augusti principatum, Asinius pæne ad extremum
 duravit. Ne dividatis seculum, et antiquos ac veteres 5
 vocitetis oratores, quos eorundem hominum aures ag-
 noscere ac velut conjungere et copulare potuerunt.

- 8 “Hæc ideo prædixi, ut si, qua ex horum oratorum fama gloriaque laus temporibus acquiritur, eandem docerem in medio sitam et propiorem nobis quam Servio Galbæ aut Caio Carboni quosque alios merito antiquos vocaverimus. Sunt enim horridi et impoliti et rudes et informes, et quos utinam nulla parte imitatus esset
- 2 Calvus vester aut Cælius aut ipse Cicero. Agere enim fortius jam et audentius volo, si illud ante prædixero, mutari cum temporibus formas quoque et genera dicendi. Sic Catoni seni comparatus C. Gracchus plenior et uberior; sic Graccho politior et oruatiore Crassus; sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero, Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis
- 3 elaboratus. Nec quæro, quis disertissimus: hoc interim probâsse contentus sum, non esse unum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque quos vocatis antiquos plures species deprehendi; nec statim deterius esse, quod diversum est; vitio autem malignitatis humanæ vetera
- 4 semper in laude, præsentia in fastidio esse. Num dubitamus inventos, qui præ Catone Appium Cæcum magis mirarentur? Satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec satis pressus, sed supra modum exsultans et superfluens et
- 5 parum Atticus videretur. Legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistolas, ex quibus facile est deprehendere, Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et attritum, Brutum autem otiosum atque dijunctum; rursusque Ciceronem a Calvo quidem male audisse tanquam solutum et enervem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tanquam *fractum atque elum*
- 6 *bem*. Si me interrogas, omnes mihi videntur verum dixisse. Sed mox ad singulos veniam: nunc mihi cum universis negotium est.

“Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut 19
terminum antiquitatis constituere solent, quem usque
ad Cassium Severum faciunt, quem primum affirmant
flexisse ab illa vetere atque dicendi directa via, non
infirmate ingenii nec inusitata literarum transtulisse se
ad illud dicendi genus contendo, sed iudicio et intel-
lectu. Vidit namque, ut paulo ante dicebam, cum con- 2
ditione temporum et diversitate aurium formam quoque
et speciem orationis esse mutandam. Facile perferebat
prior ille populus, ut imperitus et rudis, impeditissima-
rum orationum spatia, atque id ipsum laudi dabatur,
si dicendo quis diem eximeret. Jam vero longa prin- 3
cipiorum præparatio et narrationis alte repetita series
et multarum divisionum ostentatio et mille argumen-
torum gradus, et quidquid aliud aridissimis Hermagoræ
et Apollodori libris præcipitur, in honore erat; quodsi
quis odoratus philosophiam videretur et ex ea locum
aliquem orationi suæ insereret, in cælum laudibus fere-
batur. Nec mirum: erant enim hæc nova et incog- 4
nita, et ipsorum quoque oratorum paucissimi præcepta
rhetorum aut philosophorum placita cognoverant. At 5
hercule pervulgatis jam omnibus, cum vix in cortina
quisquam assistat, quin elementis studiorum, etsi non
instructus, at certe imbutus sit, novis et exquisitis elo-
quentiæ itineribus opus est, per quæ orator fastidium
aurium effugiat, utique apud eos iudices qui vi et po-
testate, non jure et legibus cognoscunt, et nec accipiunt
tempora, sed constituunt, nec exspectandum habent
oratorem, dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed
sæpe ultro admonent, atque alio transgredientem revo-
cant et festinare se testantur.

“Quis nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis 20
suæ præstantem? Qualia sunt fere principia Corvini.

Quis quinque in Verrem libros expectabit? Quis de exceptione et formula perpetietur illa immensa volumina, quæ pro M. Tullio et Aulo Cæcina legimus?

2 Præcurrit hoc tempore iudex dicentem, et, nisi aut cursu argumentorum aut colore sententiarum aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, 3 aversatur dicentem. Vulgus quoque assistentium, et affluens et vagus auditor, assuevit jam exigere lætitiâ et pulchritudinem orationis; nec magis perfert in iudiciis tristem et impexam antiquitatem, quam si quis in scena Roscii aut Turpionis Ambivii exprimere gestus 4 velit. Jam vero juvenes et in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui causa oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre domum aliquid illustre et dignum memoria volunt; traduntque invicem ac sæpe in colonias et provincias suas scribunt, sive sensus aliquis arguta et brevi sententia effulsit, sive locus ex- 5 quisito et poëtico cultu enituit. Exigitur enim jam ab oratore etiam poëticus decor, non Accii aut Pacuvii veterino inquinatus, sed ex Horatii et Virgilio et Lucani 6 sacrario prolatus. Horum igitur auribus et iudiciis obtemperans nostrorum oratorum ætas pulchrior et ornatior exstitit. Neque ideo minus efficaces sunt orationes nostræ, quia ad aures judicantium cum voluptate perveniunt. Quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento et informibus tegulis extruuntur, sed marmore nitent et auro radiantur?

21 “Equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere. Nec unum de populo † Canuti: aut Atti de Furnio et Toranio quique alios in eodem valetudinario hæc ossa et hanc maciem probant. Ipse mihi Calvus, cum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit,

vix in una et altera oratiuncula satisfacit. Nec dis- 2
sentire cæteros ab hoc meo iudicio video: quotus enim
quisque Calvi in Asitium aut in Drusum legit? At
hercule in hominum studiosorum manibus versantur
accusationes quæ in Vatinius inscribuntur, ac præ-
cipue secunda ex iis oratio. Est enim verbis ornata 3
et sententiis, auribus iudicum accommodata, ut scias
ipsum quoque Calvum intellexisse quid melius esset,
nec voluntatem ei, quo sublimius et cultius diceret,
sed ingenium ac vires defuisse. Quid ex Cælianis 4
orationibus? Nempe eæ placent, sive universæ, sive
partes earum, in quibus nitorem et altitudinem horum
temporum agnoscimus. Sordes verborum, et hians com-
positio, et inconditi sensus redolent antiquitatem; nec
quemquam adeo antiquarium puto, ut Cælium ex ea
parte laudet qua antiquus est. Concedamus sane C. 5
Cæsari, ut propter magnitudinem cogitationum et oc-
cupationes rerum minus in eloquentia effecerit quam
divinum ejus ingenium postulabat; tam hercule, quam
Brutum philosophiæ suæ relinquamus: nam in ora-
tionibus minorem esse fama sua etiam admiratores
ejus fatentur. Nisi forte quisquam aut Cæsaris pro 6
Decio Samnite aut Bruti pro Deiotaro rege cæteros-
que ejusdem lentitudinis ac teporis libros legit, † nisi
qui et carmina eorundem miratur. Fecerunt enim
et carmina et in bibliothecas retulerunt, non melius
quam Cicero, sed felicius, quia illos fecisse pauciores 7
sciunt. Asinius quoque, quanquam propioribus tempo-
ribus natus sit, videtur mihi inter Menenios et Ap-
pios studuisse. Pacuviam certe et Accium non so-
lum tragædiis sed etiam orationibus suis expressit: 8
adeo durus et siccus est. Oratio autem, sicut corpus
hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent

venæ, nec ossa numcrantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exurgit toris, ipsosque
 9 nervos rubore tegit et decore commendat. Nolo Corvinum insequi, quia nec per ipsum stetit, quo minus lætitiā nitoremque nostrorum temporum exprimeret: viderimus, in quantum iudicio ejus vis aut animi aut ingenii suffecerit.

22 “Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus suis fuit quæ mihi vobiscum est. Illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat; nec ulla re magis oratores ætatis ejusdem
 2 præcurrit quam iudicio. Primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem; locos quoque lætiores attentavit, et quasdam sententias invenit, utique in iis orationibus quas jam senior et juxta finem vitæ composuit, id est, postquam magis profecerat, usuque et experimentis
 3 didicerat quod optimum dicendi genus esset. Nam priores ejus orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus; tarde commovetur, raro incalescit; pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur. Nihil
 4 excerptum, nihil referre possis; et velut in rudi ædificio firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac lautum patrem familiæ, non tantum eo volo tecto tegi quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet; non ea solum instrui suppellectile quæ necessariis usibus sufficiat, sed sit in apparatu ejus et aurum et gemmæ, ut sumere in manus et aspicere sæpius libeat. Quædam vero procul arceantur ut jam obliterata et olentia; nullum sit verbum velut rubigine infectum; nulli sensus tarda et inertī structura in

morem Annalium componantur; fugitet fœdam et insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas uno et eodem modo determinet.

“Nolo irridere ‘*rotam Fortunæ,*’ et ‘*jus verrinum,*’²³ et illud, tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro sententia positum, ‘*esse videatur.*’ Nam et hæc invitus retuli, et plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt ii, qui se antiquos oratores vocant. Neminem nominabo, genus hominum significâsse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio et Lucretium pro Virgilio legunt; quibus eloquentia Aufidii Bassi aut Servilii Noniani ex comparatione Sisennæ aut Varronis sordet; qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt et oderunt, Calvi mirantur. Quos, more prisco apud judicem fabulantes, non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur: adeo mæsti et inculti illam ipsam, quam jactant, sanitatem non firmitate sed jejuniis consequuntur. Porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingit; parum est ægrum non esse: fortem et lætum et alacrem volo. Prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. Vos vero, disertissimi, ut potestis, ut facitis, illustrate seculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. Nam et te, Messala, video lætissima quæque antiquorum imitantem; et vos, Materne ac Secunde, ita gravitati sensuum nitorēm et cultum verborum miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum, ea, quoties causa poscit, ubertas, ea, quoties permittitur, brevitatis, is compositionis decor, ea sententiarum planitas est, sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis, ut, etiamsi nostra judicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posterii nostri.”

- 24 Quæ cum Aper dixisset, "Agnoscitisne," inquit Mater-
 nus, "vim et ardorem Apri nostri? Quo torrente, quo
 impetu seculum nostrum defendit! Quam copiose ac
 varie vexavit antiquos! Quanto non solum ingenio ac
 spiritu, sed etiam eruditione et arte, ab ipsis mutuatus
 2 est, per quæ mox ipsos incesset! Tuum tamen, Mes-
 sala, promissum immutâsse non debet. Neque enim
 defensorem antiquorum exigimus, nec quemquam nos-
 trum, quanquam modo laudati sumus, iis quos insecta-
 tus est Aper comparamus. Ac ne ipse quidem ita
 sentit, sed more veteri, et a vestris philosophis sæpe
 3 celebrato, sumpsit sibi contradicendi partes. Igitur
 exprome nobis non laudationem antiquorum, (satis enim
 illos fama sua laudat,) sed causas cur in tantum ab
 eloquentia eorum recesserimus, cum præsertim centum
 et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem
 effici, ratio temporum collegerit."
- 25 Tum Messala, "Sequar præscriptam a te, Materne,
 formam. Neque enim diu contradicendum est Apro,
 qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit,
 tanquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis
 2 constat ante centum annos fuisse. Mihi autem de vo-
 cabulo pugna non est; sive illos antiquos sive majores
 sive quo alio mavult nomine appellet, dummodo in
 confesso sit, eminentiorem illorum temporum eloquen-
 tiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis ejus re-
 pugno, † si cominus fatetur, plures formas dicendi
 3 etiam iisdem seculis, nedum diversis, exstitisse. Sed
 quo modo inter Atticos oratores primæ Demostheni
 tribuuntur, proximum autem locum Æschines et Hype-
 rides et Lysias et Lycurgus obtinent, omnium autem
 concessu hæc oratorum ætas maxime probatur, sic apud
 nos Cicero quidem cæteros eorundem temporum disertos

antecessit, Calvus autem et Asinius et Cæsar et Cælius et Brutus suo jure et prioribus et sequentibus anteponuntur. Nec refert quod inter se specie differant, 4 cum genere consentiant. Adstrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cælius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero: omnes tamen eandem sanitatem eloquentiæ ferunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam judicii ac voluntatis similitudinem et cognationem. Nam quod invicem 5 se obtrectaverunt, (et sunt aliqua epistolis eorum inserta ex quibus mutua malignitas detegitur,) non est oratorum vitium, sed hominum. Nam et Calvum et Asinium et ipsum Ciceronem credo solitos et invidere et livere et ceteris humanæ infirmitatis vitiis affici: solum inter hos arbitror Brutum non malignitate nec invidia, sed simpliciter et ingenue judicium animi sui detexisse. An 6 ille Ciceroni invideret, qui mihi videtur ne Cæsari quidem invidisse? Quod ad Ser. Galbam et C. Lælium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit, non exigit defensorem, cum fatear, quædam eloquentiæ eorum, ut nascenti adhuc, nec satis adultæ, defuisse.

“Cæterum si, omisso optimo illo et perfectissimo genere eloquentiæ, eligenda sit forma dicendi, malim hercle C. Gracchi impetum aut L. Crassi maturitatem quam calamistros Mæcenatis aut tinnitus Gallionis. Adeo melius est oratorem vel hirta toga induere, quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. Neque enim 2 oratorius iste, immo hercle ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita utuntur, ut lascivia verborum et levitate sententiarum et licentia compositionis histrionales modos expriment. Quodque 3 vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriæ et ingenii

- loco plerique jactant cantari saltarique commentarios suos. Unde oritur illa fœda et præpostera, sed tamen frequens † quibusdam exclamatio, ut oratores nostri
- 4 tenere dicere, histriones diserte saltare dicantur. Equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quanquam in magna parte librorum suorum plus vis habeat quam san-
- 5 guinis. Primus enim, contempto ordine rerum, omnia modestia ac pudore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis incompositus et studio feriendi plerumque dejectus, non pugnat sed rixatur. Cæterum, ut dixi, sequentibus comparatus et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virium robore multum cæteros superat; quorum neminem Aper nominare et
- 6 velut in aciem educere sustinuit. Ego autem expectabam ut, incusato Asinio et Cælio et Calvo, aliud nobis agmen produceret, pluresque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæsari,
- 7 singulis deinde singulos opponeremus. Nunc detrectasse nominatim antiquos oratores contentus neminem sequentium laudare ausus est nisi in publicum et in commune, veritus, credo, ne multos offenderet, si paucos excerpisset. Quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur ut se ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum?
- 27 “At ego non verebor nominare singulos, quo facilius, propositis exemplis, appareat quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia.”
- 2 “Appara te,” inquit Maternus, “et potius exsolve promissum. Neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed causas exquirimus, quas te solitum tractare †

paulo ante *dixisti*, plane mitior et eloquentiæ temporum nostrorum minus iratus, antequam te Aper offenderet majores tuos lacescendo.”

“Non sum,” inquit, “offensus Apri illa disputatione; 3 nam nec vos offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringat, cum sciatis hanc esse ejusmodi sermonum legem, judicium animi citra damnum affectus proferre.”

“Perge,” inquit Maternus: “cum de antiquis loquaris, 4 utere antiqua libertate, a qua vel magis degeneravimus quam ab eloquentia.”

Tum Messala, “Non reconditas, Materne, causas re- 28
quiris, nec aut tibi ipsi aut huic Secundo vel huic Apro ignotas, etiamsi mihi partes assignatis proferendi in medium quæ omnes sentinus. Quis enim ignorat et 2
eloquentiam et cæteras artes descivisse ab illa vetere gloria, non inopia hominum, sed desidia juventutis et negligentia parentum et inscientia præcipientium et oblivione moris antiqui? Quæ mala, primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, jam in provincias manant. Quanquam vestra vobis notiora sunt. Ego de urbe 3
et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quæ natos statim excipiunt et per singulos ætatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplina majorum circa educandos formandosque liberos pauca prædixero. Jam primum suus cuique filius, ex casta parente natus, 4
non in cella emptæ nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, cujus præcipua laus erat tueri domum et inservire liberis. Eligebatur autem major aliqua natu 5
propinqua, cujus probatis spectatisque moribus omnis ejusdem familiæ suboles committeretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur. Ac non studia modo 6
curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum

sanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Cæsaris, sic Atiam Augusti matrem præfuisse educationibus, ac produxisse
 7 principes liberos accepimus. Quæ disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta unius cujusque natura toto statim pectore arriperet artes honestas, et, sive ad rem militarem, sive ad juris scientiam, sive ad eloquentiæ studium inclinâsset, id solum ageret, id universum hauriret.

29 “At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter ex omnibus servis, plerumque vilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus. Horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes animi imbuuntur; nec quisquam in tota domo
 2 pensi habet, quid coram infante domino aut dicat aut faciat. Quin etiam ipsi parentes nec probitati neque modestiæ parvulos assuefaciunt, sed lasciviæ et dicitati, per quæ paulatim impudentia irrepit et sui
 3 alienique contemptus. Jam vero propria et peculiaria hujus urbis vitia pæne in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantum
 loci bonis artibus relinquit? Quotum quemque inveni-
 neris, qui domi quidquam aliud loquatur? Quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando audi-
 4 toria intravimus? Nec præceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent: colligunt enim discipulos non severitate disciplinæ nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et illecebris adulationis.

30 “Transeo prima discentium clementia, in quibus et ipsis parum laboratur; nec in auctoribus cognoscendis

nec in evolvenda antiquitate nec in notitia vel rerum vel hominum vel temporum satis operæ insunitur. Sed 2 expetuntur quos rhetoras vocant; quorum professio quando primum in hanc urbem introducta sit quamque nullam apud majores nostros auctoritatem habuerit, statim dicturus, referam necesse est animum ad eam disciplinam qua usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor et quotidiana meditatio et in omni genere studiorum assiduæ exercitationes ipsorum etiam continentur libris. Notus est vobis utique Ciceronis 3 liber, qui '*Brutus*' inscribitur; in cujus extrema parte (nam prior commemorationem veterum oratorum habet,) sua initia, suos gradus, suæ eloquentiæ velut quandam educationem refert: se apud Q. Mucium jus civile didicisse; apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiæ partes penitus hausisse; neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrâsse: ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercle in libris Ciceronis deprehendere licet, non 4 geometriæ, non musicæ, non grammaticæ, non denique ullius artis ingenuæ scientiam ei defuisse. Ille diallecticæ subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus causasque cognoverat. Ita est enim, 5 optimi viri, ita. Ex multa eruditione et plurimis artibus et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque oratoris vis et facultas, sicut cæterarum rerum, angustis et brevibus terminis cluditur, sed is est orator, qui de omni quæstione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit.

“Hoc sibi illi veteres persuascrant, ad hoc efficiendum 31

intelligebant opus esse, non ut in rhetorum scholis declamarent, nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent, sed ut iis artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto et turpi, de justo et
 2 injusto disputatur. Hæc enim est oratori subjecta ad dicendum materia. Nam in judiciis fere de æquitate, in deliberationibus de honestate disserimus ita, ut plerumque hæc [ipsa] invicem misceantur, de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam et vim virtutum pravitateque vitiorum et intellectum eorum, quæ nec in virtutibus nec vitiis numerantur. Ex his fontibus etiam illa
 3 profluunt, ut facilius iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira, promptius ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia et quibus animi motibus
 4 concitetur. In his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos sive apud invidentes sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum, et prout cujusque natura postulabit, adhibebit manum et temperabit orationem, parato omni instrumento et ad omnem usum
 5 reposito. Sunt apud quos adstrictum et collectum et siugula statim argumenta concludens dicendi genus plus fidei meretur: apud hos dedisse operam dialecticæ proficiet. Alios fusa et æqualis et ex communibus ducta sensibus oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabimur a Peripateticis aptos et in omnem
 6 disputationem paratos jam locos. Dabunt Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon jucunditatem: ne Epicuri quidem et Metrodori honestas quasdam exclamationes assumere, iisque prout res poscit
 7 uti, alienum erit oratori. Neque enim sapientem in-

formamus neque Stoicorum † artem (*regem*), sed eum, qui quasdam artes haurire, omnes libare debet. Ideoque et juris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, et grammaticæ, musicæ et geometricæ imbuiebantur. Incidunt enim causæ plurimæ quidem ac 8 pæne omnes quibus juris notitia desideratur, pleræque autem in quibus hæc scientia requiritur.

“Nec quisquam respondeat, sufficere ut ad tempus 32 simplex quiddam et uniforme doceamur. Primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis, longèque interesse manifestum est, possideat quis quæ profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque, ubi minime credas, eminet et excellit. Idque non doctus modo et prudens 2 auditor sed etiam populus intelligit ac statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiæ numeros isse, ut denique oratorem esse fateatur; quem non posse aliter existere nec exstitisse unquam confirmo, nisi eum, qui, tanquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. Quod adeo negligitur ab horum tem- 3 porum disertis, ut in actionibus eorum † vis (*virus*) quoque quotidiani sermonis, fœda ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant senatus consulta, jus civitatis ultro derideant, sapientiæ vero studium et præcepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam velut expulsam regno suo; ut quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, pæne dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis discatur. Ergo 4 hanc primam et præcipuam causam arbitror cur in

tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderantur, quos potiores nominabo quam apud Græcos Demosthenem, quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriæ proditum est? Et Cicero his, ut opinor, verbis refert, quicquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum sed Academiae spatiis consecutum. Sunt aliæ causæ, magnæ et graves, quas a vobis aperiri æquum est, quoniam quidem ego jam meum munus explevi, et, quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi, quos, si forte hæc audiverint, certum habeo dicturos me, dum juris et philosophiæ scientiam tanquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse."

- 33 Et Maternus, "Mihi quidem," inquit, "susceptum a te munus adeo peregrisse nondum videris, ut inchoâsse tantum, et velut vestigia ac lineamenta quædam ostendisse videaris. Nam quibus instrui veteres oratores soliti sint dixisti, differentiamque nostræ desidie et inscientiæ adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrâsti: cætera exspecto, ut, quemadmodum ex te didici quid aut illi scierint aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus juvenes jam et forum ingressuri confirmare et alere ingenia sua soliti sint. Neque enim † dum (*dumtaxat*) arte et scientia sed longe magis facultate et . . . (*usu*) eloquentiam contineri nec tu, puto, abnues, et hi significare vultu videntur."
- 4 Deinde cum Aper quoque et Secundus idem annuisent, Messala, quasi rursus incipiens: "Quoniam initia et semina veteris eloquentiæ satis demonstrâsse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudique soliti sint, persequar nunc exercitationes eorum.
- 5 Quanquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam

percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi ut scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedat. Per quæ colligitur, eandem esse rationem et percipiendi quod proferas, et proferendi quæ perceperis. Sed si cui obscuriora hæc videntur, 6 isque scientiam ab exercitatione separat, illud certe concedet, instructum et plenum his artibus animum longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quæ propriæ oratorum videntur.

“Ergo apud majores nostros juvenis ille qui foro et 34 eloquentiæ parabatur, imbutus jam domestica disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem qui principem in civitate locum obtinebat. Hunc sectari, hunc prosequi, 2 hujus omnibus dictionibus interesse sive in judiciis sive in concionibus assuescebat, ita ut altercationes quoque exciperet et jurgiis interesset, utque sic dixerim, pugnare in prælio disceret. Magnus ex hoc usus multum- 3 que constantiæ, plurimum judicii juvenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contrarie dicit, quo minus et judex respuat et adversarius exprobret, ipsi denique advocati aspernentur. Igitur 4 vera statim et incorrupta eloquentia imbuebantur; et quanquam unum sequerentur, tamen omnes ejusdem ætatis patronos in plurimis et causis et judiciis cognoscebant; habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehenderent quid in quoque vel probaretur vel displiceret. Ita nec præ- 5 ceptor deerat, optimus quidem et electissimus, qui faciem eloquentiæ, non imaginem præstaret; nec adversarii et æmuli ferro, non rudibus dimicantes, sed auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis

et faventibus, ut † nec bene *nec male* dicta dissimulantur. Scitis enim magnam illam et duraturam eloquentiæ famam non minus in diversis subselliis parari quam suis; inde quin immo constantius surgere ibi
5 fidelius corroborari. Atque hercule sub ejusmodi præceptoribus juvenis ille de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator judiciorum, eruditus et assuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti notæ leges, non novi judicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, sæpe cognitæ populi aures, sive accusationem susceperat sive defensionem, solus statim
6 et unus cuicumque causæ par erat. Nonodecimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, unoetvicesimo Cæsar Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multum ætate antecedens Calvus Vatinius iis orationibus insecuti sunt, quas hodie quoque cum admiratione
35 legimus. At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenam scholasticorum, qui rhetores vocantur, quos paulo ante Ciceronis tempora exstitisse nec placuisse majoribus nostris ex eo manifestum est, quod Crasso et Domitio censoribus cludere, ut ait Cicero,
2 *ludum impudentiæ* jussi sunt. Sed ut dicere institueram, deducuntur in scholas, quibus non facile dixerim, utrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum plus mali ingeniis afferant. Nam in loco nihil reverentiæ, sed in quem nemo nisi æque imperitus
3 intrat. In condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros et adolescentuli inter adolescentulos pari securitate et dicant et audiantur. Ipsæ vero exercitationes magna ex parte contrariæ. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, suasoriæ et con-
4 troversiarum. Ex his suasoriæ quidem, tanquam plane leviores et minus prudentiæ exigentes, pueris delegan-

tur, controversiæ robustioribus assignantur, quales, per fidem, et quam incredibiliter compositæ! Sequitur autem, ut materiæ abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. Sic fit ut tyrannicidarum præmia aut vi- 5
tiatarum electiones aut pestilentiae remedia aut incesta matrum, aut quicquid in schola quotidie agitur, in foro vel raro vel nunquam, ingentibus verbis persequantur; cum ad veros iudices ventum * * * rem cogitant, nihil humile vel abjectum eloqui poterat.

“ Magna eloquentia, sicut flamma, materiâ alitur et 36
motibus excitatur et urendo clarescit. Eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. Nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quæ composita et quieta et beata republica tribui fas erat, tamen illa perturbatione ac licentia plura sibi assequi videbantur, cum, mixtis omnibus et moderatore uno carentibus, tantum quisque orator sciret, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc 2
leges assiduæ et populare nomen, hinc conciones magistratum pæne pernoctantium in Rostris, hinc accusationes potentium reorum et assignatæ etiam domibus inimiciæ, hinc procerum factiones, et assidua senatus adversus plebem certamina. Quæ singula etsi distrahe- 3
bant rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam et magnis cumulare præmiis videbantur, quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores assequeretur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiæ, plus auctoritatis apud patres, plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat. Hi clientelis etiam 4
exterarum nationum redundabant; hos ituri in provincias magistratus reverebantur, hos reversi colebant; hos et præturæ et consulatus vocare ultro videbantur;

hi ne privati quidem sine potestate erant, cum et populum et senatum consilio et auctoritate regerent. Quin immo sibi persuaserant, neminem sine eloquentia aut assequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum. Nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur; cum parum esset in senatu breviter censere, nisi qui ingenio et eloquentia sententiam suam tuerentur; cum in aliquam invidiam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent; cum testimonia quoque in *judiciis* publicis non absentes nec per tabellam dare, sed coram et præsentes dicere cogentur. Ita ad summa eloquentiæ præmia magna etiam necessitas accedebat; et quomodo disertum haberi pulchrum et gloriosum, sic contra mutum et elinguem videri deforme habebatur.

- 37 “Ergo non minus rubore quam præmiis stimulabantur, ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur; ne traditæ a majoribus necessitudines ad alios transirent; ne tanquam inertes et non suffecturi honoribus aut non impetrarent aut impetratos male tuerentur.
- 2 Nescio an venerint in manus vestras hæc vetera, quæ et in antiquariorum bibliothecis adhuc manent et cum maxime a Muciano contrahuntur, ac jam undecim, ut opinor, Actorum libris et tribus Epistolarum composita et edita sunt. Ex his intelligi potest Cn. Pompeium et M. Crassum non viribus modo et armis, sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones et cæteram procerum manum multum in his studiis operæ curæque posuisse, nec quemquam illis temporibus magnam potentiam sine aliqua eloquentia consecutum. His accedebat splendor reorum et magnitudo causarum, quæ et ipsa plurimum eloquentiæ præstant. Nam multum interest utrumne

de furto aut formula et interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis sociis et civibus trucidatis. Quæ mala sicut non accidere melius est, isque 5 optimus civitatis status habendus est, in quo nihil tale patimur, ita, cum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant. Crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et illustrem orationem efficere potest, nisi qui causam parem invenit. Non, opinor, Demosthenem orationes illustrant quas 6 adversus tutores suos composuit; nec Ciceronem magnum oratorem P. Quintius defensus aut Licinius Archias faciunt: Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam circumdederunt. Non quia tanti fuit 7 reipublicæ malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed, ut subinde admoneo, quæstionis meminerimus, sciamusque nos de ea re loqui quæ facilius turbidis et inquietis temporibus exstitit. Quis ignorat, utilius ac melius esse frui pace quam bello vexari? Plures tamen bonos præliatores bella quam pax ferunt. Similis eloquentiæ conditio. Nam 8 quo sæpius steterit tanquam in acie, quoque plures et intulerit ictus et exceperit, quoque major adversarius et aciores pugnas sibi ipsa desumpserit, tanto altior et excelsior et illis nobilitata discriminibus in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut * * segura velint.

“Transeo ad formam et consuetudinem veterum judi- 38
ciorum, quæ etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, et liberæ comperendinationes erant, et modum dicendi sibi quisque sumebat, et numerus neque dierum neque patronorum fiebat. Primus hæc tertio consulatu Cn. Pompeius 2 astrinxit, imposuitque veluti frenos eloquentiæ, ita

tamen ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud prætores gererentur; apud quos quanto majora negotia olim exerceri solita sint, quod majus argumentum est quam quod causæ centumvirales, quæ nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum judiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Cæsaris neque Bruti neque Cælii neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii quæ ‘pro hæredibus Urbinæ’ inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitæ, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et assidua senatus tranquillitas et maximi principis disciplina ipsam quoque eloquentiam sicut omnia pacaverat.

- 39 “Parvum et ridiculum fortasse videbitur quod dicturus sum: dicam tamen, vel ideo ut ridear. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur?
- 2 Quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in quibus jam fere plurimæ causæ explicantur? Nam quomodo nobiles equos cursus et spatia probant, sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. Ipsam quin immo curam et diligentis stili anxietatem contrariam experimur, quia sæpe interrogat iudex, quando incipias, et ex interrogatione ejus incipiendum est. Frequenter probationibus et testibus silentium † patronus indicit. Unus inter hæc dicenti aut alter assistit, et res velut in solitudine agitur.
- 4 Oratori autem clamore plausuque opus est et velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, cum tot pariter ac tam nobiles forum coartarent, cum clientelæ quoque ac tribus ac municipiorum

etiam legationes ac pars Italiæ periclitantibus assisteret, cum in plerisque judiciis crederet populus Romanus sua interesse quid judicaretur. Satis constat, C. Cor- 5 nelium et M. Scaurum et T. Milonem et L. Bestiam et P. Vatinius concursu totius civitatis et accusatos et defensos, ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare et incendere potuerint. Itaque hercule ejusmodi libri exstant, ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur.

“Jam vero conciones assiduæ et datum jus potentis- 40
simum quemque vexandi atque ipsa inimicitarum gloria, cum se plurimi disertorum ne a P. quidem Scipione aut Sulla aut Cn. Pompeio abstinerent, et ad incensendos principes viros, ut est natura invidiæ, populi quoque † et histriones auribus utercentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! Non 2
de otiosa et quieta re loquimur, et quæ probitate et modestia gaudeat: sed est magna illa et notabilis eloquentia alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, † sine servitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis civitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem 3
accepimus? quarum civitatum † severissima disciplina et severissimæ leges traduntur. Nec Macedonum quidem ac Persarum aut ullius gentis, quæ certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia (ut sic dixerim,) omnes poterant. Nostra quoque civitas, donec erravit, 4
donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla superiorum

reverentia, nullus magistratum modus, tulit sine dubio valentior eloquentiam, sicut indomitus ager habet quasdam herbas lætiores. Sed nec tanti reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges, nec bene famam eloquentiæ Cicero tali exitu pensavit.

- 41 “Sic quoque, quod superest antiqui oratoribus, forum non emendatæ nec usque ad votum compositæ civitatis argumentum est. Quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? Quod municipium in clientelam nostram venit, nisi quod aut vicinus populus aut domestica
 2 discordia agitat? Quam provinciam tuemur, nisi spoliata vexataque? Atqui melius fuisset non queri quam vindicari. Quodsi inveniretur aliqua civitas in
 3 orator sicut inter sanos medicus. Quomodo † inde minimum usus minimumque profectus ars medentis habet in iis gentibus, quæ firmissima valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur, sic minor oratorum obscuriorque gloria est inter bonos mores et in obse-
 4 quium regentis paratos. Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? Quid multis apud populum concionibus, cum de republica non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? Quid voluntariis accusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? Quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscentis ob-
 5 viam periclitantibus eat? Credite, optimi et, in quantum opus est, disertissimi viri, si aut vos prioribus seculis aut isti quos miramur his nati essent, ac deus aliquis vitas ac vestra tempora repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis
 6 modus et temperamentum defuisset. Nunc, quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et

magnam quietem, bono seculi sui quisque citra obtrec-
tationem alterius utatur."

Finierat Maternus, cum Messala, "Erant quibus con- 42
tradicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi jam
dies esset exactus." "Fict," inquit Maternus, "postea
arbitratu tuo, et si qua tibi obscura in hoc meo ser-
mone visa sunt, de iis rursus conferemus." Ac simul 2
assurgens et Aprum complexus, "Ego," inquit, "te
poëtis, Messala antiquariis criminabimur." "At ego
vos rhetoribus et scholasticis," inquit.

Cum arrisissent, discessimus.

CLASSICS.

THUCYDIDES,

With Notes, chiefly Historical and Geographical.
By the late T. ARNOLD, D.D. *A New Edition*,
with Maps. 3 vols. 8vo. 1*l.* 10*s.*

THUCYDIDES.

The Text of ARNOLD, with his Argument. The Indexes
adapted to his Sections, and the Greek Index
greatly enlarged. In One thick Volume. 8vo. 12*s.*

HERODOTUS.

Edidit THOMAS GAISFORD, S.T.P., Gr. Ling. Prof.
Reg. Editio tertia, subinde emendata. 2 vols. 8vo.
1*l.* 1*s.*

MITCHELL'S SOPHOCLES.

SOPHOCLES TRAGÆDIÆ, with Notes, adapted to the
use of Schools and Universities. By THOMAS
MITCHELL, M.A. 2 vols. 8vo. 1*l.* 8*s.*

The Plays may also be had separately, at 5*s.* each.

JOHN HENRY and JAMES PARKER, Oxford and London.

TEXTS WITH SHORT NOTES.

THE Texts of the OXFORD POCKET CLASSICS are now issued with Short Notes, calculated as well for the use of Schools as for the junior members of the Universities.

SOPHOCLES,					s.	d.
AJAX, (<i>with short Notes,</i>)	1	0
ELECTRA	1	0
ŒDIPUS REX	1	0
ŒDIPUS COLONEUS	1	0
ANTIGONE	1	0
PHILOCTETES	1	0
TRACHINIÆ	1	0

The Text separately. One vol., cloth, 3s.

The Notes separately. One vol., cloth, 3s.

ÆSCHYLUS,

PROMETHEUS VINCTUS, (<i>with short Notes,</i>)	1	0
SEPTEM CONTRA THEBAS	1	0
PERSÆ	1	0
AGAMEMNON	1	0
CHOEPHORÆ	1	0
EUMENIDES	1	0
SUPPLICES	1	0

The Text separately. One vol., cloth, 3s.

The Notes separately. One vol., cloth, 3s. 6d.

EURIPIDES,

HECUBA, (<i>with short Notes,</i>)	1	0
MEDEA	1	0
ORESTES	1	0

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

LL Tacitus, Cornelius
T1186Nz.2 Opera omnia;
ed. by Orelli
v.2

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 25 04 10 001 0